

38978
171

З вершин і низин
Частина друга
Том XII

83-00

~~84296~~

~~XXI. 2.~~

~~78978~~

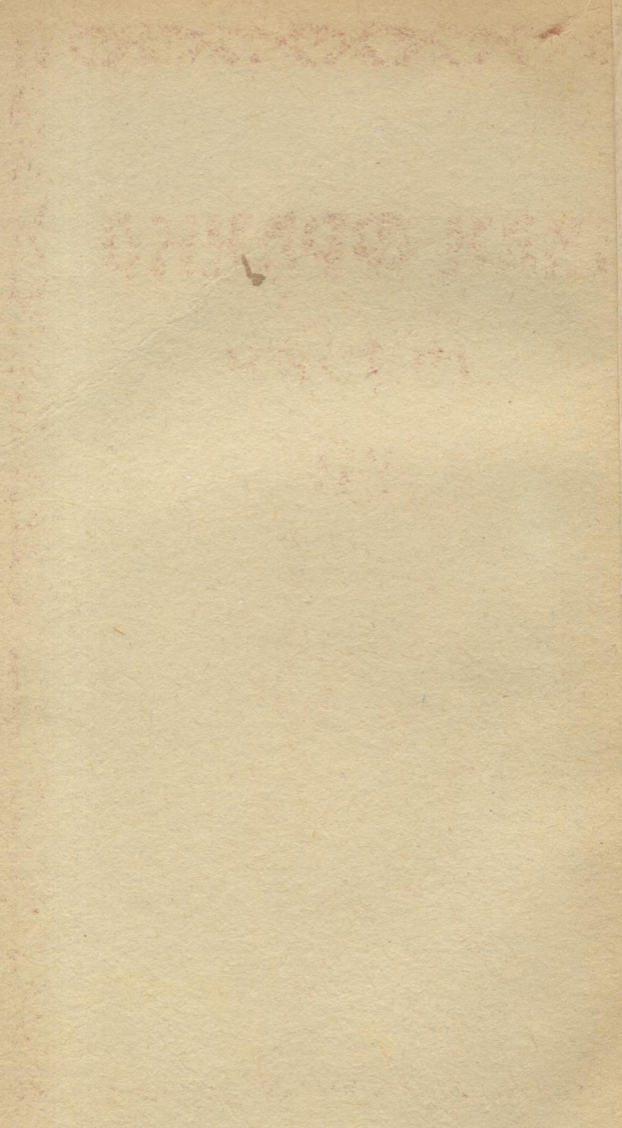
~~12
ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ
БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТУ
ІСТОРИЧНО-ЕКОНОМІЧНИЙ~~

36000/21
Д.У. 36000/21
ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

XXI

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО

№ ~~38978~~
~~ФУНДАМЕНТАЛЬНА~~
~~БІБЛІОТЕКА~~
~~ЛІВСЬКОГО ІНСТИТУТУ~~
~~НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА~~

ІВАН ФРАНКО

ТВОРИ

Т. ХХІ

ДО ДРУКУ ВИГОТУВАВ
ІВ. ЛИЗАНІВСЬКИЙ

ЗА ЗАГАЛЬНОЮ РЕДАКШЕЮ С. ПИЛИПЕНКА

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ — 1926

9/6

23354/21

ІВАН ФРАНКО

Ф-836.

~~Львівська
Бібліотека
Львівського
університету~~

ПОЕЗІЇ

Кн. 2

З ВЕРШИН І НИЗИН

~~87296~~ XXI, 2.
Львівська Філія
Шілової палати

~~Львівська
Бібліотека
Львівського
університету~~

ЧАСТИНА ДРУГА

КООПЕРАТИВНЕ „РУХ“ ВИДАВНИЦТВО
ХАРКІВ — 1926

891.79-1

260 p/v

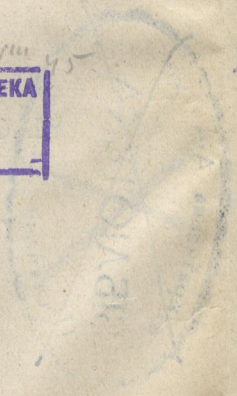
дєз-ф

~~81985~~

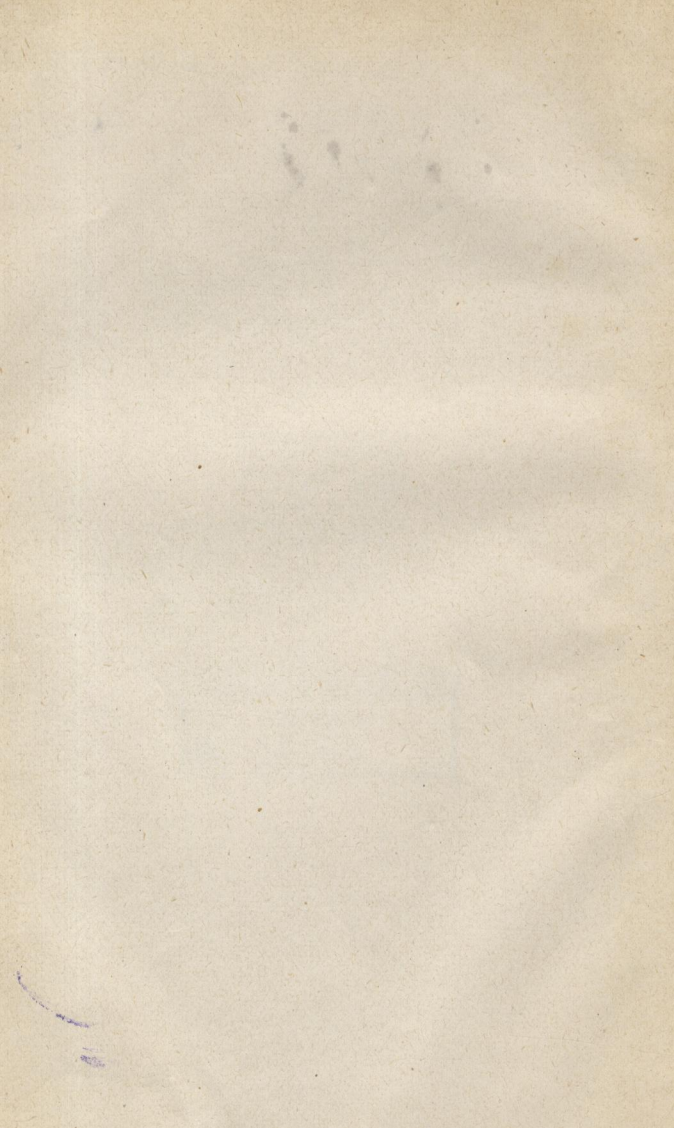
Катеринослав, 2 га
друк.-літ. Поліграф-
треста, імени „1-го
травня“, № 1155.
Окрліт № 4389,
1-го січня 1926 р.
Тираж 3000.

дєз-ф

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ 23 369

С О Н Е Т И

ВОЛЬНІ СОНЕТИ.

I.

Сонети — се раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута,
І в уніформ так, як рекрут, упхнута.

Сонети — се пани. В них мисль від роду
Приглушено для форм; вони вигоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Се гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстреми ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

„Простуйся! В ряд!“ Хлоп в хлопа, плечі
в плечі

Гнеть¹⁾ стануть свідомі одної мети,
Живі, грізні, огромнії сонети...

1880.

II.

„Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?“

¹⁾ Гнеть — скоро.

Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

„Замість валити панський гніт і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський,
Мов полинівки чарка у шинкарки“.

„Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні,
Його не вирве насміх, ані колот.“

„І як невпинно він о камінь дзвонить,
Каміння грюк в душі мені лунає,
З душі-ж луна та співом виринає“.

1881.

III. КОТЛЯРЕВСЬКИЙ.

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,
Втім схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та груду снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котиться стала — час малий проплив,
І вниз ревла лавіна дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт нераз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І вогник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас ogrівати.

1873.

IV. НАРОДНЯ ПІСНЯ.

Глянь на криницю тиху, що із стін могили
Серед степу сльозою тихою журчить ;
В ній, мов в свічаді, личко місяця блищить
І промінь сонця миєсь в її срібній хвилі.

На дні її щось б'ється, мов таємні жили...
Той рух живий ніколи не бажа спочить,
Вода її пречиста тисячі живить
Дітей весни, що густо вкруг її обсіли.

Криниця та з живою, чистою водою —
То творчий дух народа, а хоч в сум повитий,
Співа до серця серцем, мовою живою.

Як початок криниці нам на все закритий,
Так пісня та з джерел таємних лєсь сльозою,
Щоб серце наше чистим жаром запалити.

1873.

V.

Незрячі голови наш вік кленуть,
В котрім, говорять, перед правом сила,
А чесній думці перетяті крила,
А правду й волю, як звіря, женуть.

Та що-ж то — право? Право—се лиш сила,
А сила—право, се закон природи.
В життю лиш сила ломить перешкоди,
До лету вгору розпускає крила.

Та що-ж се — сила? Лиш п'ястук та зброя?
А серця вашого вогонь святий,
А думка, що світи нові будує,

А волі вашої залізні крила,
А переконань, правди блиск яркий,
Чи-ж се не також непропаща сила?

1880

VI. НАУКА.

Хоч вічно злий тиран її вбива',
І переслідують підніжки влади,
Хоч п'ятьма рада в гріб її укласти,
Проте вона во вік, во вік жива.

Хоч вихор злости, знай, при ній шаліє,
Хоч божим іменем і піп її клене,
Хоч деспота рука її визнавців гне,
Вона все проста, все росте й міцніє.

Хоч людськість блудить часто манівцями,
Вона — спокійний, щирий провідник,
Шукає виходу з стежок блудних.

Хоч в горю й тьмі розпучними словами
Кленуть її люди, вона проклять не чує,
І для добра їх раз-у-раз працює.

1878 р.

VII.

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Вогонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти — як тихі сни.

Невинности? Чи як той стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з пекла глибини?

Чим б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти, а в чім постійне? Мов¹⁾!

Ти океан — маниш і потопляєш.
Ти рай — добутий за ціну оков.
Ти літо — грієш враз і громом убиваєш.

1875.

VIII.

Вам страшно тої вогняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне, і застилі
Шкарлуці світа розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину, —
Ядро-ж живеє розростесь без впину.

1880.

IX.

В снах юности так сквапно ми шукаєм
Пряких стежок, і молодим умом
Так просто, гарно вік свій укладаєм,
Так чесно, сміло боремось зо злом...

¹⁾ Мов — кажи! — відмовити.

А втім в життя, мов в п'яних стиск,
вступаєм :
Сей відси штовхне, відти той часом ;
Сяк-так в'ємось, удари обминаєм,
Ба й других пхнем самі набік плечом.

Оглянемося — і де наш замір дівся !
Жизнь наша, наче манівці, блудна —
Ще щастя, як вокруг ти не вертівся.

Будь, мов та хвиля ! Хоч грізна й мутна,
Та де вал верг¹⁾ її, там по ній осівся
Осад новий, живий — земля плідна.

1880.

Х.

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом зветься, не в спокою
Зціпляється, а в ненастанній пробі, —

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржою й сила гине, мов у гробі, —
Оттак і серце, що гризот стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що грудь з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.

1880.

¹⁾ Верг — кинув.

Ти поведеш народи, і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над оновленим, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвітеш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його по-за собою,
Та доживем його — не ми... не ми!

1880.

XV.

Досить, досить слова до слів складати,
Під формою блискучою, гладкою,
Мов хробака під гарною лускою,
Пекучий біль і сльози укривати!

Лікар іде! Не час тепер ховати
Поганих струпів. Смілою рукою
Розкрити їх треба, мимо встиду й болю
Всю гніль нещадно з тіла виривати.

Час показати, що людськість мужем стала,
Дитинячих іграшок відреклась,
Своє важке призначення пізнала;

Що снігова метіль вже унялась,
Безцільних поривів пора пропала,
Розумних діл пора розпочалась.

1881

XVI.

Ні, не любив на світі я нікого
Так, як живому слід живих любить,
Щоб, не зрікаючись себе самого,
Війти в другого душу, переймить

Його думки, його бажанням жить,
Не думавши добро творить із того,
І так, незамітно зовсім для нього,
Вести його, де вища ціль манить.

Відразу бути паном і слугою,
Зректись себе і будь самим собою —
Оттак любить ніколи я не вмів.

Чи самолюбства в мні замного стало,
Чи творчих сил живих було замало?
Чи шлях життя мене фальшиво вів?

2 жовтня 1889.

XVII.

І довелось мені за це страждати!
Де лиш любови правдивої шукав я,
Усе за неї був готов віддати —
Те саме все безсилля зустрівач я:

То вбране в гордощів холодні шмати,
То в слів цукрових стрій¹⁾ конвенціональний²⁾,
В мрій, сліз, зітхань плащ сентиментальний,
Та в бій життя зовсім незгоже стати.

Лиш де я не шукав її, де навіть
І зло чинив, щоб стать її негідним,
Там я найшов її. От тим-то травить³⁾

Мене подвійне горе жалом мідним:
Те зло, що своїм прогріхом вважаю,
І те добро, що без заслуги маю.

2 жовтня 1889.

¹⁾ Стрій — одяг.

²⁾ Конвенціональний — пошлий, прозаїчний.

³⁾ Травить — отруює.

Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В форму майстерну, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали.

Ту чарку німці в меч перекували,
Коли знялась патріотична сварка:
„Панцирний“ їх сонет*), як капраль¹⁾), гарка,
Лиш краску крови любить і блиск стали.

Нам, хліборобам, що з мечем почати?
Нову зробіть прийдеться перекову:
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будущини орати,
На серп, — щоб жито жать, життя основу,
На вила — чистить стайню Авгіову.

24 вересня 1889.

*) Мова тут про звісні в німецькій літературі „Geharnischte Sonette“ Фр. Ріккерта. (Ів. Фр.).

¹⁾ Капраль — нижче унтер-офіцера.

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ.

I.

Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо гризот, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, сціпи і зуби й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!

Кукіль тут полють з жита, видається,
Та рівночасно свіжий засівають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри лється.

Тут стережуть основ, але основу
Усіх основ — людського серця мову
І волю й мисль зневажують, як дрантя.

Ви, що, попавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людський змісл і людські ціли,
*Lasciate ogni speranza*¹⁾ — мовив Данте.

19 вересня 1889.

II.

„Вузька, важкая до добра дорога“ —
Се сказано десь у письмі святому.
Та я перечу тим словам як мога,
Пізнавши вхід до в'язенного дому.

¹⁾ Покиньте всі надії.

Вонючі сіни — перша осторога.
Скрипкові двері в хіднику тісному,
Відтак ідеш по манівцю крутому,
А там подвір'я, мов пуста берлога.

А по подвір'ю вояк патрулює,
У сінях варта, стражники понурі
І арештанти, наче тінь, снуються.

Сей шлях важкий — чи до добра прямує?
Спитайте тих, що мучаться в тім мурі!
Зрахуйте сльози, що день-в-день тут ллються!
10 вересня 1889.

III.

Гей, описали нас, немов худобу:
І назву, й вік, і ріст, і всю подобу,
Волосся, очі, зуби, всі приміти —
Тепер хоч в Відень нас на торг гоніте!

Гей, обшукали нас, немов бандити:
Всі кишені, всю одіж, всю особу,
Ножі, тютюн і гроші й всю оздобу
Забрали — хоч в турецький рай ведіте!

Ну, от тепер ми чисті! Глупі, глупі!
Ножі, оздоби й скарби наші з нами,
Тих вам не взять бандитськими руками!

І розвели нас у апартаменти
Державні. Злишні тут всі компліменти!
Салон, їдальня, спальня й с... — все вкупі.
16 вересня 1889.

IV.

Сиджу в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчитьсся,

Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк — не музикант, а просто вбийця,
Медвідь — дерун і лютий кровопийця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно наголо особу,
Мов, фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я ціли!

9 вересня 1899.

V.

Вам хочесь знать, як нам в тій казематі
Проходить час? О, страх патріархально!
Як господарські діти, йдемо спати
Ураз з курми, лиш що заснуть звичайно

Не можемо. Ні про що розмовляти,
То й мовчимо. Лиш сей та той нечайно
Зітхне. Минає восьмий час, дев'ятий...
Втім Герсон *) стука о стіну нагально

І лізе до вікна. „Ти спиш, Реєнте?“
— Ні! — „Так подай там знак до Розпоряки.
Mir wellen erpes machen düll den Mente **)!“

*) Герсон — конокрад (гл. „Жидівські мелодії“); далі прізвища арештантів. (I. Фр.).

**) В жидівсько-злодійським жаргоні значить: Нумо подразнити трохи вояка! (I. Фр.).

Стук, стук по стінах! Гомонять тихцем...
Пост настороживсь, став к вікну лицем, —
Втім зправа хтось як рявкне: „Лут¹⁾ табаки!“

VI.

„Не будеш тихо!“ — крикнув пост і шпарко²⁾
Побіг туди, відкіля крик роздався.

„Рахміль! Рахміль!“ — крик зліва обізвався,
Знов пост біжить, клене, аж небу жарко.

„Чекай-но, я вас тут навчу кричати!“
Та поки ще добіг на місце крику,
Вже Герсон став, неначе кіт, м'явчати,
А зправа хтось там виє: „Кукуріку!“

Із всіх вікон посипалось, як град:
„Козидра³⁾! Шпичка! Rich da'n Tat'n aran⁴⁾!“
Пост став, немов підрізаний баран.

І раптом стихло все, мов в домі смерти.
Хто, де кричав і пощо? — годі знать.
Се наші є вечірнії концерти.

17 вересня 1889

VII.

Вже ніч. Поснули в казні⁵⁾ всі, хропуть.
І п'яма налягла. Лиш візитирка⁶⁾
Підсліпуватим своїм оком зирка,
Немов моргає злобно: „Ось ви тут!“

1) Лут — лот.

2) Шпарко — скоро.

3) Козидра — козолуп.

4) Чорт твому батькові.

5) Казня — тюремна камера.

6) Візитирка — віконце в дверях, вовчок.

Десь на завісах скрипнула кватирка,
Плюскоче дощ і грубі краплі б'ють
О ринву, — ринва так жалібно дирка
О мур, мов хоче вирватися з пут.

Та ні, не вирвешся! Залізні гаки
Держать тебе, дозорці, як собаки,
Пильнують, ходить шельвах¹⁾ під вікном.

Не вирвешся! І глухне зойк розпуки,
В тяжкій знесилі опадають руки...
Заснуть, заснуть, хоч-би мертвецьким сном!

17 вересня 1889.

VIII.

А ледве тільки сон нам зломить очі,
Гнеть²⁾ північна його сторожа згонить:
Гремить коритар, колодя³⁾ скрегоче
При дверях, думаєш зпросоння: „Дзвонить
Пожарний дзвін“... Зриваєшся — аж ні!
Пан ключник входить з ляпою, поглипне
На ґрати, чи здорові та міцні,
На піч, на кибель⁴⁾, тапчани — та й зникне.

Знов колодки скрегочуть, а Ногайці
Казню за казнею пліндрують далі,
Мов Лопотова та війна у байці.

Що сон із змучених повік украли,
Ґрижі неситій не дали заспати —
Байдуже їм, коб лиш здорові ґрати.

17 вересня 1889.

1) Шельвах — вартовий.

2) Гнеть — зараз.

3) Колодя — замок.

4) Кибель — відро, „параша“.

ІХ.

А рано, поки час ще виб'є п'ятий,
Знов Лопотове славне військо грюка :
Іде „кибльовання“¹⁾). Що се за штука —
Йй-богу, сам не знаю, як сказати.

„А гій! — почнуть естетики кричати, —
„Ось до чого у них доходить штука!
„Яка де в світі погань є, грязюка,
„Вони давай її в сонети бгати.

„Петрарка в гробі перевернесь, пробі!“
Нехай! Та тільки він ходив в саєтах,
Жив у палатах, меч носив при собі,

Тим-то краси, пишнот в його сонетах
Так много. Ми-ж тут живемо в клоаці,
То й де-ж нам взяти кращих декорацій?

17 вересня 1889.

Х.

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юности, в дні щастя і любови
Читали ми „Что делать?“, і розмови
Йшли про часи будущі, невідомі.

Домашні дами ось як побивали
Нераз мої гарячі дитирамби :
„Е, спільна праця! В такім разі й вам-би
Прийшлося чистить виходки²⁾ й канали“.

Не знали дами, що важке, всесвітне
Питання те вже Австрія рішила.
Тюремний кибель — що в ньому за сила!

1) Кибльовання — виношення параші.

2) Виходок — клозет.

І виходок і мебель враз! Вигідне
Береш його, виносиш, ну, і прямо
На поле лий чи в компостову яму.

17 вересня 1889.

ХІ.

Встаєм раненько, миємось гарненько,
Вбираємось і стелим ліжко вмить,
Пісочком казню метемо чистенько,
Тоді давай ходить, ходить, ходить...

Шість кроків там і шість назад — досить,
Щоб не крутився світ, та трьом тісненько :
То два нас ходить, а один сидить,
Той встане — з нас один сіда смирененько.

Колись в Бориславі були землею
Два ріпники¹⁾ присипані : три дошки
Над ними стали скісною кривлею.

Лиш люльку мали і вода сльозила
В кутку : сей воду ссе, той курить трошки...
Сім діб ! І нас того-ж тюрма навчила.

18 вересня 1889.

ХІІ.

Прохід — не хлопський в полю і не панський
В садках тінистих, не філософічний
Той Шіллерівський, а гігієнічний
Прохід, регламентовий, арештанський !

Зима чи літо, дощ, сніг чи погода,
Мороз чи спека, на годину в добу

¹⁾ Ріпник — робітник, що добуває нафту.

Женуть дозорці в'язнів, мов худобу,
По черзі на прохід до огорода.

Дерев там стільки, що паркан з ялиці,
А зелені, що по-за ним доглянеш,
А неба, що доглянеш з дна криниці.

А в грудь як свіжого повітря втягнеш,
То світ закрутиться, мов у п'яниці,
І ще сумніший, безсильніший станеш.

16 вересня 1889.

XIII.

Ні, наш тюремний домовий порядок
Бува часом дотепний! Ну, скажіть:
Кибльовання полуднішне й обід
Ураз — чи дотеп се, чи лиш припадок?

І запах саламахи й киблів смрід!
Рядком з водою становлять коновку
І хліб кладуть і в киблі ллють карболку —
Ніс арештанський все знесе й живіт.

Щаслива Австріє! Той ум великий,
Що видумав сей дотеп, варт во віки,
Щоб святкувать ім'я його празнично!

Перед його ідеєю я клонюсь:
Не апетитно, та зате практично;
Minus de genus, si constructio bonus¹).

19 вересня 1889.

¹) Коли складня (речення) добра, то неважно, який рід (іменника). Це погана школярська латинь.

XIV.

Беруть діру, залізом обкують,
Приправлять курок і язик для маху —
І самопал готов. Оттак, мабуть,
І арештанську варять саламаху.

Беруть котел води і жменю круп —
Ось вам і суп; досиплють кмину жмінку,
То звесь кминковий; краюну печінку —
Звесь леберсуп; а хліб — хлібовий суп.

На друге йде капуста й воловина¹⁾
В неділю (евфемічно, — жил і лою
Бува нераз в тім м'ясі половина!).

В будні горох, фасоля (в-пів з гнилою!),
Логазя, каша гречана й „дубова“ —
Ось вам вся наша „карта страв“ готова.

19 вересня 1889.

XV.

Та ви не думайте, що вища власть
Лишає так се діло, без призору!
Вона пильнує прав у всяку пору
І параграфів скривдити не дасть!

.

А як обід готов, то відкладають
Найкраще м'ясо, хліб і відливають
В тарілки саламаху — ще густою,

) Воловина—волове м'ясо.

Дадуть омасти і несуть хоробре
До президента. Той скоштує. „Добре!“
Тоді для нас розбовтують водою.

19 вересня 1889.

XVI.

В тих днях, коли, неначе риба в сіти,
Мій вольний дух в тісних тих стінах б'ється,
Смертельний холод в душу аж крадеться,
І нікому потішити, ogrіти.

Одним одна лишилася мені ти,
Мужицька пісне, в котрій люд весь плаче,
І мому серцю лекшає неначе
З народнім болем в один такт боліти.

О, ви, кристалізованії стони,
Ви, сльози, перетоплені в алмази,
Зітхання, влиті у тужливі тони!

Не покидайте ви мене в тій хвилі!
Кріпите, щоб ті безумства, муки, врази
Мойого духа глиб не помутили!

8 вересня 1889.

XVII.

Замовкла пісня. Чи-ж то їй, свобідній,
Золотокрилій пташці, тут вітати,
В тій западні понурій, непривітній,
Де чоловік потоптаний, проклятий?

Чи-ж їй огидний образ той писати,
Як страж встромляє свої лапи мідні
В мою кешеню, чоботи, в послідній
Рубець одежі і в послідні шмати?

Тютюн, вогонь, папір і оловець —
Ось чого власть шукає так пильнейко,
Що влізла-б аж в нутро тобі, здається.

І мовкне пісня. Так і соловейко
Втікає від гнізда, писклят, яєць,
Коли людська рука їх доторкнеться.

16 вересня 1889.

XVIII.

На дворі, там, за парканом тюремним,
Є конституція, якісь закони;
Для нас вони є тільки мітом темним,
Лиш дзвоном, що не знати, де він дзвонить.

Вся конституція, закон увесь
У нас упрощені, що годі далі:
Один існує кодекс в криміналі¹⁾,
А кодекс дивний той — Hausordnung²⁾ звесь.

Не писаний се кодекс, а існує
Лиш в усній і п'ястучній передачі,
З практичних лекцій його в'язень вміє.

Його встанови бистрі, як штафети³⁾.
Директор, ключник, стражники добрячі —
Їх знавці, виконавці й інтерпрети⁴⁾.

15 вересня 1889

XIX.

Не вільно в казні тютюну курити,
Книжок читати, ні свічок світити,

1) Кримінал — тюрма.

2) Домашній порядок.

3) Штафет — післанець на коні.

4) Інтерпрет — той, що пояснює.

Не вільно в візитирку говорити,
В вікно глядіти, грішми що платити.

Папір і оловець при собі мати —
Для арештанта се тяжка провина;
Ножа тож казня мати не повинна,
Хліб нігтями й зубами треба рвати.

А ключник, стражник може в кожній хвилі
Перетрясти все в казні, обшукати
Вас до сорочки, „мачку засвітити“

І язиком, як хоче, вас честити,
За кару вас в „густую“ казню дати,
Де-б вас кумпани обкрадали й били.

15 вересня 1889.

XX.

Ні, вас забути був-би гріх великий,
Чесні панове ключники й дозорці!
Та й як похвал відмовити вам порції
Там, де над всім царюють ваші крики?

Ви продали себе в кати й на муки.
За триста гульденів¹⁾ річної плати
Готові з друга, брата шкуру драти,
Як лиш він тут попадеться вам в руки.

Понижені до розряду собаки
Порядком нашим, ви й мститесь таки,
Понижуючи других яко мога.

Грим, грим! „Дід“ входить: хліб приніс. З порога
На піл покинув і попхнув ногою —
І я почув, що є власть надо мною.

16 вересня 1889.

¹⁾ Гульден — менше карбованця.

XXI.

„Что ми шумить, что ми звенить“, мов в хмарі
Грім? Декретові¹⁾ бігають до вмору,
Гуркочуть ліжка, миють коритарі,
Труть, білять, миють в казнях і знадвору.

„Комісія, комісія!“ — гуде,
Мов шелест листя, як надходить буря.
„Висока урядовая фігура,
Сам пан надрадця на контроль іде!“

В неділю рано дух дунув господній
Над океаном, все аж до безодні
Стряслось — фігура в кримінал явилась.

Із казні в казню йде — весь штаб круг неї...
„Замкніть вікно!“ — „дід“ крикнув нам крізь
двері,

Щоби фігура не перестудилась.

20 вересня 1889.

XXII.

Ввійшла фігура. „Як зветесь ви?“ — Франко.
„Гм, Станко?“ — Франко! — „Станко, запишіть“.
„Давно тут?“ — Місяць. — „Гм! А ти, коханку?“
— Сім день. — „А ти?“ — Я завтра йду на світ.

Побачив книжку. „Маєте дозвілля
Читать?“ — Так. — „Гм!“ — На ліжка, на суфіт²⁾
Зирнув. „Гм, гм! А тут нема вентіля?“
— Нема. — „Нема? Гм, добре, запишіть!“

1) Декретовий — засуджений на певний строк.

2) Суфіт — стеля.

Тут ключник кинувсь. — „Є зате вентиля
В двох казнях, там!“ — „В двох казнях?
Запишіть!
А ви-б часом вікно тут отворили!“

(Мабуть, у ніс фігурі вдарив смвід!).
— „У нас вікно отверте день і ніч!“ —
„Ага, гм! Запишіть!“ — І вийшли пріч.
19 вересня 1889.

XXIII.

Хоч в криміналі ґрати, грубі мури,
Ковані двері, варті й не злічити,
А все, щоб не змовлялись інквізити¹⁾, —
То таки й тут озвався наш вік культури.

Тут телеграф є свій — і досконалий!
Весь апарат — стіна й кавалок тріски,
І з казні в казню идуть по нім сигнали.
Це тож культурний виплід, „echt“²⁾
австрійський.

І почта йде з вікна в вікно поночі,
Безплатно перевозить хліб, „маняти“,
Тютюн, вогонь — про письма й не казати.

Бува, й смітьяр³⁾ при дверях заскребоче
І крізь шпару⁴⁾ „грипсанку“⁵⁾ спішно всуне,
І тій Теміді в сліпі очі плюне.

20 вересня 1889.

1) Інквізит — засуджений, в'язень.

2) Echt — чисто.

3) Смітьяр — що замітає сміття.

4) Шпара — щілина.

5) Грипсанка — в тюремн. жаргоні писулька, лист.

XXIV.

А прочий час заповнюють розмови.
Сей своїм „ділом“ мучить всіх і нудить,
Той жарти строїть, всіх смішить готовий,
А инший в споминах колишніх блудить.

Хто казку каже, хто знов тугу в собі
Гне й ходить, ходить, тільки чути кроки...
Часом на всіх наляже сум глибокий,
І довго в казні тихо, наче в гробі.

„Вдуріти можна!“ — буркне хтось і люте
Прокляття вліпить. „Гей, брати, а нуте!
„Чого похнюпились? Нехай на панську

„Макову¹⁾ смуток! Грим об землю лихо!
„Зберімось лиш на голоси!“ — і тихо
Затягнем нашу пісню арештанську.

21 вересня 1889.

XXV.

„Хто любить місяць, я без сонця в'яну,
В тюрмі про волю вже й не нагадаю!
Сиджу й клену свою судьбу погану,
Тих вороженьків, що з-за них страждаю.

До суду кличуть, бач, до протоколу.
Суддя мій лютий, став грозить киями...
„Скажи всю правду, то підеш на волю!“
Я визнав правду — і пішов в кайдани.

Читають декрет²⁾). Стали батько й мати,
Плачуть, не сміють і руки подати...
„Бач, синку, де непослух той доводить!

1) Макова — голова.

2) Декрет — вирок, присуд.

„Господар в путах, в бурій¹⁾ куртці ходить,
„В довбанці²⁾ вбутий, стрижене волосся, —
„В полі-ж пшениця сиплеться з колосся“.

20 вересня 1889.

XXVI.

„Не кепська пісня, пане“, — Герсон каже, —
„Стара бригідська³⁾ пісня! А зложив
„Ії хлоп простий, простий хлоп, а як-же!
„Не тямлю, чим на кару заслужив.

„А кару довгу мав, вже десять літ
„Сидів, а ще, мабуть, мав п'ять сидіти.
„От раз комісія якась, адіть⁴⁾,
„Прийшла в Бригідки, щось там оглядіти.

„А він сидить коло вікна й співає
„Сю саму пісню — а співав чудово —
„І плаче так, що аж ся серце крає!

„Пани тихцем списали слово в слово
„І вислали до Відня. Ну, й за пару
„Неділь прийшло: змазав 'му цісар кару“.

21 вересня 1889.

XXVII.

Народ наш в бідах добрий практик: зла вість
Його злякать, ні здивувать не може.

1) Бурій — темносивий колір арештанської одежі в Австрії.

2) Довбанці — взуття, видовбане з дерева, для арештантів.

3) Бригідки — львівська тюрма.

4) Адіть — а дивіть.

Не даром він зітха: „Не вводь нас, боже,
Під панську карність, а людську ненависть!“

Людська ненависть — се-ж найтяжче горе,
Найгірша кара для громадянина!
Він без людей — слаба в степу билина,
Котру хто хоче — стопче й переоре.

З тим горем, з тою карою страшною,
Що *бит* людський стинає, мов косою,
Він панську карність ставить на рівні —

Ту, що про себе шумно так голосить,
Немов вона, мов другий Атлас, носить
Весь лад суспільний на своїй спині.

16 вересня 1889.

XXVIII.

Ні, ви не мали згляду наді мною!
Хоч око-в-око ви не сміли стати,
Не сміли свої правди нам сказати, —
Ви підступом побили мя без бою!

Щоб над безсильним, хорим показати
Звірячу силу, ви добов¹⁾ нічною
Напали мя, мов вовк за звіриною,
Ви чатували на порозі хати.

Ви права сторожі? Ні, право в вас
Лиш щит, котрим безправ'я закриваєсь!
Судить мене, та вас осудить час!

Нехай тепер безсильно розбиваєсь
Мій крик об зимні стіни, прецінь раз
Він вирвесь, і ваш сон його злякаєсь.

7 вересня 1889.

¹⁾ Добов — добою.

XXIX.

У сні мені явилися дві богині.
Лице одної — блиски проміністі,
Безмірним щастям сяли очі сині
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі, —
Була, немов літний, бурливий ранок.

„Не плач, дитя самотне, цить, мій світку“, —
Сказала перша (що за голос милий!). —
„Ось на тобі мій дар, чудову квітку!“

І сояшник дала мені розцвілій.
А друга мовчки терн втиснула в руку.
І враз я радість вчув і люту муку.
18 вересня 1889.

XXX.

І говорила перша: „Я любов,
„Життя людського сонце невечерне.
„Як сояшник за сонцем, так за мнов
„Хай раз-на-все твоє ся серце зверне.

„І світ і люди, всі перед тобов
„Являться будуть світлим боком; скверне,
„Погане, зле, лиш з наслуху, немов
„Крізь сито тільки, будеш знать. Оберне

„Мій дар до тебе щирих серць багато,
„І від найліпших, найчесніших твого
„Віку—добра й любви зазнаєш много.

„То-ж хорони, дитя, сей дар мій свято!
Любов людей, мов хліб той до засіка,
Громадь і степенуй в любов до чоловіка!“
18 вересня 1889.

XXXI.

І говорила друга: „Я ненависть,
„Любви сестра й товариш невідступний.
„Ненавиджу я все, що звесь лукавість
„І кривда й лад нелюдський та підкупний.

„Ненавиджу я всю тоту неправість,
„Що чоловіка пха на путь непутний,
„Що плодить в душах підлість, брехні, зависть,
„Крутїж¹⁾ отой могучий, каламутний.

„Не в серці людським зло! А зла основа —
„Се глупота й тота міцна будова,
„Що здвигнена людьми і їх же губить.

„Се зло й тобі прожре до кости тіло,
„Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло.
„Хто з злом не боресь, той людей не любить“.
18 вересня 1889.

XXXII.

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гіллі пісню сумовиту.

Аж, бач, голубка, його пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала.

1) Крутїж — вир, водоворот.

Туж понад ним крильцями стріпотала
І тихо в нього на колінах сіла.

Старий погладить хтів її руков —
Та й обімлів: ті крильця сніжно-білі
Обризькала червона людська кров.

І зойкнув дід: „Прокляті, зсатанілі
Часи, коли з осель людських в сей ліс
На крилах голуб людську кров приніс *)!“

13 вересня 1889.

XXXIII.

Росіє, краю туги та терпіння,
Чи-ж не такий ти час проходиш нині?
В тривоги й самолюбія пустині
Позабивались старші покоління.

Тремтить вся сила краю, як заклата,
А тимчасом на лютий бій за волю
Летять малії діти-голуб'ята,
Кістями лягають у сніжному полю.

Росіє, краю крайностей жорстоких!
Твій витязь Святогор дріма в печарі,
Козацька воля спить в степах широких,

А дівчина-голубка на бульварі
Платком, а не лицарською трубою
Сигнал дає до кроволиття й бою.

13 вересня 1889.

*) Мотив із Ленау. (Ів. Фр.).

XXXIV.

Як я ненавиджу вас, ви, машини,
Що трете кости, рвете серце в грудях,
Вбиваєте живу душу в людях,
І потім кажете: „Що-ж, ми невинні!

„Нас на такі заведено пружини,
Ми мусимо! В самих нераз вся суть, ах,
Бунтується... Та що робить! Не будь, ах,
У нас тих пут, становища, родини“...

Як я ненавиджу вас, добрі, щирі,
Що служите неправді, підлоті, —
Чи служите у злій чи в добрій вірі!..

Ні, ті, що в добрій вірі служать, ті
Ненависні мені в найбільшій мірі,
Як на рабі тім пута золоті.

9 вересня 1889.

XXXV.

Що вовк вівцю їсть — жалко, та не диво,
На те він вовк, розбійник, душоубець.
Та якби віл, спокійний травоскубець,
Принявся враз живеє рвать м'ясиво?..

Що ширить тьму у рясі темнолюбець,
Що кат у фраку точить кров, як пиво,
Що злодій-фарисей основи живо
Спаса — се зле, та злий в злім не проступець.

Та чесний чоловік, що злomu служить,
Своєю честю покриває мідний
Лоб підлоти, а стиха плаче й тужить, —

Се вид найвищої погорди гідний,
Се вид Пилата, що Христа на муки
Віддав, а сам умив прилюдно руки.

9 вересня 1889.

XXXVI. ЛЕГЕНДА ПРО ПИЛАТА.

1.

Пилат Христа віддав катам на муки
І мовив: „Я невинен, вам бажалось!“
Взяв воду і, прилюдно вмивши руки,
Пішов обідать, мов ніщо й не сталось.

Та сталось так: немов на вид гадюки,
На вид його урозтіч все пускалось —
Раби, прислуга... навіть заметалось¹⁾
Безстрашне серце в воїна-звірюки.

Пішов на кришу, де чекала жінка,
Так та з страху лиш скрикнула в нетямі,
Вниз верглась²⁾ і розбилася об камінь.

Пішов в покій, де в пуху спить дитинка,
Так та лиш витріщила оченята
На нього й вмерла, диким жахом стята.

9 вересня 1889.

XXXVII.

2.

І бог поклав клеймо на грудь Пилата,
Життя, смерть, тіло й дух його прокляв
Гірш Каїна, бо Каїн, вбивши брата,
Не мив рук з крові, винним чувсь, тікав.

¹⁾ Заметалось — заворушилось.

²⁾ Верглась — кинулась.

А сей, що правду чисту в руки ката
Віддав, одвіт від себе відпихав;
То й правда вся була йому віднята,
Все, чим він жив, гордивсь і віддихав.

Сім'я його пропала, наче тінь,
І кесар з служби з ганьбою прогнав,
І рідний город випхнув з своїх стін.

Старий, слабий, край шляху він стогнав,
Шматка просив, та, до кінця ворожі,
Камінням в нього кидали прохожі.

9 вересня 1889.

XXXVIII.

3.

А як умер, хтось трупа взяв за ноги
І вкинув в яму, й камнями прикидав,
Та через ніч труп знов покрай дороги
Лежав — гріб тіло кляте з себе видав.

Тоді стягли тернів, бодяччя купу
І трупа вергли й жар підвергли лютий;
Терни згоріли, та нічого трупу
В огні не сталось, він лежав неткнутий.

Тоді каміння жорнове на шию,
На руки й ноги начепивши, в море
Прокляте тіло вергли в чорторию.

Та повривались шнури конопляні,
А труп Пилата, всій землі на горе,
Ще й досі плавле десь по океані.

9 вересня 1889.

XXXIX. КРИВАВІ СНИ.

1.

В тюрмі мені страшливі сняться сни,
Та й чи то сни лишень — і сам не знаю,
Такі виразні та тривкі вони,
Такий несонний біль мені вчиняють.

Найтяжчі муки, лютії тортури,
Які лиш людям люди завдавали,
І ті, що в них страждали і вмирали,
Заповнюють тюрми моєї мури.

Мов рій, товпляться привиди криваві:
Страшні злочинці і святі герої,
І рани їх я бачу, мов на яві.

І з ран тих наче грім лунає в моїй
Душі: „І нам частину співстраждання,
Частину пісні за важке конання!“

22 вересня 1889.

XL.

2.

Христос, бичами зсічений, криваві
Терни в волоссю, хрест свій приволік;
В руках, ногах від гвоздів діри ржаві, —
Стоїть і шепче: „Ось я, чоловік!“

Джордано Бруно на кострі горючим,
З язиком, щойно вирваним кліщами,
З тілом, від свіжих ще тортур болючим,
Глядить у жар під своїми стопами.

І Кампанела висить на тортурах:
Двацятий раз йому друхочуть кості,
Суставки крутять і печуть підошви.

І з стогоном глухим, несвіцьким, в мурах
Тюремних віє щось, мов легіт в поле:
„Се муки й кров за світло, поступ, волю!“
22 вересня 1889.

ХЛІ.

3.

„А за що-ж ми терпіли муки й мерли?“ —
Нова громада стогне відкись зліва.
„Ми — гній історії, ми негатива, —
Чи-ж в нас не людське тіло, з дроту нерви?“

Ось Даміян. Яку прийняв він муку
За те, що короля ранив блудного!
В іспанських чоботах ламали ноги,
На сірковім огні палили руку,

Горючими кліщами тіло рвали
І олово та сірку в свіжі рани
Лили, і кіньми рвали й чвертували!

„Цілу годину я вмирав, тирани!
Посивів з болю!“ І було се вчера,
В Парижі славнім, в вік Руссо й Вольтера.
22 вересня 1889.

ХЛІІ.

4.

Ось Гонта йде, весь синій від побою,
З відтятими язиком і рукою;
Його садять на розжарену шину
І шкуру днуть, аж всю обдерли спину.

А далі сотні, тисячі проходять
Кривавих тіней німо наді мнов :
х б'ють, рвуть, палять, в колесо городять,
в ямі коденській булькоче кров.

Проч, проч, нещасні тіні, спіть спокійно
В могилах своїх темних, позабутих !
Чи-ж мало людськості мук ваших лютих,

Щоб з вами й ми терпіли ще подвійно ?
Пропавав вже час тортур і мук таких !
Спіть, не тривожте наших серць м'ягких !

22 вересня 1889.

XLIII.

Минув час мук ? Брехня ! Чи-ж давній час,
Як гибли Пестель, Каракозов, Соня ?
Як мучивсь Достоевський і Тарас ?
Хіба-ж тепер вже кандали не дзвонять ?

Хіба різки ще не свистять у вас ?
Цілими селами в тюрму не гонять ?
Хіба гармати мідних гирл не клонять
Над містом, всіх готові зжертвувати враз ?

М'ягкі серця в вас, бо трусливі вчасі !
А звір зневаги до людей, і власти,
І тьми росте й висить над вами !

Ми, його жертви, вас звемо з могили :
Не м'якніть без часу ! Гартуйте сили !
Гоніте звіря, бийте, рвіть зубами !

22 вересня 1889.

XLIV.

1.

Багно гнилее між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
Росіє¹⁾! Де лиш ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: „Даю свободу!“
Дреш шкуру й мовиш: „Двигаю культуру“.

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.

4 жовтня 1889.

XLV.

2.

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сугави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клеветам мерзенним.

Оттак пастух попута коні в полі
Через-ногу: здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржать, гризуться спільники неволі.

¹⁾ В цих двох сонетах [1) „Багно гнилее“, 2) „Тюрмо народів“] Франко має на увазі стару Австрію, але з цензурних причин замість слова „Австріє“ вживає „Росіє“.

Оттак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.

4 жовтня 1889.

ЕПІЛОГ.

(Присвячено українським сонетарям).

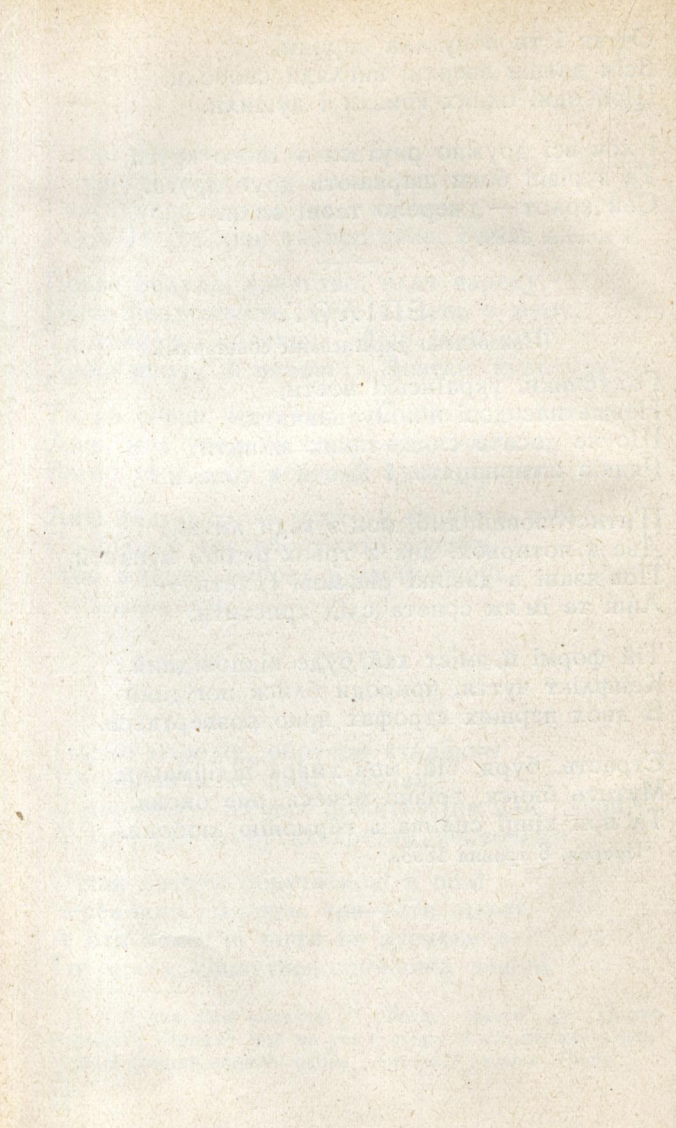
Голубчики, українські поети,
Невже вас досі нікому навчити,
Що не досить сяких-таких зліпити
Рядків штирнацять, і вже й є сонети?

П'ятистоповий ямб, мов з міді литий,
Два з чотирьох, два з трьох рядків куплети,
Пов'язані в дзвінкі рифмові сплети, —
Лиш те ім'ям сонета слід христити.

Тій формі й зміст хай буде відповідний:
Конфлікт чуття, природи блиск погідний
В двох перших строфах ярко розвертаєсь.

Страсть, буря, бій, мов хмара підіймаєсь,
Мутить блиск, грізно мечесь, рве окупи,
Та при кінці сплива в гармонію любови.

Преров, 6 травня 1893.

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

І. У ШИНКУ.

Сидів в шинку і пив горілку,
Бо коло серця щось пекло.
Згадав про діти, хвору жінку,
Згадав про щастя, що втекло...
Згадав, як був господар він,
Як шанували 'го сусіди,
Всяк віддавав йому поклін
І слово добрее завсігди.
А далі... далі не хотів
І згадувать!.. Настало лихо!
Чому мовчати він не вмів,
Коли казали бути тихо?
Коли громаду кривдив пан,
Чому він мусів впоминатись,
Хоч не його з'орали лан,
З панами права добиватись?
І не добивсь з панами права,
Ще й сам від них біди назнавсь:
Громадська пропала справа,
Він сам до крихти зруйнувавсь.
Худоба, хата, поле й сад
Пішли за кошти судовії,
В широкий світ, неначе в ад,
Його з сім'єю без надії,
Без хліба пхнули. Жінка мре
Із голоду на переднівку,
У наймах діти — тато де?
Сидить в шинку і п'є горілку.

1881.

II. ВЕЛИКДЕНЬ.

Я.

Великдень! А ти нині, хлопче, в шинку?

Він.

А де-ж маю бути? Ще добре, що ту
Посидіти ось супокійно дають,
А вип'єш що, з хати на двір не женуть.

Я.

Великдень! Від самого досвітку чуть:
Воскреснії дзвони гудять та гудуть!
А звичай наш каже старому й малому
В той день бути дома.

Він.

Нема в мене дому.

Я.

Ну... дому нема, збудувати не вспів...
Та ні, я не теє сказати хотів,
А те, що, діждавшись воскресної днини,
В родині пробудь.

Він.

Я не маю родини,

Я.

Га, так, твоя правда! Не маєш родини!
Чи також не маєш дівчини-дружини?
Вона розговорить, вона приголубить —
У неї-б пробув...

Він.

Хто бідноту полюбить?
В господаря вчора весь день я робив.
Над вечір, що згода, мені заплатив —

На свята не просить, скупенько й самому.
Йди! А куди? Без родини, без дому...
Ну, звісно, в шинок. Де-що вип'єш, закусиш,
Зате й за нічліг вже платити не мусиш!
Просидиш так свята, коби до по-свят,
Та й знов тра нової роботи шукать.

1881.

ІІІ. МАКСИМ ЦЮНИК ¹⁾).

Дев'ять ще годин кричав ти,
Як та штольня завалилась,
Де нещасний працював ти —
Дев'ять ще годин конав ти.

А юрба їх там тіснилась,
Слухаючи крику твого,
Та рука й одна не ймилась,
До рятунку не стулилась.

Дев'ять ще годин страшного
Конання — чи не замного
Горя випало для того,
Хто за весь свій вік не взнав

Дев'яти годин розкішних,
Дев'яти новин потішних,
В вічній нужді, сльозах вічних
Весь свій вік не жив, конав?..

1881.

¹⁾ Так звався робітник з Нагуєвич, що в Бориславі погиб, працюючи в штольні. Штольня, лихо збудована, завалилася всередині, так що засипаний в глухому кінці робітник мав ще довкола себе трохи вільного місця. Дев'ять годин чути було відтам крик нещасного, і дев'ять годин слухали того крику надзорці й робітники, не пробуючи навіть приложити рук до рятунку. (Ів. Фр.).

IV. МИХАЙЛО.

Добрий був газда ¹⁾ Михайло,
Тихий чоловік :
По-сусідськи, згідно, гарно
Проживав свій вік.

Все веселий, хоч убогий,
Других веселив.
„Чень ще станемо на ноги!“
Раз-в-раз говорив.

Та не довелося стати,
Бо тісний став час,
Треба гнутись і мовчати
І платить раз-в-раз.

То Михайло хоч сміявся,
Та гірким сміхом :
Страх в-знаки йому давався
Орендар з довгом.

Аж вкінці злі дні настали :
Орендар вчепивсь,
Ґрунт за довг зліцитували ²⁾,
А газда розпивсь.

І що-день в шинку однако
Він в куті сидів,
І сміявся, і балакав
І „мандрони плів“ ³⁾.

Швидко нивку жид послідну
За горілку взяв

1) Газда — хазяїн.

2) Зліцитувати — продати з торгів.

3) Плести мандрони — плести нісенітниці, дурниці.

І з хатини жінку бідну
Геть з дітьми нагнав.

Жінка голосно ридала,
Йдучи вздовж селом,
Вголос мужа проклинала,
Ставши під шинком.

А Михайло коло кварти
У шинку сидів
І сміявся, строїв жарти
Та „мандрони плів“.

Вийшов, спорожнивши мірку,
І вже не прийшов :
Жид 'го рано на одвірку
Звислого найшов.

1881.

V. БАБА МИТРИХА.

„Я, кумко Йванихо, вмираю !
Не дав мені господь діждати,
Щоб свого Климка оглядати,
Як верне з далекого краю !
Погнали його на-в-край світа,
І вістки від нього нема,
І годі мені вже по шляху глядіти
За ним ! Наступає зима,
Сніг білий дорогу заносить,
В очах мені меркне вже світ...
Смерть, кумко, надходить, хоч що ви кажіть,
Душа вже з гостини додому ся просить.

„Я, кумко Йванихо, вас прошу :
Останню ще волю вчиніть !

Ось тут в тій хустині, дивіть,
П'ять римських¹⁾ паперами ношу.
Се я заробляла три літа,
Складаючи гріш до гроша, —
То, кумко, на погріб ви мій оберніте,
Як з тілом розстанесь душа.
А тут в другім розі хустини
Є сріблом п'ять римських, дивіть!
Се, кумочко, ви для моєї дитини,
Як біднятко з війська прийде, збережіть!

„Я, кумко Йванихо, робила
Гіренько на грошики ті:
Ні смачно я в'їла, ні впила,
Дрижала не раз на слоті.
То чень хоч синок мій єдиний
З них користь якую пізнасть,
Заплаче за мною сльозами рясними,
На-боже за душеньку дасть“.

Ще трохи Митриха стогнала
Та й вмерла в куми у сінцях —
А в той сам день карта в село причвалала,
Що син її в Босні від кулі поляг²⁾.

1881.

VI. ГАЛАГАН*).

„Мамо, мамо!“ — кличе Йван,
Хлопчик, може, шости літ, —
„Подивіться, подивіть,
Маю дзіньо³⁾, галаган!“

1) Римський — ринський, біля карбованця.

2) При окупації Австрією сербської Босні.

*). Мідяна монета, що стоїть 4 кр. вал. австр. (Ів. Фр.);
біля чотирьох копійок.

3) Дзіньо — по-дитячому: гріш.

— „Де-ж ти, синку, тее взяв?
Чом ти, синку, так дрижиш?
Боже, босий десь бував,
Босий по снігу біжиш!“

„То мені паничик дав...
Я з ним бігав по снігах:
Я босоніж, а він мав
Черевички на ногах.

„Як мя зловиш, дзінью дам!“—
Так він мовив, та й побіг.
Я... дігнав його... ма... мам...“
— „Синку, синку, що тобі?“

Зсинів, наче боз, Іван,
Зціпив зуби, одубів,
З ручки випав галаган—
Впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю
Плаче мати—пропало!
Пройшла коса по зіллю,
Бідне зілля зів'яло.

В труні тихо спить Іван,
Не бажає більше нич¹⁾):
В ручці має галаган
Той, що дав йому панич.

1881.

1) Нич — нічо.

VII. ЖУРАВЛІ.

Журавлі ключем летять
Піднебесним плаєм ¹⁾,
Діти радісно кричать
І довкола ну скакати
Прастарим звичаєм:
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді ^{*})!

І глядять напів з страхом,
А напів цікаво,
Чи ключ змилиться й кругом
Завертиться, чи тягом ²⁾)
Геть полетить право?
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Полетіли журавлі,
З дороги не збились,
А хлоп'ята ті малі
За ключем, пок щез у мглі,
Довго ще дивились.
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

„От неправда, що мені
Баба говорили!
Від їх пісні журавлі
Не знижались до землі,
Шляху не змилили!“
Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

1) Плай — стежка в горах, між лісами.

^{*}) Є народня повірка, що коли весною журавлі летять з вирію, можна змити з дороги цілий ключ, застромивши ніж вістрям у землю та крутячись довкола нього, держачи руками за ручку ножа і співаючи пісеньку, вжиту ось тут, як рефрен. (Ів. Фр.).

²⁾) Тягом — з польськ., дальше так само.

Правда, діти, не все так,
Як бабуся каже,
Та цю казку перший знак,
Перша проба, хоч і як
Зроблена, покаже.

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

Та ростимете, й казки,
Не згірш „злотих утят“,
В тисячній вузлики
Ваші простії думки
Спутають, окрутять.

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

І не ваш ум — з пут брехні
До правди добитись!

Гірш, ніж птахи ті блудні,
Мете¹⁾ за слова марні
Весь свій вік крутитись...

Круцю, круцю, журавлі,
Ваша мати на воді!

1881.

VIII. ГАДКИ НА МЕЖІ.

1.

Ця нитка зелена, що, мов тота гадина,
Оце вздовж загона снує,
Це Терminus наш, це межа, перекладина,
Знак, поки „мое“ і „твое“.
По цей бік чотирі загони Трохимові,
По той бік Михайлові три :

¹⁾ Мете — будете.

Жий кожний на своїм, уплачуй дачки¹⁾ нові,
Чужого-ж і п'ядь не бери!
І що кому в тім, що Михайло й Трохим
На своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Прийде передновок — занестись*) нічим?
І що кому в тім, що худібчина їх
„Чомусь“ не держиться, чахліє, марніє,
Що поле їх рік-в-рік гіршіє, пустіє,
Хоч орють і полють не гірше від всіх?
І що кому в тім, що вже руки у них
В розпуці безпомочній вниз опускаються?
„Замало землиці! В часах тих трудних
Довги вже дверима і вікнами пхаються.
Прийдеться пропасти... Мов риба в саку,
Так б'ємся, і годі що вдати“²⁾!

Аж слухати важко тих слів, та яку
Пораду їм дати — не знати.
А станеш у полі отак на межі:
В обох сім загонів, і вдовж є куди дивить!
Ну, нивка не згірша, що хоч те й кажи, —
При добрій роботі і вісім душ виживить...
А в них обох шість душ! І що-б за завада
Зложитися полем до купи обом,
Зложитись хатами, знаряддям, тяглом³⁾!
І, може, для них це єдина рада.
Та ба, ось межа! Ця попруга вузька
Несильну їх силу роздерла на часті,
І де в спільній праці жили-б до віка,
Там вроздріб прийдеться їм спільно пропасти.

1) Дачка — податки.

*) Раз щось з'їсти. (Ів. Фр.).

2) Вдати — видумати.

3) Тягло — робочий скот.

Малим ще, тямую¹⁾, всі межі я знав :
 За мамою літом що-день тупцював,
 Коли для дійної корови вона
 Трави узбирати над вечір ішла.
 То межі й на ступінь широкі були,
 З одної нажнеш дві вереті²⁾ трави.
 А я неміцними ногами межею
 Безпечно ступаю м'яркою стернею.
 А нині погляну на межі : невже-ж ?
 Нема стародавніх, широких тих меж !
 Всі нині тоненькі, як нитка отак,
 Чужий ледве-б здужав намацати знак.
 Цей з того, той з того їх боку підтяв,
 Рад кожний, що лишнюю скибу дістав.

І чом кожний так тої скиби бажить³⁾ ?
 Чом тісно так в світі, нелюдяно жить ?
 Чи люду замного наплодилось нам,
 Чи більш до життя потребує він сам ?
 Ні люду замного на нашій ріли,
 Ні в нього самого потреби зросли,
 А більш його дома стіснили чужії,
 На рук його працю, мов трутні, падкії.

І дармо то де-хто незрячий нераз
 Говорить : „Війна-би здалася у нас,
 Замного людей, світ тісний всім, мов сак, —
 Просікли-б, вільніше-би стало відтак“.
 Вільніше, це так ! Та, крім знищення й мук,
 Не стало-б до праці що-найкращих рук,
 А джерело нужди як било, так било-б,
 Лиш що до старого нове причинило-б.

1) Тямую — пригадую собі.

2) Верето — рядно.

3) Бажить — бажає, прагне.

А люд через межі, котрі 'го тіснять,
Не може добачити тих всіх завад,
Добачить всіх сплетених коренів лиха,
Що сили його підлоточує¹⁾ стиха.
Ей, межі ви, межі, вузенькі, куці!
В які бездорожжя, в які манівці
Ви втисли незрілий ще погляд суспільний!
Хто шлях нам покаже широкий і вільний?

3.

Приходить до мене один чоловік.
„Порадьте, що маю робити?
Ось тут на тім полі мій дід прожив вік,
Хоч, правду сказавши, нема чим і жити.
Три пруди²⁾! Та ну, якось, певно, тоді
Не так було тісно, як нині —
Досить, що оттак ні в добрі, ні в біді
Пройшов цілий вік старовині³⁾.
Мав дід два сини, поживив їх, і враз
Жили в одній хаті з дітками.
Все дід, було, каже: „Ділив-би я вас
Тим полем, та й б'юся з гадками.
Тепер воно ледве живить нас, а що-ж
Тоді, як ту дрібку надвоє роздерти?
Ні, я вас не буду ділити! Як мож,
Так жийте при купі, а схочете тож
Ділитись — діліться по моїй аж смерти“.
Та сталося, бачте, що дід і сини
Померли на тифус одної весни,
Лишивши по двоє дітей малолітніх.
Я найстарший був, мав три роки з весни,

1) Підлоточувати — підточувати, підмивати.

2) Прут — довгий патик. Значить тут — нивка, така вузенька, як патичок.

3) Старовині — старому.

Стриків¹⁾ хлопець півтора ; в мами й стрийни²⁾
При грудях дівчатка були. По бездітних
Багатших сусідах мами роздали
Нас, хлопчиків, — бач, не було з чого жити.
Дістодь-то³⁾ : годуйте, до покималий,
А виросте, мусить за це відслужити.
І ми наслужились, назвались біди !
Мами повмирали. Мені вже тоді
Було двацять літ, я покинув служити,
До хати пішов, оженивсь і як слід
Обняв усе поле, що нам лишив дід,
І став на нім в бідності жити.
Гадав я : сплачу малолітнім тамтим,
І поле, по дідовій волі,
Останесь ціле, то хоч я на тім полі
Вдержусь, а то впаде у руки чужим.
Дівчат повиную⁴⁾, а старший братій⁵⁾
Пристане де-будь до вдової...
То так, як-би двом у сорочці тісній :
Волить хоч один та ходити в цілій,
Ніж дерти сорочку надвоє,
Бо жаден тоді не буде мав що вбрать.
Оттак я бувало частенько
Говорю тамтому. Та ба, любий брат
Лиш вислухав все те чистенько,
Та й зараз до суду. Списать зажадав,
Що там на всі діти лишилось,
І щоб все напів поміж них поділилось,
Так, як-би їх тато окремо вмирав.
Я вчув це, і сумно зробилося. Шлю
До нього людей, щоб згодились на сплату ;

1) Стрик — дядько, брат батька.

2) Стрийна — тітка, жінка батькового брата.

3) Дістодь-то — ніби так

4) Повиную — дам віно, придане.

5) Братій — брат.

Сам ходжу за ним і благаю-цвілю¹⁾ :
„Вважай, переділимо поле і хату,
То що-ж на тих кусниках будем робить?
Вважай; дід-небіжчик не хтіли ділити,
А ти хочеш дідову волю ламати?“
Дарма, він про сплату не хоче і знати!
Минуло два роки, і з суду ми нині
Декрети дістали: усе, що дід мав,
Між нас поділити по рівній частині,
А кожний щоб з того сестру звинував.
І що тут робити, порадьте, як ласка!
Зруйнують дочиста, як вкроять отак
Пів ґрунту! Моя вже задовжена частка,
Сестри не звиную, і сам я жебрак.
Я думаю свідків до суду вести,
Що дід не хотів ділити поля, —
То чень йому скажуть на сплату піти, —
А ні, га! то дійсь божа воля!“

4.

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свободний.
Чи це-ж Україна, чи це край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?
Так, це Україна свободна, нова!
І в мойому серці біль втишувавсь лютий.

Щез привид. Я глянув довкола. Онтам
За з'орану межу б'єсь з Грицем Степан;
Там дід оре поле, старенький, як гриб,
І плаче за сином, що в Боснії згиб;

¹⁾ Цвілю — допікаю.

Там батько за сином з дрюком уганяєсь ;
Там мачухи лютий проклін розлягаєсь...
О, краю мій рідний, недолею гнутий,
Пропасті-би радше тобі, як ніж коли-б
Така твоя доля повік мала бути !

1881.

ІХ. ГАДКИ НАД МУЖИЦЬКОЮ СКИБОЮ.

1.

Стану я ранком на з'ораній ниві :
Пурпуром сонце на сході горить,
Пташечки в гаю щебечуть щасливі,
В моїм лиш серці гризота кричить.

Пане всіх творів, властивче¹⁾ природи,
Глянь, що в ній щастя, що в ній красоти !
Чом в твоє серце краса та не входить,
Чом так нещасний, пригноблений ти ?

Поле плодюче, царина відкрита,
Трави густі по лісах і лугах —
Чом-же тебе не годують досита,
Чом-же ти з голоду мреш по хатах ?

В гір твоїх лоні залізо чимале,
Чом-же тупії твої леміші ?
Чи лиш на тее залізо те здале,
Щоб тебе в пута кували чужі ?

В твоїм підгір'ю ллесь світло жарюче
В струях хрустальних, бурлить і кипить²⁾ ;
Чом-же ти, світло в чужі землі шлючи,
Сам мусиш темний, непросвітний жить ?

1) Властивець — власник.

2) Мова тут про копальні нафти в Дрогобичі.

Соли святої твій край також ситий
В б'ючій норі, хрусталевій скалі;
Чом-же несолений хлібець їси ти?
Чом-же не стався ти сіллю землі?

2.

Серце моє припадає, тремтячи,
К тобі, о, скибо мужицька, тверда,
Дух мій в нутро твоє тоне гарячий,
Наче у море блискуча зізда.

Кожну пилінку твою проникає,
Кожний камінчик, корінчик, сучок,
В кожної часточки сквапно питає:
Хто це з вас виссав плодючий ваш сок?

Адже-ж століття, замерклі, закляті,
Трупом і кров'ю вас щедро гноїли —
Чом-же тепер ви на хліб не багаті?
Де ви святії ті соки поділи?

1881.

Х. В ЛІСІ.

Як люблю я по лісі блукати
У гарячую днину літну,
В темній тіні дерев спочивати,
Де тиша ніби просить до сну!

Самота вкруг¹⁾, а все-ж не пустинно, —
Оживуща, свята самота:
Доліта аж до серця невпинно
Безконечная пісня життя.

І щасливий я, поки гублюся
Без доріжки в гушаві рісній, —

¹⁾ Вкруг — кругом.

Та людей я спіткати боюся,
Люди рай розбентежують мій.

Люди всюди, й до божого раю
Своє горе і сльози несуть,
І нераз я, тривожний, стрічаю
Те проклятеє горе аж тут.

От обдертий дідусь-старовина
Шкандибає, аж гнесь до землі,
Гне додолу його сухарина¹⁾,
За плечима-ж гриби в кошелі²⁾).

Я від малечку знаю старого
І хатину його край села,
Де живе він самотно, убого, —
Ті гриби його живність ціла.

Він за них має страву й одержу —
Та як трудно тепер їх здобуть!
Здибле злісний³⁾, веде на Медвежу,
А з Медвежі в арешти запруть.

Як я пильно від нього ховаюсь,
Щоб не вздрів він нечайно мене, —
Бо — я знаю — дідусь ізлякаєсь:
Чорне вбрання для нього страшне!

Та дарма! Зазирнув⁴⁾ мене він у гущаві, —
З груди вирвавсь стривожений крик,
Кинув в'язку свою на мураві
І подався в яр темний, і зник.

1) Сухарина — сухе хабаззя.

2) Кошель — кошик.

3) Злісний — лісничий.

4) Зазирнув — спостеріг.

Та я довго ще чув, як хрустіло
Сухе гілля, куди він біжить,
І щось в груді старечій хрипіло,
Мов підрізаний в болю хрипить.

І я думав: О, будь-же прокляте
Тее панське одіння тісне,
Що для тебе, убогий мій брате,
Так страшним учинило мене!

Нагуєвичі, 1882.

ХІ. ГОЛОД.

(Уривок з поеми „Різуни“).

Кривавий сорок шостий рік¹⁾
Клонився к осені. Кінчилися
Вівсяні жнива, наблизились
Дні віддиху. Де-де волік
Ще з поля копи до стодоли
Мужик сумний. Не ласкав був
Сей рік для нього: ще ніколи
Він не затамив і не чув
Про так страшний недорід! Жито
Хибло, пшениця заснітилась,
Картопля вперше зогніла...
Овес іржа присіла. Вбито
Народню радість! Не котилась
По полю пісня, тільки йшла
По селах дума невесела:
„Помилуй, господи! Тепер
Прийдесь згибати! Вимруть села
Небавом з голоду! Простер
Господь гнівну над нами руку!

¹⁾ 1846 рік — в цім році було повстання польських селян, мазурів проти панів. Повстання це називається „мазурською різнею“.

Щаслив, хто до нового року
Дотягне з хлібом, — більша часть
Хіба дотягне до Покрови!¹
Ні про що більш думок, ні мови
По селах, лиш про те, чи дасть
Бог чудом де-яким пропхати
Сю зиму. В душах сум і холод:
Упир мов, загляда до хати
Важкая змора: голод! голод!

Тут плаче жінка: день увесь
Вона на ниві працювала.
Копала бульбу¹): лиш отсесь²)
Маленький цебрик накопала
Здорової — а гниляків
Ціла гора! День пролетів,
І з рук їй випала мотика,
Грудь похолола, і велика
Жура, розпука і тривога
Її прошибли. Затряслась
І заридала, й попелелась,
Заводячи, в село небога.

А он господар на тоці
Весь день без втоми і без тями
Із сином промахав ціпами,
Провіяв, намолот і власним
Очам не вірить. Чи-ж оці
Три гарчики, то весь пожиток
Із трьох кіп жита? Чи не витовк
Колосся добре? Не гаразд
Провіяв, може, так що часть
Лишив в полові? І з неясним

1) Бульба — картопля.

2) Отсесь — оцей.

Страхом, безумний і тремтячи,
Він, у забаві мов дитячій,
Полову ще пересипає
І шепче: „Ні, це-ж жарт твій, боже!
Бо щоб над мужиком нещасним
Ти так знущавсь, це бути не може!“
Січень 1880.

ХІІ. УРИВКИ З ПОЕМИ „МАРІЙКА“.

1.

Слотливий, зимний і понурий
Осіній день уже смеркався,
Димились гори, світ весь в бурій
Сіряк, мов змерзлий, обгортався,
Смереки жалісно стогнали,
Наскрізь промоклі, в темній пуші,
Розсипані хатки стояли,
Мов скулені, в холодній хлющі.
Здовж невеличкого, гірського
Сільця ріка мутна шуміла,
З корита виступивши свого,
В закрутах грізно клекотіла.
Що-крок о скали люто билась,
В кожух мов, в білу піну вкрилась
І геть летіла з яру того,
Де так пустинно, мрачно, вбого,
Летіла швидко, мов не хтіла
Вдивлятись довше, глибше, ближче
В життя нужденне, в бідні стійла
Тих, що засіли те селище.

Серед селища над рікою
Попівська хата самотою

Серед вориння¹⁾ з гіль смереки
Стояла гола, похилена ;
З її вікон вид недалекий
Гора спиняла обпалена.
Від вітру фіртка знай скрипіла,
Ріка бурлила і шуміла,
Сосновий бір стогнав іззаду,
І вітер хмар котив громаду,
Сік зимний дощ о шиби й стіни,
І сік і сік без впину й зміни.

В такий-то день, в такий-то хаті
На горе й біль на світ прийшла ти.

Смеркалось. Сумерки крилаті
Стояли вже в кутах кімнати,
А батько твій ще думав думу,
Сидячи в кріслі край віконця,
Мов з-по-за хмар і мгли і суму
Глядів потіхи, світла, сонця.
Втім з-за стіни твій крик дитячий
Дійшов з жіночим криком помісь²⁾ ;
Вказалась баба, шепотячи :
„Дав бог вам донечку, єгомось³⁾“.

Здригнувся старий, із крісла встав,
Проходяючись, воркотав :
„Оттак ти жий, оттак ти будь !
Потреби раз-у-раз ростуть :
Три хлопці, в школу вже-б пора,
Хорує раз-у-раз стара,
А тут четверте бог послав,

1) Вориння — огорожа з гілляк, що три-чотири прибиті впоперек до стовпів.

2) Помісь — змішаний, разом.

3) Єгомось — так звуть попів.

Та й ще доньку, чи хто видав !
Доньці убрання, строї ладь,
Посаг¹⁾ складай, алюмнів²⁾ надь !
А тут у мене біднота.
Кешеня з року в рік пуста,
Сільце мале, бідак народ,
Самому ніщо взяти в рот,
Не то, щоб дати на боже міг,
Не то, попа щоб підпоміг.
Нужденний ґрунт : роби, працюй,
А хліба таки все купи !
Ліс вигорів, довги гнетуть...
От тут-то жий, от тут-то будь !“

Замовк на хвилю і важкою
Поник додолу головою,
Поник додолу, мов прибитий,
І далі так став говорити :

„За що-ж так бог мене скарав?..
Я в семінарії гуляв,
Довги робив... Щоб з них сплатитись,
Шукав багато оженитись,
Шукав, шукав, по селах нюхав,
Аж вийшло так : любви послухав.
Сподобались рум'яні лиця, —
І довелось мені жениться
Без посагу. Що взяв дробину,
Жиди забрали в першу днину.
І відколи попом зробився,
Мов риба та об лід, я бився.
Тут дбай про статки господарські,
Тут рвуть тебе довги лихварські,

¹⁾ Посаг — придане.

²⁾ Алюмни — богослови.

Вчи люд, грай ролю патріота,
А тут нема що взять до рота.
З біди нераз, не з злої гадки,
Щось буркнеш на лихі порядки —
Ого, вже зараз є услужні!
Пішли доноси осоружні
І в намісництво¹⁾, й в консисторію²⁾,
Про бунти, схизму, всю історію.
А там в кого плечей не має,
Хай бог його в руках тримає!
Ох, ох! Зазнав я горя й труду!
П'ятнацять літ, як того Юду,
Гонили так без пристанівку
Із голодівки в голодівку,
Та й ще сміялись, мов з дурного:
Не слід-би дати вам і того!
Які ви вірні, ми те знаєм,
На ліпші місця ліпших маєм“.

Знов зупинився і важкою
Поник додолу головою,
І знов непосидючі мислі
Його давили, гнали, тисли.

„Тепер вмре жінка леда³⁾ днини —
Не пережить їй ті родини!
Справляй і погріб, і христини;
Наймай ще мамку для дитини,
Годуй, пестуй і слухай крику,
На віно суму ладь велику,
Аж знов який піп задовжений
Для віна з нею побереться,

1) Намісництво — в роді як до губернатора.

2) Консисторія — управа над попами.

3) Леда днини — з польськ., кожного дня можна сподіватися смерті. Форма ця є і в народній мові.

І гріш мій, так, як мого тестя,
В жидівській утоне кешені!“

Такими мислями важкими
Отець вітав твої родини,
Не бачивши тебе й на очі,
Такий талан тобі пророчив!

А мати в болях умирала
Й, тебе вродивши, прошептала:
„О, щоб я більше не діждала
Ні жити, ні на світ глядіти,
Ні родить ті нещасні діти!“
Відтак зжмурила згаслі очі,
За серце вхопилась нещасна,
Стогнала тихо, тихо гасла,
І згасла таки тої ночі.

А ти безпомічна лежала
В руках у баби-повитухи,
Мов мишеня, ледве пищала,
Немов грізні, ворожі духи
Тебе в життя найпершій хвилі
Юрбою густо обступили.
Плювала баба і христила,
І хухала і положила
Тебе у теплу купіль стиха, —
Твоє ридання не вгавало,
Немов ти чула, скільки лиха
Тебе в життю тім земнім ждало.
Бере тя баба на коліна,
Колише, цмока, плеще, хуха, —
Дарма! І шепче повитуха:
„А цур! Та це якась відміна!“
Відтак у пеленки новії
Тебе повила, обмотала,

І ти втишилась і лежала,
На стіни дивлячись бруднії,
Немов здивована, питала :
„За що мене ті люди в'яжуть?“
Та дармо відповіді ждала!
Замучать, а за що — не скажуть.

2.

У семінарії духовній,
Мов у Христовій чаші повній,
Вдоволення і радість тиха,
Ні шуму, ні журби, ні лиха!
В годині пізній і поранній
Час гладко тут пливе во віки,
Як з молока і меду ріки
Пливуть в землі обітованній.
Тут стежка пряма і постійна,
Наука — чисте слово боже,
Ума змилити тут не може
Проклята *мисль* революційна.
Вже-ж ті благу часті ізбрали,
Що бурі світа понехали,
Повергли¹⁾ шлях блудний, гріховний
І з серцем тихим, нелукавим
Ходити вчать ся шляхом правим
У семінарії духовній!

Ось бач, літорості духовні
Із лекцій, слів господніх повні,
Вернулись. Мов голодне стадо,
Вони, аж скачучи, так радо
До семінарського порога
Тісняться. Коритарі темні,
Брудні, вонючі, неприємні —

1) Повергли — покинули.

Важка до доброго дорoga!
Зате благая ціль чекає!
Вже дзвоник голосно скликає,
Пишуть десь геть там, мов з безодні:
„Прийдіть до мене всі голодні,
Прийдіть прагнуці! Я в спокою
Вас нагодую і напою!“

І ось ідуть купками, в парі...
Гримлять і стогнуть коритарі,
Сміються, гомонять алюмни —
Та-ж їсти йдуть, а не до трумни¹⁾!

В великій залі рефектарській,
Мов у якій маштарні²⁾ царській,
Столи дубові і ослони, —
Лиш стіни чорні, як ворони,
Верства болота на помості, —
Та не горді тутешні гості!
Щоб в мисці много і смачного,
До брудів діла їм немного.

Вже всі зійшлися діти божі:
Хлоп-в-хлопа всі, охочі, гожі,
Рум'яні, крепкі і здорові,
Мов дуб при дубі у діброві.
І вже відмовили молитву,
Вже й узброїлися на битву:
В руках ножі і вилки й ложки³⁾ —
І всі ждуть ворога, ждуть миски,
Щоб кинутись на ню з розгону
І сокрушати без пардону.

1) Трумна — труна, домовина.

2) Маштарня — місце, де вчать коней військових вправ.

3) Лижка — ложка.

„А нуте, братіє, дерзайте
І плоть волову умерщвляйте!“ —
Пронісся оклик над столами,
І захрустіли під ножами
Волові шницлі; рвана, тята,
Хрумтіла у зубах салата
І радувались серця в бозі,
Що шницель був у добрім сосі.

Аж ось остання брань ворожа
Валить: се двигає сторожа
Великі миски з пирогами...
„Лиш сміло, браття! Господь з вами!
Рвіть навожденіє мізерне,
Хай відси вже живе не верне!
Вилками люто пробивайте,
В сметану, в масло потопляйте!
Аж решту як зметем послідну,
То заспіваєм піснь побідну“.

І бог поміг борцям. Їх смілий
Скінчився бій: всі їли, їли,
Аж в мисках пирогів не стало.
Ще сей та той проворкнув: „Мало“, —
Та в кухні люди там твердії,
І більш дістать нема надії.

Тоді всі з місця повставали,
Духовну пісню заспівали:
„Царю небесний, духу правий,
Усюди сущий, повний слави,
Всіх благ скарбниче, живодавче,
Прийди до нас і жий в нас завше,
Спаси нас від всіх змаз і кари
І дай нам стравить тії дари!“

Скінчивши співи ідеальні,
Повиходили із їдальні
І потягли в свої нумера¹⁾ —
Що-ж там робитимуть тепера?

От тут в тиші несамовитій
Хропуть алюмни, мов побиті,
І своїм храпанням, як знають,
Господню славу возвіщають.
Онті знов столик обступили
І фербля²⁾ ріжуть, що є сили,
Що хоч позбутись і сорочки:
В руках їх кепські образочки,
Між ними слів, розмов немого,
Лиш „блінд“ і „пас“ і „без одного“³⁾.
Та другі оклики чудесні
Свідчать перед людьми і богом,
Що це не твори безсловесні.
Он там знов у однім номері
Співають, затуливши двері,
Виводять гучно: „Козак пана“
І „Дай, дівчино, нам шампана!“

За тее на четвертім році⁴⁾
Ні сонність не тяжить на оці,
Ні пісні не лунають скочні, —
Там люди старші і статочні,
Що швидко мури ті покинуть,
Що швидко, мов орли, полинуть
В життя громадське, до роботи:

1) Нумера — кімнати під числами.

2) Фербель — газардзва гра в карти на гроші.

3) Це все слова, які говорять при грі в фербля.

4) Між богословами, що є на четвертому році, цеб-то кінчають вже духовний семінар.

З них повиходять патріоти,
Отці, борці, підпори трону,
Підпори віри і закону.
Тож про будущії надії,
Про плани й замисли важкії,
Про бої й жертви грандіозні
Тут йдуть розмови серйозні.
Важка іде духова праця :
Вони хлопістики ¹⁾ учаться.

3.

Пан Едмунд був не злий з природи, —
Та це й про чорта мож сказати.
Й коли-б багацтва, блиску, вроди,
Наметної ²⁾ душі й свободи
Йому не довелося мати,
Він з своїм розумом спосібним,
З своєю волею твердою
Став-би робітником потрібним,
Став-би борцем у чеснім бою.
Та всі оті природні дари,
Котрі на тисячу одному
Даються, — мов злуднії ³⁾ мари,
Його тягли — а все ід злomu.
Від малку без границь пещений,
Пихи і гордості навчений,
Звик до неробства і до ліни
І до розпусти для відміни.
У всьому мав він вольну волю,
Не знав в життю — не то що болю,
А навіть прикрости малої ;

1) Хлопістика — це іронічна назва, означає, як працювати серед хлопів (селян).

2) Наметний — полонізм, пристрасний.

3) Злудний — облудний, обманчивий.

Над ним тряслись отець і мати,
Чого забаг, те мусів мати,
Хоч муки, прикрости чужої.
А як отець не хтів що дати,
Давала тайком люба мати;
А як і мати не дала що,
Найшовсь між слугами ледащо,
Що паничеві для прислуги
Готов був в горе пхнути других.
Тому-ж не чудо і не диво,
Що всі наметності неситі
Пожаром розгорілись живо,
Нездержувані і некриті,
Підсичувані що-хвилини,
Без тями мов бурливе море.
Нічим для нього плач дівчини,
Нічим важке батьківське горе.
На просьби в нього, на закляття
Зовсім мов не було поняття,
Лиш сміх веселий, жарт дотіпний...
Чужее горе відчувати
Він мов зовсім не був спосібний.
Немов у тім прекраснім тілі,
В котрім, здаєсь, всі ясні, смілі
Природи замисли сповнились,
Котрого-б бог сам не повергся¹⁾,
Всі дари вповні находились,
Крім найкращого дару — серця.

ХІІІ. УРИВКИ З ПОЕМИ „НОВЕ ЖИТТЯ“.

Пролог.

Погідна ніч літня в підгірським краю.
О, скільки чарів, скільки в ній краси!

¹⁾ Не повергся — не повстидався, не відкинув-би.

Там в далі гори-велетні дрімають,
Тут цвіти, трави в перлах із роси;
Лящатъ так дзвінко соловії в гаю,
Чорніють грізно бори та ліси,
Ріка шумить, бурлять холодні, чисті води,
Таємна казка мов про дивний сон природи.

І люди сплять. Сторчить он плуг у полі,
В городі коні спутані хрумтять
Траву росисту; пес в округ стодоли
Вартує; другий гавкнув з-по-за хат
І стих... Про горе чи про кращу долю
В хатах малії і старії снять?..
Вітайте, ясні сни, на віках цього люду
І золотить хоч ви життя їх, повне труду!

А понад всім тим сонним, тихим раєм
Склепиться чистий, тьмавий звід небес.
Кривавий місяць вирина за гаєм,
На хвильку по-за срібну хмарку щез
І знов явився. Незміримим плаєм¹⁾,
Пливуть зірки, і скільки-то чудес,
Святих, великих мрій о щастю і любові
О, земле, в ніч таку нашіптують тобі!

О, краю мій, Підгір'я ти прекрасне,
Як я люблю, як я люблю тебе!
Мов зірка та, що світить і не гасне,
Так та любов в душі моїй живе.
О, чом-же ти, хоч гарне, так нещасне?
Хоч вічно юне, — хоре та слабе?
Як радо дав-би я для щастя люду твого
Пролити хоч сейчас всю кров із серця мого!

1) Плай — гірська дорога.

Та ба, минув той час, коли ліком
Була кров чиста й щира на проказу.
Не жертви треба днесь, а бою з злом!
Побіду не виборюєсь відразу,
А треба в скварі¹⁾, в стужі йти пішком
Без стежки, кладки і без перелазу;
Без слів шумних, а то й без слави і заплати
Тра вміти жить тепер для тебе, не вмирати.

Уміти жить — оце велике діло,
Найбільша загадка грядущих днів,
Щоби одним життям так не летіло,
Немов пусті вітри поверх степів,
Або мов буря, що не лишить ціло
Нічого, а все ломить пів-на-пів,
А другим не повзло так важко в гору й бою
І не поїло їх отрутою гіркою.

Уміти жить! Трудне, високе вміння,
Котрого жадна книга не навчить,
А лиш навчає досвід і терпіння
Й любов, що всіх ріднить і єдинить.
Щаслив народ, щасливе покоління,
Що зможе жить як слід, зуміє жить!
Для нас-же, по котрих котилась доля валом,
Нове життя є днесь лиш пісні ідеалом.

І. СТРИЧА.

В чудову ніч через Підгір'я сонне,
Мов лютий звір, зірвавшись з пут, жене
Якеєсь диво чорне, невгомоне,
Могуче, гримотяче і грізне.

¹⁾ Сквар — спека.

Під ним земля тремтить і глухо стогне,
Простір край нього втіка, лиш мигне,
Кривавий взір його сверлує п'їтму пізну,
І сто залізних ніг дуднить о путь залізну.

За ним зриваєсь вітер з дрїмоти,
Але запізно схопився в погоню.
Куди летиш, куди чвалаєш ти,
З могучим розмахом залізний коню ?
Земля тісна для твої бистроти,
Крізь гори ти пробіг, мов по болонню ¹⁾,
І межі ти прорвав, предвічні перешкоди,
В одну сім'ю з'єднав всі землі, всі народи !

Ось мигнув блиск — це з вартової будки.
Ось тїнь густіша — це дрїмучий ліс.
Ось шум глухий — ріка вблизи десь тутки.
Ось стогне міст під грохотом коліс.
Ось тут село : в тихесенькі закутки
З труби сталльної посвист ся проніс,
Аж пси завили враз, затрясся лист рокити,
Ще свист — і потвір став на п'ять хвилин
спочити.

Тень-тень-тень-тень ! — зазойкав проразливо
Дзвінок над входом сонного двірця.
В червоній шапці, сопучи ліниво,
Начальник вийшов, буркнув два слівця
До машиніста і пройшовсь важливо
Здовж поїзду. Теленькав без кінця
Бренячий телеграф, неначе чміль великий,
І чувсь машини сап ²⁾ і кондукторів крики.

Там видавали посилку листовну,
Тут знов з двірця тягли пакунків міх ;

1) Болоння — невеличке пасовисько.

2) Сап — сопіння.

„Овва, злий знак!“ — сказав він, посягнув
В кешеню і слuzі віддав білет дорожній,
А сам в „вартзаль“¹⁾ пішов, що був зовсім
порожній.

„Ну, от я й тут!“ — сказав він, на підлозі
Поклавши куфер, і на софці сів,
Немов втомлений по такій дорозі.
Безладний гамір різних голосів
До нього доносивсь: в залізнім возі
Свистіли труби, дзвін дзеленькотів,
Начальник в сінях знов кричав, мов
оглашений:
„Де термометр?“ — а сам мав термометр
в кешені.

Панок сидів так час якийсь безчинний,
Ніщо не кажучи, в простір дививсь, —
Відтак оглянув той „салон“ гостинний...
До стелі з лампи довгий гніт димивсь,
Крізь збиту шибу віяв вітер зимний
Знадвору, столик сірим пилом вкривсь,
На голих стінах, місць святого або чорта,
Анонси висіли Клейтона й Шетлюорта²⁾.

„Ну, добрий знак“, — сказав панок комічно, —
„Що гнеть на вступі в те *нове життя*“.—
Тут стис уста крихітку іронічно —
„Мене віта культурне дрантя те!
Значить, мені судилося довічно
Орать, збирати „жниво золоте“
І пасти кіз, свиней пренепорочні стадка,
Як „божественний“ той свинар в Гомера-
батька.

1) Вартзаль — з німецьк., почекальня.

2) Фабрики хліборобських машин.

Уперши очі в лямпи блиск рухомий.
Чого, за чим він тут тепер якраз, —
Не думав. Лиш розсіяні атоми
Вражінь, почувань, знай, в душі його
клубились,
Не в'яжучись в одно, вертілись і губились.

А втім якась тверда, міцна рука
Його плеча нечайно дотулилась.
Здригнувсь, зирнув... Висока і важка
Якась постава з усміхом дивилась
На нього. Одіж не то мужика,
Не то шляхетська. Постать похилилась,
Куферок підняла, на пальці помахала,
І знов на панича, сміючись, поглядала.

Панич підскочив, мов зі сну збудивсь,
І гнівно запитав: „Чого потрібно?“
Мужик мовчав і, сміючись, дививсь
На нього. Звільна пригадав подрібно,
Мабуть, де він. До постати зблизивсь
І мовив: „А, це ви правдоподібно
Від пана Дороша! Є віз? Ви довго ждали?
Пакунок мій взяли? Ну, в путь! Чого-ж
ви стали?“

А постаць все стоїть. „Заждіть хвилину!
Там хлопець трохи коні покормить.
Так ви панич Євгеній! І в гостину
До нас? І довго будете гостить?
Олекса щось писав нам про причину,
Що, каже, вам в пустині нашій жить.
Та раз побачить вас, то вже й питає
не треба:
Повітря треба вам, води і ліса й неба“.

„Так ви... — ланич почав був і зап'явсь, —
Так ви пан Дорош? Пане, бога ради,
Даруйте! Я задумавсь, загадавсь...
Приняв вас за слугу!..“ „Ну, ну, не вадить!
Я не який то й пан!“ — „Не сподівався,
Признаюсь вам, такої маскаради.
Олексин батько ви! Поміщик! В хлопській
свиті!
Признайте, це в умі не легко погодити“.

„Погодите, — відмовив Дорош живо, —
Коли побачите, як ми живем.
Поміщик на сто моргах¹⁾, от все диво!
Тут штуки треба, щоб кінець з кінцем
Звести. А з роду я мужик. Те пиво
Культурне, що колись я пив хильцем,
Не оп'янило мя так дуже, як то кажуть,
Щоб рвать всі ті нитки, що нас з мужицтвом
в'яжуть.

„Живу, працюю разом з мужиками,
В потребах мало чим різнюсь від них,
Хіба часом думками та книжками
З границь тих наших вибіжу тісних.
Тим, що добуду власними руками
Що власним я трудом навчиться встиг,
По змозі тих братів убогих спомагаю,
А далі ні умом, ні хіттю не сягаю“.

„Го, го, значить, філософ ви кругом!“ —
Сказав Євгеній трохи насмішливо. —
„До плуга з академії бігом,
Paterna rura²⁾ оброблять щасливо!

1) Морг — менше як півдесятини.

2) Батьківські поля.

Ще й філантроп, мужиколюб, з часом
І депутат! Ну, що-ж, на сее мливо
Я дуже рад хоч раз поглянуть зблизька

пильно...

Наш круг глядить на це крихітку неприхильно.

„Наш круг! Даруйте, я не так сказав...
Той круг, в котрім я виріс і ховався.
Та я тепер від нього вже відпав,
Здається, з ним на віки попрощався.
Ох, той шляхетський круг! Як я пізнав
Його наскрізь, від нього відцурався!..
Ви смієтесь? Ну, що-ж, філософ ви, ні слова,
То й сумнів є у вас усіх думок основа“.

Всміхався Дорош на слова ті скорі.

„Ай, панцю, панцю, що дурниць наплів!

Ентузіяст ви непоправний! Д' горі

Вас тягне все, так, як мене долів.

Філософ я лиш в полі та в оборі,

В високі сфери зроду не летів,

І сумнів мій не брат, не сват, не друг,

а ворог:

Хоч порох чоловік, та вірю я в той порох.

„Я твердо вірю в труд його могучий,

В ті мільйони невсипущих рук,

І твердо вірю в людський ум робучий

І в ясний день по ночі горя й мук.

В тій вірі й сам я свій маленький ручій¹⁾

Посеред тих підгірських піль і лук

В рівнобіж величнім струям часу простую

І, роблячи свій пай, для загалу працюю.

„Як я на філософії терпів,

Як в Відень їхав панським тарантасом,

1) Ручій — ручайок, річка.

А з Відня пішки йшов назад домів,
Як Мазурі вели мене цюпасом¹⁾,
Що дома я при повороті вздрів,
Як дідич наш зробив мя свинопасом,
І як потому вмер, як панщину зносили, —
Все розкажу я вам колись при вольній хвилі.

„Що вже й казати, цікаві то часи!
Я пережив, переболів чимало!
Було там де-що радости, краси,
Але найбільше по хребті вдаряло.
Мужик — то кінь: що вложать, те й неси!
Одно йому, чи камінь там, чи сало:
Чи тьма тиранії, чи Wolnosc, Równosc, Zgoda²⁾...
От тим-то вірю я в движучу міць народа.

„Коли вона не зниділа до нині,
Носивши майже тільки камінь все
На тюрми, на палати, на твердині,
То є надія, що як принесе
Здоровий хліб робучій всій родині,
І світла в себе ясного нассе,
То розростесь не так і процвіте розкішно.
От тим-то, бач, мені з всіх пессимізмів
смішно“.

Здригнув Євгеній. По лиці блідому
Оп'ять іронії пробігла тінь,
Та щезла гнеть. У серці молодому
Заворухнулась найглибша глибинь.
Якесь чуття, немов тоска до дому,
Тоска за скарбом віри, сил, стремлінь,

1) Цюпасом — етапом.

2) Вільність, рівність, згода — польська шляхта виставляла ті гасла на своїм прапорі — розуміється, фальшиво.

Котрі й його колись у тихий рай манили,
Збудилась, мов дитя проснеться і заквилить.

І жаль притьмив весь вид його, як дим
Гіркий, що в'єсь, як свічка допалиться;
Уста нервово дрогнули, слабим,
Бездушним усміхом стяглися лиця:
„Щаслив, хто вірить всім еством своїм,
Хто в бою, наче сталь в огні, сталиться!
Щоб вірить, треба кров здорову мати
в жилах...
Я сумніваюсь лиш, бо вірити не в силах.

„Немов червяк підточує билину,
Так підточило те життя мене.
Мов звялий лист, що здавсь на хуртовину,
Котра його і топче і жене, —
Так я живу; де впаду, де спочину,
Про те не дбаю; чую лиш, як схне
У серці джерело життя, і вже не трісне
Наново! Ні, я жду, чень як-найскорше
висхне.

„Бо нерв життя у мене перетятий,
Зруйновані підвалини буття;
Бо щастя фонд залізний я розтратив
І розміняв на мідь срібло чуття.
Не маю сили навіть, щоб поняти
Ту вашу віру в вартість, в ціль життя.
І жаль, що вам мене оттак накинув друг мій,
Бо не найдесь у вас ліку на той недуг мій“.

„Ну, ну, — рік Дорош, — хоч ми й не докторі,
А розпізнати зумієм ваш недуг.
Ви, знать, крихітку на байронізм хворі,
На Weltschmerz, як казати звик ваш друг.

І нерви в вас до зрушень надто скорі,
Роздразнена уява, бо весь круг
Мрій, мислей, бажань — все к одній змагає
ціли :
Ятрити рани, що згоїтись ще не встигли.

„Та чень-же рани ті, господь ще ласкав,
Не так тяжкі, щоб їх не мож згоїть.
Ще й ваш батіг весело буде тряскав ¹⁾,
А праця Weltschmerz ваш прогонить вмить.
Ще не погиб, хто із упадку вчас встав !
Лиш в власному нутрі не треба рить.
Та що тут говорить, — ходім на віз сідати !
Не близький шлях, то щоб на рано дома
стати !“

Візок легенький і дорога рівна,
Здорові коні, небо повне зір,
Праворуч недоступна, мов царівна,
Гора темніє, смерековий бір
Покрив її, заслона мов чарівна,
Ліворуч річка з шумом в темний звір ²⁾
Бурлить, і холодком від неї потягає...
Грудь ширше дихає, кров живо в жилах грає.

Грудь вільно дише, в жилах грає кров
І рвуться мислі в темінь за водою,
Мов узники, позбувшиися оков,
Мов облаки по небі чередою, —
І розпанаханий важкий покров,
Що серця твого тайни крив собою,
І хочеться тобі все накипіле горе,
Мов краплю, виляти в тиші бездонне море.

1) Буде тряскав — це стара форма, буде тряскати.

2) Звір — яр, долина.

Евгеній був нервовий і дразливий,
Їзда була ненависна йому.

„То не їзда, — мовляв, — то ад правдивий!
Ні стій, ні сядь, ні мислей, ані сну“.

Тепер-же він почувсь зовсім щасливий
На тім візку, тонучи в тиху тьму,
В той рай живий, в лугів тих озера бездонні,
Під шемріт рік дзвінкий і ліса шепти сонні.

І чув він, як у нього в серці тає¹⁾

Весь біль, що там віддавна наболів, —

Немов рука могуча відчиняє

Понурий гріб, в котрім він гиб і тлів,

Як серцю свіжість і життя вертає,

І ясність мислі, і свобода слів.

І на товариша він глянув щиро, дружно,

І мову розпочав зовсім вже не бундюжно.

„Байронізм! Weltschmerz! Знать, були колись

Такі, що горем світовим страждали

І, риби мов об лід, весь вік товклись

О стіни, що їх волю й ум стісняли,

Що, хоч під молотом, не подались

На підлість і, хоч в путах, піднімали

Грімкий протест, коли не ділом, то прокльоном,

Докором сміливим, погордою і — сконом.

„Ви кажете: на Weltschmerz хворий я!

Гай, гай, не мудра ваша діагноза!

Ціле життя, ціла судьба моя

Не романтизм, а проста, груба проза.

Не біль над горем світа, не змія

Знання підгризла мя! З прудкого воза

Піднебних поривів, як Фаетон, не впав я,

Ні квітки синьої по світі не шукав я...

1) Тає — тане.

„А прямо скажу : брів я по болоті,
Без тямки-скарб найкращий розкидав :
В утіхах підлих, у бездійстві, в злоті
Я щастя — ні, вдоволення глядав.
І поки наймильшій, святій істоті
В безумстві я отрути не завдав,
Допоти¹⁾ спала в мні, не прокидалась совість...
Та що тут колесить ! Ось вам моя вся повість“.

ІІ. П А Н И Ч.

„Родився я на золотім Поділлю,
Котре не всім однако золоте.
У батька справді хліб бував на кіллю²⁾,
Бо був багатий дідич він на те :
Що-свята празник мав, що-дня—неділю,
Де ореться, що сієсь, як росте,
Хто там товар пасе, хто жне, сапає, косить,
Про все те він не дбав — готового мав досить.

„Нічим на світі він не вмів журиться,
То й був округлий, повний, мов гарбуз,
Як в смак обід і повна є пивниця,
То він живе собі й не дує в вус ;
Пройдеться вранці, по-півдні проспиться
Так твердо, як дитя, що ще спокус
І бур життя не зна ; часом у гості їде,
Часом і в нього теж збираються сусіди.

„Тоді в дворі бувало шумно й рійно :
Гримлять поперед ганком четверні,
Вітають, обнімаються постійно
Панови, шовком шелестять пані,

1) Допоти — то доти.

2) Приказка — „на Поділлю хліб на кіллю“.

А батько пріє, біга неспокійно,
Нюхтить¹⁾, чи вже дають обід, чи ні?
А в кухні жар і вар, і кухар кухтів штурка,
Щоб, боже борони, не припалилась курка!

„Обід такий тривав зо три години,
І йшли розмови всякі за столом:
Пані своїх знайомих тут судили,
Пани—хортів і коней... Лиш часом
На політичне поле заходили,
Та й то несміло якось. Загалом
За панщини була політика „не в тоні“,
То вже й за Баха²⁾ теж плелось про пси
і коні.

„Я панщини не тямлю. Батько мій
Був для підданих, кажуть, не злим паном:
Та все-ж любив він панщизняний стрій,
Вважав його природним, не поганим,
Опертим на минувшині свят й,
Вважав незгідними з шляхетським станом
Усякі бесіди про волю, і весь вік
Він комуністів кляв за сорок восьмий рік³⁾).

„Усім хазяйством занімалась мати—
Свята людина! Де, з яких скарбон⁴⁾
Вона могла те щире серце взяти,
Оту любов до бідних загалом,
Який дім панський в час той дикий, клятий
Міг виховать в ній тихість, простий тон
І працьовитість ту й для праці других шану,—
Цього не збагну я, то й міркувать не стану.

1) Нюхтить — нюхає.

2) Бах — австрійський міністер.

3) 1848 р. — рік знесення панщини в Австрії.

4) Скарбона — скарбниця.

„Та все занята тьмою справ розличних¹⁾,
Вона в душі любови скрила скарб.
Дитячий вік мій плив без поетичних
Пригод, та все-ж і без понурих фарб.
З дітьми сільськими я в іграх вуличних
Не бігав, вчасно я дізнавсь, що карб
На них карбований инакший, ніж на мене,
Що я панич, а то все хлопство несолене.

„Зате опікувались мнов дівчата,
Усякі бони, покоївки, слуги —
Звичайно одна в одну зуховата,
Безжурна, сита, молода, без туги,
Лиш їй до строїв, танців та до свата;
Робота легка, спеки ані хуги
Не знали... От вони мене все забавляли,
Чи то мене собі за забавку вживали.

„Та мама все-ж-таки мене любила,
Не потурала моїй пустоті,
Добру, любові і лагідності вчила, —
Та не дались мені науки ті!
Бо вчасно вже гаряча кров бурлила
У моїх жилах. Мов рої густі,
Так всякі вигадки по голові снувались,
Все в безвісті кудись прудкі бажання рвались.

„Фантазія була мій перший ворог,
Вона мене й до згуби довела.
Все, що здобув я, розбивала в порох,
За чимсь новим і рвала і тягла,
Від змін до змін потручувала скорих,
Ні в що вглибитись, вжитись не дала,
Мов фата-моргана, манила без перерви,
Зглушила совість в мні і притупила нерви.

¹⁾ Розличних — різних.

„Я тямлю, дома ще хлоп'ям малим
Лежу, було, на софі у кімнаті,
Зажмурю очі : грохит, брязк і дим!..
Фуркочуть з вітром короги хрещаті,
Панцирні шляхом стугонять твердим,
Я передом на воронім бахматі —
Штурм, битва, крик і зойк, рев труб і брязкіт
міди...
Гурра! Побіда в нас! — І я герой побіди!

„То знов гора висока аж до хмар,
На ній блищить — чи замок чи палата?..
Червоний дах яріє, мов пожар,
З вікна глядить красавиця заклята.
У брам лежить триглавий смоків цар,
Внизу ватага лицарів завзята...
Я випередив всіх, рубаю смока в штуки,
Царівні подаю освободючі руки.

„Смішні ви днесь, дитячі сни, мені,
Але тоді я упивався вами!
Зірвусь, бувало, по такому сні,
Немов дурний, розмахую руками,
Лечу до стайні... Мрії навісні
Весь світ мені вкривають облаками...
Я скачу на коня, жену й жену без тями,
Почерез поле й ліс, через яри та ями!

„Жену для руху, мигкання, розгону,
Для стукоту копит посеред нив,
Для храпання коня й гучного тону,
Для шуму трав, для небезпек ярів,
Щоб дух спирало в грудях, в горлі мому;
Я на красу природи не глядів —
Любив я одур лиш, перестрах і тривогу,
Ненавидів спокій і рівную дорогу.

„Та ті геройські пориви бурливі
Змінились живо. Скоро я підріс,
У инший бік рванулись сні чутливі
І инший чар вогонь у жили вніс.
Лиш чорні очі, лиця все вродливі
Мені маячилися, і сплети кіс,
І круглі рамена, палкі уста дівочі,
І травила мене жага і дні і ночі.

„Я не зітхав, не плакав, не молився,
Про романтичні любові не снів,
Не цілував реліквій, не томився,
А пестоші, хоч куплені, пив.
І поки ще з одною я пестився,
Думками вже за другою гонив.
І хоч я кожною переситивсь поволі,
Сама погоня та не збридилась ніколи.

„Доспів я швидко у таким огні,
Що клекотів раз-в-раз у моїй крові,
І стала гнеть ненависна мені
Наука й школа, не було і мови
Про пильність. Вдень я плентавсь, мов у сні,
Мертвіла думка, спутана в окови,
Багато перейшов я прикрих сцен, оказій,
І прогоняли мя, мабуть, із трьох гімназій.

„В ту пору мати в гробі вже лежала —
Поквапилась, щоб встиду не дожить!
І поки мною зла судьба метала
З кутка в куток, не даючи скінчить
Гімназії, нова доба настала
В домівці. Батько, наче стовп, сидить,
Не бачить і не зна, що твориться вкруг нього,
Лиш їсть, і плаче, й п'є, й не гляне ні до чого.

„Який там лад пішов у господарстві
По смерті мами — я й згадать боюсь!
Злодії там пишались, наче в царстві,
Рабівники, немов на хвилі гусь!
Жид жидида перегонював в крутарстві
І кожний льокай частку рвав якусь.
День-в-день гармідер, стук, розпушта, гвалт
і сварка,
І батька голодом морила куховарка.

„Почув я те, як-стій покинув школу —
Та й остогидла-ж бо вона мені!
Мов сироту, обідрану і голу,
Так рідний дім застав я. На гумні
Розбита скирта, свині в ній посполу
З гусьми й качками рились; в стороні
Гнила попсована машина у баюрі
І свіжі висіли аж три волові шкурі.

„Плотів¹⁾ нема, полупані²⁾ всі брами,
Обломані гілляки з деревин,
П'ять шкап у стайні перед жолобами —
Нужденна решта з батькових стаднин;
В стодолі пусто, серед току ями,
Зачинений не торохкоче млин...
Хоч як чуже мені було хазяйське діло,
Та серце на той вид у мене заболіло.

„Як бомба, впав я поміж ту двірню,
Що, мов Татари, рвались на рабунку.
Зібрав сусід і ближчюю рідню,
Щоб їх просить поради і рятунку.
Розбуркав батька, кинувсь день-по-дню

1) Пліт — тин.

2) Полупані — порозбівзані.

Розсліджувать всі справи, з постерунку¹⁾
Зазвав жандармів, щоб грози ще більш додати,
І троє слуг велів в тюрму запакувати.

„Ну, словом, розпочав я енергічно,
І бачилось, що зразу й побідив.
Поганих слуг прогнав безвідволічно²⁾,
Нових наймив, усюди сам ходив,
У все вглядав, ганявся денно й нічно,
Як знав, так лад і послух заводив, —
Аж батько мій радів, сусіди дивувались,
І охали жиди й на мене жалкувались.

„Прийшла зима, і я не тямив сам,
Коли пройшла в тім шумі і турботі,
Мов переродивсь я, немов із плям
Очистився, зміцнів я при роботі,
Мов инша кров бурлила в жилах там,
Думки нові взялись в новій істоті,
Утихли пориви фантазії буйної:
Я працю, ціль знайшов і жив для ціли тої.

„Щасливі дні! Донині ще про вас
Я згадую, немов про той єдиний
Проведений в хосеннім³⁾ труді час,
Де не морозить серця жаль, мов іней!
Тоді-то зрозумів я перший раз,
Що не Баярд, борець непоборимий,
Не Дон-Жуан, усіх жіночих серць побідник,
Героєм наших днів, а—продуцент, робітник“.

1883 — 1885.

1) Постерунок — казарма жандармів.

2) Безвідволічно — без проволоки, зараз.

3) Хосенний — корисний.

П'ЯНИЦЯ.

Присвячую „великому писателеві руської землі“,
гр. Л. Н. Толстому.

Був то раз собі п'яниця :
Все пропив, що тільки мав.
Чи то піст був, чи м'ясниця,
Все один закон тримав :
Чарка, „бляшка“ чи скляниця,
Пив і все припоминав ¹⁾ :
„Дай нам, боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

Чоловіче чи жіноче
Товариство він любив ;
Як ніхто вже пить не хоче,
Він хоч до сволюка пив :
„Щур та пек ! Здоров, сволоче !
Щоб ти черги не хибив !
Дай нам, боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

І таку вже мав натуру :
Ніде чарки не минав,
Добрий трунок пив, чи люру ²⁾ ;
Чи кінчив, чи починав,

¹⁾ Припоминати — пригадувати.

²⁾ Люра — поганий напитек.

То все ширю, а не здурю
Ім'я боже споминав :
„Дай нам, боже, що нам треба,
А по смерті гоп до неба !“

Та зимою раз, підпивши,
Ніччю з корчми прямцював ;
Стежку простую змиливши,
У снігу заночував, —
Мов в перину ноги вкривши,
Як заснув, то вже й не встав.
Мов пташина сонна, біла,
Дух стрепавсь і пурхнув з тіла.

Прокидаєсь. „Бррру ! Огідно !
Адже-ж це я вмер, бігме¹⁾ !“
Труп в снігу, що вже й не видно,
Дух стрілою в гору дме.
Стало страшно так і встидно...
„Ну, як чорт мене візьме ?
Ще смолу заставить пити !
Радше-б в „Общество“²⁾ вступити !“

Та тепер було вже пізно :
Райська брама перед ним.
І згори глядить так грізно
Огнекрилий херувим.
Коло брами не завізно —
Стука, стука бідний Клим,
Шепче, ждучи ласки з неба :
„Дай нам, боже, що нам треба !“

Пан-біг в небі зачуває :
Знає, хто це, та мовчить,

1) Бігме — ей-богу.

2) Тут автор має на думці „Общество трезвости“, що його заснував Наумович, а за ним москвофіли в Галичині.

І Петрові повідає :
„Глянь-но, Петре, хтось стучить !“
Ось Петро ключа виймає
І до фірточки спішить.
„Хто там, гей ? Чого потреба ?
Хто калатає до неба ?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця ? — розкричався
Божий ключник, — геть із ним !
Ти, небоже, в пекло справся,
Тут не є п'яницям прийм !“
Похололо в Клима в серці,
Далі так спитав крізь дверці :

„Божа воля й суд небесний,
Против нього нам не стать !
Та скажи, мій пане чесний,
Як тя маю величать ?
Чую голос твій чудесний,
Та парсуни¹⁾ не видать“.
Та Петро цим образився,
Так на Клима розгрозився :

„Дурню, ти собі гадаєш,
Що й у нас ваш польський лад ?
За що ти мя паном лаєш ?
Чи то тут панів є склад ?
Всі ми в небі рівні, знаєш !
Всякий всякому ми брат.
Я не жаден пан-канчучник,
Я Петро, небесний ключник“.

1) Парсуна — персона, особа.

„А, то ти, святенький Петре! —
Клим утішно одвічав, —
Чом-же так гірке, не тепле
Слово ти мені кричав?
А забув, як сам запекле
Ти Ісуса відрицав?
Я, що правда, пив надмірно,
Та Христа державсь все вірно“.

Вчув Петро. висок¹⁾ почував,
Губи міцно затиснув,
Далі „руської“ понюхав
Та й тихенько геть шмигнув.
А п'яниця слухав, слухав, —
Знов у браму грюконув;
Та тремтить, та стиха шепче:
„Дай нам, боже, що найлегше!“

Пан-біг в небі зачуває;
Знає, хто це, та мовчить,
І Павлові повідає:
„Глянь-но, Павле, хтось стучить!“
Ось Павло свій меч виймає
І до брами ним бряжчить.
„Хто там? Жив, знать, дуже свято,
Що так в браму б'єш завзято?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця-б тут ще пхався?
Чи тут корчма? Геть із ним!
Марш у пекло! К чорту стався!
Марш в огонь, смолу і дим!“
Став Клим, мов окропом змитий,
Далі так став говорити:

¹⁾ Висок — скроня.

„В пекло, кажеш? Га, як мушу,
То воно вже не втече.
А ти хто, небесний мужу?
Ось що рад я знати ще.
Голос твій паде у душу,
Та не бачу тя в лице“.
З неба голос б'є здоровий:
„Я Павло, слуга Христовий“.

„А, то ти, святенький Павле! —
Клим до нього гнеть озвесь. —
Ось хто тут в розкоші плавле!
Так це ти мя геть женеш?
А забув, колишній Савле,
Як ти двигав камінець,
Степана каменувати,
Всіх християн хтів мордувати?“

„Бачиш, хоч який я грішний —
Горлом більш, ніж слід, текло, —
Але знає бог всевишній,
На таке не згоден зло.
А ти в дим мя гониш вічний!“
Не дослухував Павло:
Сюди-туди озирнувся,
Та й від брами геть вернувся.

Ждав наш Клим, що з того вийде.
Далі знов до брами б'є.
Каже пан-біг: „Гей, Давиде,
А поглянь-но, хто там є?“
Взяв Давид „своє хламиде“,
Перед брамою стає:
„Хто ти? Що там за помана
Розшибається відрана?“

„Прошу ласки,— Клим озвався,—
Я п'яниця, звуся Клим“.

„Що, п'яниця тут припхався?
Тут не місце! Геть із ним!
Там у пекло к чорту стався,
Пить огонь, смолу і дим!“
Став наш Клим, хоч сісти й плакати,
Далі так почав балакати:

„Гострий наказ твій, та, певно,
Маєш право так владати.
Та скажи, благаю ревно,
Хто ти? Рад-би я вгадати.
Голос твій страшний смертельно,
Та парсуни не видати“.

„Та й дурак-же ти безмізкий!
Я Давид є, цар жидівський!“

„А, то ти, Ессеїв синку?
Бач, який ти гострий став!
Чи як Урієву жінку
В чоловіка ти украв,
А самому лист в торбинку
З засудом на смерть поклав,
Як дівчат, невинні діти
Заставляв ти труп свій гріти,

„Чи тоді ти присвятився?
Я п'яниця, бачить біг,
Якби так в гріхи вгатився,
Та такий один лиш гріх
В мене на душі світився,
То я-б просто в пекло біг“.
Вчувши це, Давид лиш плюнув
Та й від брами геть посунув.

Знов б'є в двері Клим, аж стогне ;
Пан-біг слуха та мовчить.
Далі каже : „Соломоне,
Глянь-но, хто там так гурчить?“
Той надів „своє короне“,
Йде до брами та й бурчить :
„Хто ти є? Чого бажаєш?
Що тут браму розбиваєш?“

„Прошу ласки, — Клим озвався, —
Я п'яниця, звуся Клим“.
„Що, п'яниця тут припхався?
Тут хіба п'яницям прийм?
Геть іди, до біса стався,
В пекло лізь, у сірку й дим!“
Став наш Клим, засумувався,
Далі ось як обізвався :

„Вже четвертий раз це чую,
Що мій плац¹⁾ на пекла дні.
Та заким ще помандрую
Там, де пряжуть ув огні,
Ласку зволь мені оцюю :
Хто ти є? — скажи мені!“
„Ну, це ласка невелика :
Я є Соломон-владика“.

„Соломоне, як-же-ж марно
Смієш ти мене губить?
Чи забув ти, як то гарно
Вісімсот жінок любить?
Я з одною жив безкарно...
Також бовванам²⁾ кадить

1) Плац — з німецьк., місце.

2) Бовван — ідол, дурень.

Я не думав ані трішки,
Хоч вони в нас ходять пішки“.

Вчувши слово те, як змитий,
Соломон кудись побіг.
Клим став знов у браму бити,
Далі крикнув, як лиш міг :
„Господи, чи ти сердитий,
Чи лиш суд святих твоїх
Від небесного одвірка
Гонить мя, де дим і сірка?“

„Господи, я грішний, клятий,
Та оті святці, що тут
Приходили геть мя гнати,
Ще грішнішії, мабуть !
Можуть ті тут панувати,
То найди й для мене кут :
Я-ж не бив, не дер, не смикав,
І твоє ім'я все кликав“.

Пан-біг в небі все те слухав,
Усміхавсь і ждав кінця.
Клим до брами вже не бухав,
Став, мов та блудна вівця,
І розплакавсь. Бог порухав
В плечі Ноя-праотця :
„Глянь-но, Ною небораче,
Там під брамою хтось плаче“.

Ной потюпав, прислухаєсь :
Справді плаче і рида.
Ось він лагідно питаєсь :
„Хто там?“ Клим відповіда :
„Клим-п'яниця. Кепсько маєсь !
Смирно я прийшов сюда,

Ласки в бога доступити,
А мене шлють сірку пити“.

„Сірку пити? Тьфу, небоже!
Навіть найстаршим чортам
Це пиття зовсім не гоже,
Не то нам! Та біс їй там!
Хто як хто, а Ной те може
Присвідчить усім світам:
По-при звісні райські ябка¹⁾
Є найліпше — добра капка²⁾).

„О, вживав — не укриваю —
Тої капочки і я,
І о ній ще й нині в раю
Згадує душа моя.
То й на тебе бог, гадаю,
Не візьме з кута кия
Як лиш тим гріхом ти грішний,
То ходи у рай предвічний!“

І Ной, батько сідоглавий,
Клима стиха в рай впуска.
Пан-біг добрий і ласкавий,
То-ж не вигнав піяка.
Ну, питає хто цікавий,
А мораль цього яка?
О, моралі тут три бочки,
Ось дві-три важніші точки:

Любиш, брате, чарку живо,
Дякуй богу і за це!
Лучше хто п'є мід і пиво,

¹⁾ Ябко — яблуко.

²⁾ Капка — капелька, глиток горілки чи вина.

Ніж хто братню кровцю ссе.
Не з п'яниць найбільше жниво
Чорт у пекло понесе.
Ти-ж по смерті по-піяцьки
Лізь у небо хоч-би рачки.

Як святі тебе полають,
Ти надії ще не трать :
Свій уряд вони лиш знають,
Не всю божу благодать.
Просьби, сльози силу мають
Ноя в поміч підізвать.
Та ще й те май на прикметі :
Впивсь, спи в корчмі, не в заметі.
Відень, грудень 1892.

ЖИДІВСЬКІ МЕЛОДІЇ

I. САМБАТІОН*).

Гадаєте, вже й побідили
Отті, що в безумнім гніві
Мордують жидів на Вкраїні?
Побачим, як будем живі!

А я наперед вам те кажу,
Як в наших це письмах стоїть:
Завчасно з побіди хваляться,
Жиє бо ще цар наш Давид!

Ви чули, жидів много тисяч
Іде на всі кінці землі!
Вони йдуть шукати Давида
Край моря в дворі на скалі.

*) Після відомих жидівських погромів на Вкраїні в р. 1881 панувало між нашими жидами, особливо на Підгір'ю, велике занепокоєння. Носились дивовижні слухи, тривожні оповісті, зловіщі пророкування. Жидівські народні співаки складали навіть пісні про ті факти, то гумористично висміваючи жидівську тривогу, то наслідуючи тон давніх псалмів і благаючи Єгови о поміч. Мені лучилося чути кілька таких пісень і оповідань. Особливо вразили мене сучасне приноровлення відомої мені вже давніше казки про кипуче море Самбатіон і пісня (жаль, що я не міг її записати, зложена в жидівським жаргоні, з повторюваною в кожній строфі апострофою до пір'я з розбитих жидівських перин. Оце й були сюжети двох перших „Жидівських мелодій“. (Ів. Фр.).

Там з божої волі живе він,
Щоб плем'я своє боронить :
Він вчує про нинішні кривди
І страшно ті кривди пімстить.

Вже раз з свого замку край моря
Сходив він жидів рятувать ;
Коли ще й тепер його впросять,
Він певно явиться оп'ять.

Та трудно це, дуже це трудно !
У краю далекому десь
Є море страшенне, кипуче,
Самбатіон море те звесь.

Лиш раз один досі те море
В далекій, незнаній землі,
Шукаючи в поміч Давида,
Побожні жиди перейшли.

Ви знаєте дивну ту повість ?
Раз цар був безбожний, хотів
У своїому царстві живучих
Усіх повбивати жидів.

І вислали своїх рабів
Жиди до царя і рекли :
„Не тикай ¹⁾ нас, царю ! Жие ще
І наш цар Давид на землі“.

А цар розсміявся безбожний :
„Ідїть це дурному скажіть !
Умер і зотлів цар Давид ваш,
Якраз тому тисяча літ.

1) Тикати — рухати.

„А, впрочім, беру вас за слово :
Ідіть, і нехай ся явить
До мене на учту ¹⁾ велику
За сорок день цар ваш Давид.

„А як не явиться до мене
Давид на означений день,
То всіх вас, жидів, в моім царстві
Без милости виріжу впень“.

І далі говорить та повість,
Як з трудом великим зайшли
Жиди над кипучее море
В далекій, незнаній землі.

А море реве і клекоче
І парою в небо бухтить,
За морем тим в замку високім
Невмерший живе цар Давид.

І впали жиди ті на землю,
Молились три ночі й три дні,
Стогнали і плакали тяжко,
Аж поки слізьми підплили.

А сльози їх в море влилися
І в кригу стялись ледову,
А хвилі кипучі на кризі
На той бік несуть жидову...

Минуло днів трицять і дев'ять,
Послів як нема, так нема,
Жидам вже погасла надія,
Лишилась тривога німа.

¹⁾ Учта — бенкет.

На славною учту зібрались
З цілого пів світа царі,
І шумно, і говірно ¹⁾ й гучно
У царським високім дворі.

А оддалік в тюрмах і мурах
Пильнують жидів сторожі,
Кати похожають гуртами
І гострять мечі та ножі.

Ось учта в дворі почалася.
Як гучно музика гримить!..
А плачуть жиди і ридають:
„Не їде наш цар, наш Давид!“

Пів учти скінчилось, півп'яні напились
Вельможні гості в дворі;
Кати похожають, в руках їх іграють
Блискучі ножі й топори.

Вже учта скінчилася, цар п'яний
Жидів мордувати велить, —
Втім чути: гримить, наближаєсь...
„Ах, їде наш цар, наш Давид!“

У чорній, замкнутій кареті,
І коней вороних шість пар,
Без слуг, без погоничів їде
Жидів невмираючий цар.

Стає, відчиняєсь карета,
Дід з неї, зігнутий до-в-пів ²⁾
І сивий, як голуб, тремтячов ³⁾
Ногою ступає долів.

1) Говірно — голосно, багато розмов.

2) До-в-пів — до половини.

3) Тремтячов — тремтячою.

Ступає тремтячов ногою,
От-от дотикає землі,
Та диво, земля подається,
Немов полотно на воді!

Все нижче, все глибше!.. Вже двір весь,
І місто, і царство ціле
Хитаєсь, хвилює, і звільна
Все нижче, все глибше тоне.

Злякались царі і благають
Давида: „Вертайсь, не ступай
Ще другов ногою на землю,
Бо згинемо ми і весь край!“

Дідусь усміхнувся і каже:
„На учту просив ти мене!
Не хочеш — вертаю, та слухай-же, царю,
Не тикай ти плем'я моє!“

„Ти-ж бачиш, весь двір і весь край твій
Не в силі мене удержать;
То-ж знай, уся власть твоя — ніщо,
Щоб плем'я моє звоювать!“

„А що не прийняв ти до учти
Мене, то прийде такий час,
Коли моє плем'я засяде
До царської учти між вас!“

Оттак наші книги говорять,
І правду говорять святу;
Живе цар Давид наш і бачить
Усі наші кривди й біду.

Нещасне село те і місто,
Де в муках, в пониженню жид, —
І горе землі тій, як стане на неї
Обома ногами Давид!

1883.

II. ПІР'Я.

Розвіяне злими юрбами,
Мов снігу платки з-над руїн,
Летиш ти до хмари з вітрами,
О, пір'я з жидівських перин!

Мов сніг, ти летиш аж до хмари,
Вкриваєш поля, мов килим,
О, свідку великої кари,
О, пір'я з жидівських перин!

Знать, бачити горя не хочеш,
Що ми тут в тій хвилі терпим,
Сніжними крильцями тріпочеш,
О, пір'я з жидівських перин!

Як грубі мужицькії руки
Рвуть наше добро без причин
І нам завдають люті муки —
О, пір'я з жидівських перин!

Як наші хати розкидають
Аж геть до послідніх делин¹⁾,
Як наші шинки розбивають —
О, пір'я з жидівських перин!

Ввесь город від краю до краю —
Руїна одна, плач один!
Гляди-ж на тих варварів зграю,
О, пір'я з жидівських перин!

¹⁾ Делина — бруси дерева.

Гляди, що тут нашої втрати,
Що наших тут впаде сльозин, —
Щоб богу це все розказати,
О, пір'я з жидівських перин!

Хай наші всі зважить терпіння,
До нашого горя долин
Хай шле нам потіхи проміння,
О, пір'я з жидівських перин!

Хай тямить, що люд ми ізбранний,
Його найукоханий син,
Годований зернами манни, —
О, пір'я з жидівських перин!

Хай дасть нам народ цей посісти,
Хай дасть нам помститись над ним —
Неси, о неси 'му ті вісти
О, пір'я з жидівських перин!

1882.

ІІІ. АСИМІЛЯТОРАМ.

Пригнути жидів, покорити
Ви раді-б під ваші права,
Їх мову й закон розорити?..
Пусті це, безумні слова.

А знаєте ви, що за сила
В тій мові, в законі тому?
Вона від віків нас водила,
Мов стовп огняний через тьму.

Це щит наш від напору вражого,
Це звязок, що час не порве,
В ній Якова, праотця нашого,
Незломнеє серце живе.

Той Яков, що в юності своїй
В пустині з Єговою бивсь,
Ви знаєте, як він на старість
Перед Фараоном явивсь?

Як Йосип у ласці великій
Ото в Фараона вже став,
Тоді Фараон його батька
Побачити ще забажав.

Приїхав старий патріярх наш
З степу к Фараону у двір;
Дванацять верблюдів горбатих
Шліфований топчуть порфір.

Посеред двора Фараонів,
Де сфінкси стояли німі,
Сини патріярха розбили
Пустинні намети свої.

Щоб Якова к ньому проводить,
Шле цар той міністрів своїх;
Говорять старому міністри:
„Клонися цареві до ніг!“

Та гордо в весь ріст свій високий,
Мов пальма та, випрямивсь він
І каже: „Лиш богу одному
Я звик віддавати поклін“.

І мовили це Фараону
Міністри — той зморщив чоло
І каже одвір'я¹⁾ низеньке
Покласти в пів росту його.

1) Одвір'я — двері,

„Сюди проведіть патріярха,
Тут мусить схилитися він,
І так, хоч і як по-неволі,
Віддасть мені царський поклін“.

І Якова в царські покої
Вели — ішов прямо він скрізь,
Аж перед низеньке одвір'я...
„Туди к Фараону пролізь!“

І бачучи хитрість єгипську,
Старий патріярх зупинивсь...
Сміються в душі Єгиптяни,
Він богу в душі помоливсь.

І сталось... Свою громовладну
Правицю Єгова простер:
Стіну, мов марну павутину,
Згори аж додолу роздер.

Крізь блискіт і куряву й гуркіт,
Спокійний і прямий, немов
Та пальма в степу, патріярх наш
Перед Фараона війшов.

А цар затремтів і, поблідлий,
Припав патріярху до ніг...
„Великий твій бог!“ — він промовив,
А більше промовить не міг.

Тямуйте-ж цю давнюю повість
Ви всі, що хотіли-б нагнуть
Жидів на новії закони,
Вести на неходжений путь!

Не думайте, що вже послабла
Рука, для котрої стіна
З порфірів шліфованих слабша,
Ані-ж павутина марна!

19 вересня 1889.

IV. ЗАПОВІТ ЯКОВА.

Як умру я в тім краю Міцраїм
І життя це, мов тїнь, промине,
Не ховайте єгипським звичаєм
У єгипських гробницях мене.

Не хочу я нетлінним лежати,
Світ живий своїм трупом дразнить, —
Хай те тіло, із пороху взяте,
Знов вертається в порох зогнить.

В степову обгорнувши рогожу,
Серед шляху зарийте мене,
Що в єгипську столицю ворожу
З благодатного Гозен верне.

Отим шляхом на панщину люту
Швидко йтимуть потомки мої,
То щоб стогін їх, муку і скруту
Почував я що-день у землі.

Буде дух мій незломний, могучий
Їх надією волі кормить,
А їх сльози гіркії, пекучі
Не дадуть моїм костям зогнить.

А як блисне вам ранок свободи
Й моє плем'я зніметься, як рій,
Щоб іти на Червонії води
В край далекий, обіцяний, свій, —

Заклинаю вас богом єдиним,
Не лишть моїх костей оттут!
Хай у рідній землі Палестини
Коло батька і діда спічнуть.

Бо велика зближається кара!
Без ліку, мов пустині піски,
Налетять на цей край, наче хмара,
Песі мухи і воші й сверщки¹⁾).

Остогидне життя всім у краю,
Заповнять вони всякий куток, —
Так нехай-же, молю вас, благаю,
Не сквернять моїх вольних кісток.

І ще гіршая кара їм буде,
Поки випустять вас із оков:
Кровопійцям, що пили кров люду,
Батько Ніл переміниться в кров.

То не дайте тій крові неправій
Омочить мої кості оттут,
Щоб не став я в сорочці кривавий
Перед троніом Єгови на суд.

20 вересня 1889.

V. СУРКА.

Я Сурка, бідна жидівка.
Не дав бог росту, ні вроди:
Мала я, ростом похила,
Лицем і зовсім погана.
Та й як було виростати
Стрункою й простою Сурці
Без батька й рідної неньки,

¹⁾ Сверщки — сарана.

Від малку поміж чужими,
Від малку в тяжкій роботі,
У поштурковищу людським!
Оттак жила я літ двацять,
І не жила, а хилялась,
Із корчми в корчму тинялась.
Робота денно і нічно,
Корчмарка зла і лінива,
Корчмар побожний та злодій,
І вередливії гості...
Усяке те тільки й дума —
Слузі роботи завдати,
Слугу щипнути та штуркнуть, —
Слуга-ж і писнуть не сміє,
Ще й усміхатися мусить,
Хоч гнів і сльози на верха.
Оттак жила я літ двацять.
Аж раз корчмар мені шепче:
„Приходь ти, Сурко, до мене
Вночі, як жінка поїде!“
Я хоч негарна й похила,
Хоч глупа виросла й темна,
Читать, писати не знаю,
Молитись богу не вмю, —
А таки я здогадалась,
На що я Юдці здалася.
Гадала зразу втікати,
Потім — корчмарці сказати,
А далі так розгадала:
„Однако вік мій минає,
Як та вода по болоті,
Без щастя, радощів жадних!
І вмру і знати не буду
Того, чим тішаться другі;
А там, у небі, безплідним
Не має вступу, ні чести.“

Нехай-же буде й у мене
Дитя малесеньке! Боже,
Як-же-ж любить його буду!
Ті ручки й ніжки дрібнії
Своїми гріти устами!
Собі від рота відійму,
Щоб лиш воно було сите.
Саму хай б'ють, зневажають,
Щоб лиш воно, моя квітка,
Росло, як людськії діти!“
Оттак я думала часто,
Із річки носячи воду,
У кухні миючи миски,
Перучи шмаття жидівське.
І чула, як там під серцем
Воно все і дужче і дужче
Ворушиться починало.
Нераз, бувало, аж дух в мні
Запре, я стану, мов п'яна,
Робота з рук випадає, —
Зажмурю очі і сиджу...
І вже ввижаєсь півсонній
Воно — маленьке, рожеве,
Ціле м'якеньке, пухкеє,
Як треплесь в мами на грудях,
Сміється, дрига ніжками.
І так сиділа-б хоч вік весь,
Якби корчмарка не вздріла
І в карк не вдарила міцно
Та не прикрикнула грізно.
А я з мрій своїх прокинусь,
Гляжу на неї — не злісно!
Не було злости й крихітки
У моім серці в ту пору —
А гордо так, як царівна, —
Оттак сказала-би злюці:

„Хоч ти корчмарка багата,
А я лиш служниця бідна,
А я тепер тобі рівна!
Я мати, злюко, я мати!“
Аж як прийшлось мені родить,
Тоді корчмарка дізналась.
Ой, ой, що гвалту, що крику!
Мене із корчми прогнала,
Хоч сніг був, вітер і студінь.
А Юдка жінки боявся,
Не смів і писнуть нічого.
Та все-ж ще мав милосердя:
Запряг кобилу в санчата,
Відвіз мя хору до баби
І тайком дав кілька ринських,
І мовив: „Сурко, небого,
Живи ти в баби, док' можеш,
Я буду дбати про тебе.
Лиш бійся бога, нічого
Не мов ¹⁾ ти моїй корчмарці,
Що ця дитина від мене!
А то зжене мя зо світа!“
Дав бог, родився мій хлопчик,
Здоровий, гарний, як ангел!
Живу я місяць у баби,
Уже й зовсім я здорова,
Та не приходить мій Юдка!
А баба бідна, старенька,
В самої їсти нема що,
Зарібків также ніяких —
Прийшлось нам круто, ой, круто!
І каже баба до мене:
„Ти бачиш, Сурко, небого,
Що нам тут жити не можна, —

¹⁾ Не мов — не кажи.

Тра¹⁾ гнізд тепліших шукати.
Запру я хату на зиму,
Піду до вйта в комірне²⁾.
А ти бери си³⁾ дитину, —
Іди, небого, до Юдки!
А не прийме тя Юдчиха,
Іди де далі між люди!“
Мороз був лютий і вітер,
Курило снігом по полю.
Я майже гола і боса, —
Що тільки мала тепліше,
Всім обвинула дитину,
Самій про себе байдуже! —
Іду до корчми до Юдки.
Прийшла до корчми. Юдчиха
Лиш глип на мене, мов каня⁴⁾)...
(Слуга вже инша при кухні).
„Чого ти хочеш?“ — питає.
— „П'ять літ я, — мовлю, —
робила,
Прийшла по плату зарібну“. —
Ех, як не крикне Юдчиха:
„Скажи, гадюко погана,
Скажи, чия це дитина?“
— „Моя, — говорю, — та й божа“. —
„Скажи, хто батько дитини,
Бо не побачиш заплати!“
— „Цього не скажу ніколи!“ —
„Так марш ми⁵⁾, дрантя, із хати!
Щезай у безвість від мене

1) Тра — треба.

2) В комірне йти — наймати кімнату; вйт — сільський староста.

3) Си — собі.

4) Каня — шуліка.

5) Ми — мені.

Із своїм плодом поганим !“
— „Юдчихо, бійтеся бога ! —
Говорю, — бачте, там студінь,
Я майже гола і боса,
Дитина в мене маленька,
Куди-ж під ніч я дінуся ?“ —
„Проч, не погань мені хати !
Іди й до вовчої мами !“
І прискочила зміюка
І випхнула мя за двері
Під ніч у куряву й студінь.
Пішла я, мов божевільна.
На серці в мене так важко...
І де це Юдка подівся,
Чом не явив ані ока,
Чом не сказав ані слова,
Не вговкав жінки-гадюки ?
І де тепер я дінуся,
Куди попрошуся в хату ?
П'ять літ у корчмі жила я,
Але села я не знала,
Людей не знала, що в сірих
Отих хатах проживають.
Страшні були в'ни для мене,
Усі здавалися п'яні,
Усі здавались охочі
Побить жидівку, полаять.
І стало так мені страшно,
Немов я в лісі густому
Поміж вовками.

Темніло.

Розплакалася дитина.
І чую я, що ще в грудях
Є молоко. От я й сіла
У сніг під плотом в затишку,
Щоби дитя покормити.

Воно, малюсіньке, зараз,
Взялося ссати так міцно —
Морозу ще не почуло,
Тільки що щічки червоні.
І ссе, а очка ті чорні
Звернуло прямо на мене
І так глядить, мов розумне,
Мов ось-ось хоче сказати :
„Не бійся, мамо, не бійся!“
І стало якимось так ясно
Довкола мене і любо,
Неначе сніг весь розтаяв
І вітер теплий повіяв
І пруття зеленню вкрилось...
А я дивлюсь, не надивлюсь,
На ангелятко маленьке —
Про світ, про горе забула...
Втім¹⁾ пси завили десь близько
І вітер свиснув над ухом
І снігом кинув ув очі —
І я прокинулась разом.
Аж чую : руки і ноги
Вже одубіли, мов крига,
Дитина змерзла і плаче,
Мене сон клонить додолу —
О, боже, я замерзаю !
Була хвилина — і думка
У голові моїй блисла :
„Що-ж, замерзаю, то й добре !
Не буду більше терпіти“.
Та плач тихенький дитини,
Мов ніж, пройшов моє серце,
Прогнав ту думку погану.
Ні, ні, сама я хай гину,

1) Втім — раптом, аж ось.

Та за що-ж гинуть біднятку?
І, всеї сили добувши,
Я викопалась із снігу,
Що вже до в-пів мя присипав,
І загорнула дитину...
Хотіла-б бігти бог зна де,
Та сил немає. Хотіла-б
Огріти бідну дитину,
Та в мні тепла вже не стало.
А тут дороги не видно,
І ноги в'язнуть в заметі,
І вітер свище, б'є в очі...
Я йшла без думки, аж бачу:
Стоїть хатина, мигоче
Слабеньке світло з віконця.
І я надумала зразу
Під те віконце в загату
Свою дитину покласти.
Тут чень не всі ще послули,
Хтось плач дитини почує,
Її візьме, обігріє...
Сама-ж піду світ за очі,
Поки де згину в заметі.
Як нагадала — зробила.
Поцілувала те личко,
Що вже мороз був обхопив
І сніг присипував вперто,
Пообвивала, як мога,
І у загату в затишку
Ту-ж під віконцем поклала.
Сама-ж, як сонная змора,
Пішла снігами у поле.
Тяжка була та дорога!
Що-крок, здавалось, на ноги
Тягар якийсь сотнаровий
Наляже — двигнуть несила.

А вітер б'є мене в очі
І свище — чую виразно,
Словами свище : „Ти, підла,
Погана Сурко, що робиш!“
То йду, то стану... У серці
Немов іглами щось коле.
І ловлю слухом всі звуки,
І все, здаєсь мені, чую —
Пищить і квилить дитина.
І почали мені мислі
Страшнії в голову лізти :
„А ну-ж всі в хаті поснули,
Плачу дитини не вчують,
Моя дитина замерзне !
А ну-ж почують собаки,
З'їдять дитину живою !“
І я, мов вкопана, стала
І, обернувшись, що-сили
Кричати стала : „Рятуйте !
Моя дитина, дитина !“
Та пусто, глухо довкола,
Ковтає вітер мій голос...
І я, мов кінь із припону,
Рванулась, кинулась бігти
Назад в село. Спотикаюсь,
Упаду, встану, знов впаду,
Кричу і плачу — даремне !
Біжу, біжу так і мучусь,
Здаєсь, годину, і другу,
Здаєсь — віки вже цілії,
А хати з світлом не видно.
Якісь стоги все та верби,
Собаки виють далеко,
Якісь рови глибочезні,
Плоти — а хати не видно !
І стала люта розпука

Прокрадуватися в душу :
Я мечусь, мов божевільна,
Кричу що-сили і плачу.
Аж тут хтось цап мене ззаду.
„Ти що тут робиш?“ — питає.
Я озирнулася — шандар¹⁾ !
Блищить на плечах карабін²⁾,
Лихтарня блима при пасі³⁾.
Хоч я, у корчмі ще бувши,
Шандарів дуже боялась —
Боявсь ще дужче їх Юдка! —
То тут мені ані крихти
Страшним той шандар не здався,
І я припала до нього,
Мов до спасителя свого.
„Ой, пане, — мовлю, — я Сурка,
Що в Юдки в корчмі служила, —
Гляджу своєї дитини!“
І все йому розказала.
Взяв мене шандар за руку
І по селу попровадив,
Аж поки світло ми вздріли.
„Чи та це хата?“ — питає.
— „Не знаю, пане! Погляну!“
Пішла я — боже мій милий!
Та сама хата й загата,
Але дитини немає!
І стала я, мов мертвая.
— „Нема дитини!“ — говорю.
А в хаті світиться, гомін...
Застукав шандар... Війшли ми.
Та вже при вході я чую:
Кричить дитина. „О, боже!“ —

1) Шандар — жандарм.

2) Карабін — рушниця.

3) Пас — пояс.

Лиш тільки скрикнуть могла я,
І впала в сінях зомліла.
Що сталось дальше — не тямлю.
Лиш мов крізь сон споминаєсь,
Що в хлопській хаті лежу я,
Тепло, і чисто, і ясно...
Сидить бабуся край мене
І головою хитає
І стиха, стиха говорить :
„Дурна ти, Сурко, та глупа !
І чом було не застукать ?
Ми-ж не собаки, як Юдка
Й його Юдчиха, ми люди !
А то-ж чи чуване діло
В снігу дитину лишати !
Ще щастя, що я не спала,
Молилась богу, аж чую :
Щось під вікном у загаті,
Мов котеняточко, м'явка“...
І знов нетяма...

Аж тут я
Прийшла до себе, в шпиталі
Тюремнім. Кажуть, в гарячці
Я три неділі лежала...
Кажуть — судить мене будуть.
Та що, хай судять, бог з ними !
Байдуже суд мені їхній,
Байдуже їхня кара.
Я суд найтяжчий пройшла вже,
Знесла найтяжчу кару
Отої ночі страшної.
Що буде далі — не дбаю !
Я не боюся роботи
І не лякаюсь нічого,
Як лиш дитина зо мною.
Для неї все я готова

Знести!.. Говорять, хотіли
Мені відняти дитину, —
Ну, та спасибі гарячці,
Не допустила до того!
Я, кажуть, так верещала,
Металась, рвалась невпинно
І все дитини шукала,
Що доктор врешті промовив:
„Віддайте їй ту дитину,
Бо за життя я не ручу!“
Воно тепер вже більшеньке,
Уже й сміятися вміє.
Глядіть, як граєсь, як дрига,
Ручками хапле за груди!
Моя ти розкіш єдина!
Ти мій пестунчик маленький!..

7—8 вересня 1889.

VI. У ЦАДИКА.

Присвячую Наталі Кобринській.

„Ох, цадик*), я бідна жидівка, я все
В тобі шанувала власть божу!
З далеких сторін, із підгірських країн
Я з вірою к тобі прихожу.

„Ох, цадик, потіш ти мене, не гордуй,
Що я така бідна й недужа!
Без тебе мені погибати! Рятуй,
Рятуй мого бідного мужа!

„І що йому сталось, не знаю, хоч вбий!
Я певно невинна, бог видить!
Та тільки здаєсь мені, цадик святий,
Всьому тому справа є дибик**).

*) Рабін-чудотворець. (Ів. Фр.).

***) Чорт. (Ів. Фр.).

„Жили ми з собою, як бог приказав,
Літ десять. Минали нас біди.
Сим-тим торгували, торг добре ішов...
Зробили три „чеснії кріди“¹⁾).

„І добре на них заробили. Вже-ж я
Не дармо молилася богу!
Дітей у нас трое, хотілось-би їх
Направити на чесну дорогу.

„А втім приплило щось до мужа: почав
Мовчати і думати що-ночі:
Не спить, то зітхає, то встане, то щось
Таке несуразне мурмоче.

— „Ти що це, — питаю, — Елькуно, не спиш?“
„Та так, мені важко щось, Малко“.
— „Чого-ж тобі важко?“ — „Не знаю, а так
Чогось ніби страшно і жалко“.

— „Тьфу, що ти морочиш? Ти ясно кажи!“
Озлився. — „Ба, ясно! Якби-то
Я сам знав! Здається, здоровий, а десь
Болить щось, гризе мене скрито.

„Все хочеться думати про наше життя.
А що в нім було? Біганина
За крейцаром²⁾, здирство, ошука, брехня,
А щастя — ну, хоч-би година!“

— „Ти стікся³⁾! — говорю. — А діти? Чи-ж ти
Не рад прихилити їм неба?
Хіба не здорові, не гарні ростуть?
Що ще за рожна⁴⁾ тобі треба?“

1) Кріда — банкрутство.

2) Крейцар — копійка.

3) Стікся — з польськ. сказився.

4) Рожна — ріг, рогатий чорт.

— „Ох, Малко, цього мені й страшно,
Трясусь, мов від вітру перо...
Ану-ж нашим дітям не вийде в пожиток
Неправдов ¹⁾ нажите добро?“

— „Тьфу, тьфу, скостенів-би язик твій! —
кажу. —

Це що ти верзеш, оцапілий?“

— „Послухай лиш, Малко, а бачила ти,
Як вчора по вулиці бігли

„Жиди, жиденята, кричали, ревли,
А посередині громада
Хлопів з патиками, з дрючинням страшним
До суду вела конокрада?“

„А знаєш ти, Малко, хто той конокрад?
Герш Цвіліх! Ти тямиш, Берль Цвіліх,
Отець його склеп ²⁾ в нашім місті держав,
Склад всяких матерій і білих

„Полотен. Багач був, і також збирав,
І гарбав, і грабив, о сині
Все думав, для нього на душу брав гріх, —
А син його от чим став нині!

„Ох, Малко, і чи-ж то не ми довели
Тих Цвіліхів аж до банкрутства?..“

— „Здурів ти! — кажу йому, — адже нас суд
Очистив від того паскудства!“

— „Очистив нас суд, та сумління мое
У мене бунтуєсь теперка ³⁾.
Хто зна, може, пасть вже рознята, що й нас
Пожере, як пожерли ми Берка!

¹⁾ Неправдов — неправдою.

²⁾ Склеп — крамниця.

³⁾ Теперка — тепер.

„Хто зна, може, й наші так діти підуть,
Як Гершко, як Сура... Ох, Малко!
Подумаю це, то аж серце в мні рвесь!
І страшно мені щось і жалко“.

— „Та цур тобі! — мовлю йому. — От найшов
Про що ще під ніч міркувати!
Лиш богу молися і дурнем не будь,
То бог нам не дасть загинати!“

„І що я йому говорила, товкла,
Ні руш отих мислей прогнати.
Нуда його б'є, помарнів, попіснів,
Снуєсь, мов не свій, мов заклятий“.

„Ба, ще що: до галеха¹⁾ став він ходити
І з ним про книжки розмовляти.
Аж світ ми затьмився! Кричу вже йому:
— „Що робиш, мешігенуватий²⁾?“

„А він все своє: „Ні, не можна так жити!
Хіба-ж то ми пси, а не люди,
Щоб гризтись і жертись отак? І коли-ж
Кінець тій ненависті буде?“

„Почав він ходити зовсім як дурний,
До склепу, хоч ріж, не загляне!
Почав упадати інтерес³⁾... Пішло
Життя поміж нами погане“.

„Вже лаю, і плачу й клену. Та куди!
За шапку та в ноги! Й до хати
Вже на ніч не ходить! Пішла я тоді
Усіх своїх кривих скликати“.

1) Християнський піп.

2) Мешігенуватий — з єврейськ., дурноватий.

3) Інтерес — діло, торгівля.

„І що вже ганьбили його, то й але¹⁾!
Він мовчки, понурившись, слуха.
А далі найстарший віком, мій дідусь,
Як трахне його по-за вуха!

„А з другого боку поправив мій стрик²⁾...
Ой, ой, почалася Содома!
Ну, ледве мій вирвавсь і втік. Минув день,
Ба й тиждень — нема його дома.

„Шукаю, питаю — ні вісти! Минув
Вже місяць, нема чоловіка.
Ба, й кривні розбіглись — насилу найшли.
І слухай лиш, що за побліка³⁾!

„У хлопа в селі він до служби нанявсь.
— „Не верну до міста, — говорить. —
Тут ліпше, бо лиш хлібороб заробля,
А кривди нікому не творить“.

„Ну, що з ним балакать?.. Зв'язали його,
І врадили, цадик, до тебе
Везти його й слізно благати: рятуй
Сиріт в тій великій потребі!

„Це дибик проклятий опутав його!
Найди, святий цадіку, слово,
Що є найміцніше, закляття страшне,
І вижени ворога злого!

„Нехай він, проклятий, його не мутить,
Спокійний хай сон його буде!
Нехай те сумління його замовчить,
Щоб жити він міг, як всі люди!“

28—30 серпня 1889.

1) Але — дуже, народній вислів на знак підкреслення чогось.

2) Стрик — дядько

3) Побліка — ганьба, сором.

VII. З ЛЮБОВИ.

I.

З гешефту лиш, кажете, жениться жид,
А серця у нього не має...
А знаєте, скільки гешефт той нераз
Любови в собі й горя скриває?

Гешефт! А який то, спитайте, гешефт?
Що всякими бідами битий,
Від малку в тій думці ховається¹⁾ жид,
Щоб, хоч оженившись, пожити!

Сто раз не доїсть, не доп'є, не доспить,
І голод і бійку приймає,
То й знає він добре, що в нужді такий
Любов, наче цвіт, увядає²⁾.

Не бійтеся, вміє цінить він любов
всю благодать її божу!
Та що, як землі під картоплю нема,
Куди його думать про рожу!..

Та от хоч-би й я! Чи сидів-би я тут
У клятому цьому застінку,
Якби я з любови не був оженився,
Якби не любив свою жінку!

II.

Я з першою жінкою, бачте, розвівсь,
Та й досі в'на з тямки не никне —
Любив я її!.. Чоловік, наче хміль,
До всякої тички привикне.

¹⁾ Ховається — виховується.

²⁾ Ув'ядає — з польськ., в'яне.

Хоч смійтесь, а таки любив я її,
З любви навіть з нею розвівся...
Ну, ну, розкажу! А то скажете ще:
Плете, мов дуриці¹⁾ наївся.

Я змалку до поля, до коней, коров,
До хлопської всеї роботи,
До плуга, мотики, пили й топора
Найбільше над все мав охоти.

Ну, батько й найшов мені дівчину тут,
В Жовтанцях: здорова, вродлива
І простого хову — піде до коров,
До сіна, до ціпа, до млива.

Вподобав я Файгу. А батько її
Корчмар був, багатий, як дідько,
Хоч шляху в Жовтанцях тоді не було,
А гостей в корчмі було рідко²⁾.

Вподобав чомусь і мене той корчмар,
Хоч я і зовсім був убогий.
Женивсь я і жить перейшов поки-що
До тестя, в корчму край дороги.

Ба, десь так за тиждень, за другий — гляжу:
Спить тесть мій. весь день, мов убитий.
Смерком якісь хлопи прийдуть, п'ють, їдять
Та й ще собі кажуть платити.

Питаю я тестя — мовчить та бурчить,
Питаю у теці — як риба,
У жінки — ні слова. Хожу, мов дурний,
І думаю: що тут за хиба?

¹⁾ Дуриця — народня приповідка каже, що коли наїстися дуриці (рослина), то можна здуріти.

²⁾ Розуміється, було багато, як рідко де.

Аж бачу раз до-світа, тесть мій якось
З поблизького ліса житами
Веде пару коней — та й коні-ж були,
Що тії галки¹⁾, й з хомутами!

Запряг у традайку²⁾, до Львова махнув —
З полудня вернув... під охотов...
Дві шкапи в традайці, лиш шкіра та кість,
А в чересі кілька банкнотів.

Ну, думаю я, — а ще був молодий,
Не звик до такого ще гендлю, —
Тут, брате, не чисто, тут буде біда!
Та й мовлю ось тестеві Мендлю:

„Послухай, реб Мендель, віддай ти мені,
Що дать обіцяв за дочкою!
Пора нам на свій хліб. Я, може-б, тобі
Завадив — нам треба спокою“.

Озвіривсь на мене старий. — „На свій хліб?
Якого-ж ще хліба забаг ти?“ —
„Я пахту³⁾ візьму тут в сусідстві“. — „Дурний!
Рожна⁴⁾ тобі треба, не пахти!“

„Сиди ти при мні, заробляймо ураз,
За пару літ вийдеш на пана!“ —
— „Або зогнию в криміналі!“ — „Ага!“ —
Відворкнув мій тесть, і погана

Усмішка заграла в його на губах: —
„Ти вже кримінал тут занюхав!..
Ну, йди-ж, але знай, не минеш ти його,
Коли ти мене не послухав!“

1) Кінь, як галка, — цеб-то круглий, ситий, жирний.

2) Тарадайка — старий віз.

3) Пахта — оренда

4) Рожна — рогатого чорта.

В злу хвилю, мабуть, він сказав ті слова, —
Скарай його, боже, за вік мій!
Він нині панує, я ось де зайшов, —
Все сталося так, як прорік він.

III.

Дав він мені грошей. А трафилось нам
Два морги города, пів хати,
Сад, стайня... За все сорок римських¹⁾ у рік.
Інтерес, як цукор, лиш брати!

Я взяв, зараз сад в мене зняв садівник
За трицять, без сіна. З города-ж
Я мав ярини²⁾ і собі на весь рік,
І ще й зоставалось на продаж.

Купив я й корову. А ще в мене був
Заробок: до міста, бувало,
Іду на худоб'ячі³⁾ й кінські торги —
Я баришівник⁴⁾, яких мало!

Тут куплю коня, тут корову, й продам,
То знов сторгувати поможу,
А все не задармо: що-тижня хоч п'ять,
Шість римських додому привожу.

Прознав⁵⁾ я й для жінки заробок, якби
Вона його хтіла держати.
Взялись, бачте, бігать з сусідства баби
Частенько до нашої хати.

1) Римський — карбованець.

2) Ярина — городовина, з польського.

3) Худоб'ячі торги — де продають рогатий скот.

4) Баришівник — посередник при кузівлі, фактор.

5) Прознав — провідав, знайшов.

А кожна приносить по кілька яєць,
Пшона, то муки, то пшениці.

„Купіть, — каже, — Гершон, у мене кума,
У мене цю ніч вечорниці!“

Ну, звісно, в корчму їм іти з тим не мож:
Побачить хто, муж перечує, —
Мені-ж за що-будь дасть, бо раз, що я блят*),
По-друге — готівку плачу їй.

Ну, словом, скажу вам: такий це гешефт,
Що з нього одного мож жити.
І думав я так, що ним жінка займесь,
А я по торгах му ходити.

Та ба, не те вийшло! Файгуня моя
Що-рана, як лиш протре очі,
Зварить там що-небудь, та й шмиг до вітця,
Та й там вже сидить аж до ночі.

Піду я на ярмарок — хату замкне,
Та й шмиг, мов жене хто від свого.
Скажу що робити — глядить, мов дурна,
Та й шмиг, не сказавши нічого.

А в батька, прочув я, вона, мов слуга,
Все робить. Тьфу, що за причина!
Став ласкаво їй говорити — стоїть,
Мов стовп, тільки лупа очима.

Став я не пускати її до вітця —
Ого, не минуло й години,
Вже теща прибігла, цокоче, кричить:
„Не смій ти моєї дитини

*) Блят — вираз злодійський, значить чоловіка, що переховує крадені речі, а далі й загалом такого, що вміє всяку річ держати в тайні. (Ів. Фр.).

Спиняти!“ — „Хіба-ж я не муж їй?“ — кажу.
— „А я їй, — та каже, — не мати?“ —
Ну, слово по слову, ми в сварку зайшли,
І вигнав я тещу із хати.

Сидить моя Файга та й плаче. Що я
Говорю, і прошу, і грожу —
Мовчить або ходить сама не своя,
Ну, просто, дивитись не можу!

Аж далі дитина у неї найшлась, —
Ну, мислю, слава тобі боже!
Дитина прив'яже до хати її,
Тепер устаткується¹⁾, може.

Ага, чи не ще! На родини²⁾ вона
До батька пішла. Вже по всьому —
Лежить там. І встала, і робить, і мов
Не дума вертати додому.

Привів я її. А що крику було,
Що сварки, того й не казати.
Та що, день-в-день гірше: то в'на до вітця,
То теща від нас не йде з хати.

І ніби вона при дитині, а тут
Все шепче щось, Файгу бунтує!..
Я з злости аж мечусь, сварю, то мовчу...
Вже й праця мені не смакує.

IV.

Раз якось я з ярмарку з Жовкви прийшов —
Нема мої Файги: ще зранку —
Говорять сусіди — до батька пішла
З дитиною, жати поганку*).

¹⁾ Устаткується — з польського, стане спокійною, по-
важною.

²⁾ Родини — родити дитину.

*) Поганка — гречка. (Ів. Фр.).

Над вечір вернула. Ов, чую : кричить
Дитина ! „Чого воно плаче?“
— „Та що-ж-би, нічого!“ — Гляжу я, дитя
Лежить все червоне, гаряче.

„Чи ти може в поле 'го брала з собов?“
— „Та брала!“ — „Й на сонці лишила?“
— „Та ні, під снопом, лиш крихіточку
раз...“
— „А бий тебе божая сила!“

— „Ти що розкричався? Він зовсім здоров!“ —
Кричить моя Файга, й не дбає.
Дає йому груди, він хопить і враз
Знов пустить, знов хап, знов пускає.

Озливсь я. „A Rich'n danen Taten arán¹⁾!
Не бачиш, дитина недужа!“
— „Ти дурень!“ — вона кричить. — „Мама мені
Казала : не слухай ти мужа!“

Розлютивсь я, вдарив її... А найгірш
За серце мя брав плач дитини.
Ще й нині болить мене в серці той плач!
Ох, синку мій, синку єдиний!

Кричить та й кричить. Що йому? Що робить?
Не знаю, та й як мені знати?
А жінка, дурна, як поліно, тремтить,
Лиш знає груди в рот йому пхати.

А в'но все лиш хопить та й пустить...
Побіг

До тещі. Прийшла стара, оха,
Щось шепче, то купіль готовать якусь —
Дитина не втихла ні троха.

1) Чорти-б взяли твого батька.

Промучились ми! А по доктора слать
Ні думки! Ніч, розкаль¹⁾), три милі...
Що кошту!.. Коротко сказать: до трьох днів
Синок мій лежав у могилі.

V.

Не стало між нами життя з того дня,
Могилка ота нас ділила,
Мов корч²⁾) бодяковий. Все думка в мені:
Це Файга дитя моє вбила!

Дарма, що я бачив жаль, сльози її.
„Дурна, як поліно!“ Ці мисли
Вертались усе, як лиш бачу її,
Вертались і грудь мою тисли.

„Дурна, як поліно! В неволі зросла
У батька, як жаба в болоті:
Лиш вирне на сонце, та й зараз назад
В болото по власній охоті!

„Їй матір'ю быть? Господинею быть?
І що-ж вона вміє? Робити
Лиш те, що їй кажуть, і родити, й грудь
Дитині до рота встромити.

„Казала їй мати не слухать мене —
Не слухала, хату лишила,
Заробок повергла³⁾), щоб мамі служити,
І власне дитя погубила“.

Такі мене мучили мислі день-в-день,
Обридла і жінка і хата,
Заробок, весь світ. І весь день я нераз
Сидів і мовчав. Як заклята,

1) Розкаль — грязюка.

2) Корч — кущ.

3) Повергла — покинула.

Мовчала і Файга, крутилась, мов тінь,
По хаті, а нічю ридає...

І рад-би промовить, потішить — так ні,
Щось мов мені горло стискає.

І в инший бік думи важкії пішли :

„Невже лиш сама вона винна ?

Чим ліпший і я? Чи-ж моєї вини

Нема, що померла дитина ?

„Роблю, заробляю, все к хаті гребу,

А першу підвалину хати,

Її, свою жінку, я таки не вмів

До хати життям прив'язати.

„Не вмів її, зламану волев вітця,

Знов випрямить, духу нового

Додати. Одно лиш зумів — долучить

Нове ще ярмо до старого.

„Чи маю-ж я право від неї жадать

Того, що нівідки було їй

Здобуть? Попрікати¹⁾ її дурноту,

Не бачучи власної своєї?“

Роздумавши, хтів я осилить²⁾ себе,

Буть к ній ласкавішим. Та ні вже!

Занадто тяжка була рана, і йшло

День-по-день усе поганіше.

І бачу, що дурно лиш мучимось ми,

Кажу їй: „Файгуню, нам вкупі

Не жити!“ — Поблідла, стоїть і тремтить,

Лиш очі на мене ті гупі

1) Попрікати — докоряти, обвинувачувати.

2) Осилить себе — перемогти себе.

Витріщує... „Дам тобі розвід“, — кажу.
Ще дужче поблідла й сказала:
— „Як знаєш. Я бачу й сама“... Тут урвавсь
їй голос, вона заридала.

І ми розвелись. Все, що мав, — їй віддав,
І ще й наганьбив мене тесть мій.
Лиш в тім, що на собі, пішов я від них —
Такий-то був перший гешефт мій.

Пішов я, у бровар¹⁾ в Янові²⁾ нанявсь,
Живу, заробляю рік, другий, —
Згадаю про Файгу, згадаю дитя,
Ніт-ніт³⁾, та й заплачу із туги.

„Женись!“ — каже батько. — „Женився-б, —
кажу, —

Та от що: шукать неспосібно⁴⁾“.
— „Ну, що там шукать! Я тобі сам найду!
Тобі лиш одного потрібно:

„Щоб мала кус⁵⁾ грошей, щоб проста була,
Сільська, до роботи придатна“.
— „Ні, — мовлю, — досить мені простих уже!
Хай куля поб'є їх гарматна!“

Говорю вітцеві: „Лишіть ви мене,
Хай сам я собі пошукаю!“
І став я потрохи сяк-так між людьми
Питати, і все помічаю.

1) Бровар — пивоварний завод.

2) Янів — містечко недалеко Львова, тепер передмістя
Львова.

3) Ніт-ніт — ні з цього, ні з того.

4) Неспосібно — нема часу, нагоди.

5) Кус — від кусок, шматок, трошки.

А близько тут Еттінгер має село —
Жид дуже-ж то вчений, багатий.
Тепер він у Львові за рабіна став,
Та й то за сам гонор¹⁾, без плати.

Прочув я: жидівочка в нього жие,
У наймичках-ді²⁾, молодиця,
Чи розвідка³⁾, хлопчик у неї трьох літ,
Є й гроші, й одежа... Вертиться

Усе моя думка круг неї. Цю взять!
Розумна чень, чесного стану, —
Бо вже-ж в такий дім яку-будь не візьмуть.
Ану-ко, піду та погляну!

Пішов я так в шабас. До кухні зайшов,
Гляжу: по-міщанськи убрана,
А гарна, жива молодиця така...
„Ви, певно, — питає, — до пана?“

— „Ні, — мовлю. — Я чув, тут живе Лібе Зіс“. —
„На що вам вона?“ (Спаленіла!).
— „Я чув, вона тее-то... замуж-би їй“...
Вона тільки глип, та й присіла,

Немов там огонь під кітлом поправля.
— „Мене, — мовлю, — брат посилає,
Такий і такий, і господар, гендляр“... —
„Він може багачки шукає?“

— „Ні, — мовлю, — а чув він, що має вона
Три сотки готовими грішми,
Що розвідка, хлопчик у неї трьох літ...
Не знаю, чи так це, повіж⁴⁾ ми!“ —

1) За гонор — за честь, не за плату.

2) Це „ді“ додають на Підгір'ю на кінці слова в значінні: кажуть, а диви.

3) Розвідка — розведена.

4) Повіж ми — скажи мені.

„І так і не так. Хлопець, правда, що є,
А грошей трьох сот я не маю.
Та маю одяжу... одяжі досить“...
— „Що-ж, добре й тото!“ — повідаю.

Поглянула пильно на мене. „А ось
Мені щось здається, — сказала, —
Що в вас нема брата. Ви сам є той брат“...
Ну, бачите, хитра — вгадала!

— „А якби так мере¹⁾), — кажу я, — то що?“ —
„Та що-ж, — каже, — я за вас піду.
Ви, бачиться, добрий“... Це зговір наш був.
Просидів я там до обіду,

Поглянув, як робить, поїв, що варить, —
Все чисто і гарно — аж мило.
Пішов я, вітцеві кажу: так і так.
„Що-ж, — каже, — щастя-біг на діло!

„Та тільки я все-б-таки радив тобі
Простенької де пошукати.
Така практикована²⁾ баба — го, го!
То можна біду напитати“.

Немов батогом мене цвігнули ті
Слова, — та мовчу, лиш в утробі
Мов щось повернулось. Три місяці я
Не дав їй ні вісти о собі.

Надумавсь. Пішов. Застаю її, якраз
Панам подавала печене.
„О, гості рідкі! Я гадала, що ті
Вже гості забули про мене!“...

¹⁾ Мере — може.

²⁾ Практикована — досвідчена, розумна.

Побрались ми. Батько мій каже : „Ходіть
До мене!“ Ба, чую я вісти,
Що в Крехові¹⁾ він третій раз оженивсь
І хоче на ґрунті осісти.

Смішна була річ : це для мене старий
Почав був шукати селянки,
Аж на тобі! Чисто старий одурів,
Та й бух²⁾, сам опутався тамки.

Я з батьком від маленьку вкупі не жив.
Міркую : це що він щедриться?
Та швидко піймив я³⁾, що він лиш бажав
Із нашої праці розжитись.

Прийшли ми до Крехова. Зараз я три
Корови купив, сіножати
Наняв, — загадали ми, бач, молоком
Із батьком наспів торгувати.

Орудує батько мій тим молоком,
Я знов баришництвом занявся,
І добре пішло нам. Та швидко весь крам
До тла із-за баб і розпався.

Моя розумніша і старша була
Від мачухи, — та знов уперта,
Горда. І пішла проміж ними війна
Щоденна, невпинна, зажерта.

Жінки, бач, все дома, їх діло хатнє,
То їх і найменша дурниця

1) Крехів — містечко біля Стрия.

2) Та й бух — з німецьк., аж на тобі.

3) Піймив я — зрозумів, розібрав.

Дразнить і доводить до лютости гнеть¹⁾,
Та й ну-же свариться, ганьбиться.

Прийдемо, бувало, з торгу, а вони
Кричать, і цокочуть, і плачуть.
Содома! Лиш плюнеш і з хати біжиш,
Хай їх твої очі не бачуть.

Та далі не зміг я терпіти: мов міль,
Гризе мене жінка: „Ой, пробі,
Не можу тут жить! Забираймося геть!
Там в мене є стрик в Любачові.

„Там паші багато, там можна держать
Худобу, там добрії люди,
Там тані²⁾ хати і там тана земля, —
Побачиш, там добре нам буде!“

VIII.

Пішли ми в погану годину. Гай, гай,
І паші нема, і не тані
Хати, а землі й не докупишся, — ну,
А люди, то й дуже погані.

Стрик жінки моєї був також гендляр,
А все гендлював баранами.
„Продай, мот³⁾, корови, а гроші мені
Давай, буде спілка між нами!“

— „Що спілка, — кажу, — коли я ані в зуб
Гешефту сього не капую⁴⁾?“ —

1) Гнеть — зараз.

2) Таний — дешевий.

3) Мот — мовить, каже.

4) Капувати — розуміти, розбирати.

„Дурний ти! Сиди та проценти бери,
Та тільки дивись — я торгую“.

Полакомивсь я на проценти, продав
Корови, дав грошей три сотки,
Собі-ж на свій гендель лиш сотку лишив...
Гай, гай, ти мій боже солодкий!

Півроку пройшло, грошенята мої
З процентами к бісу пропали —
Все стрик пропустив. Усіх нас з ним ураз
Із хати в зашийок¹⁾ прогнали.

Прийшлося нам круто — і я став крутить...
Почав по торгах відновляти
Знайомства з людьми, що до тестя колись
Вночі приходили гуляти.

До коників змалку охочий я був,
До них то я й кинувсь з запалом.
Та що, небагато прийшлося гулять —
Я швидко спізнавсь з криміналом...

ІХ.

Так Гершон, старий конокрад, говорив —
І стих. Уже сумерки темні,
Немов каламутна вода, залили
Вонючії казні тюремні.

А ми, слухачі мимовільні його,
На прічах²⁾ лиш кулились тихо:
У всякого свого лиха досить, —
Що нам конокрадове лихо!

1) В зашийок — в шию.

2) Прічі — нарі.

І чув я: ще довго він важко зітхав
І з боку на бік обертався,
І кашляв, стогнав, кості битії тер, —
А далі я трохи здрімався.

По хвилі проснувся я. В казні мигтів
Промінчик від лямпи знадвору, —
На прічі, понурившись, Гершон сидів,
Він спати не міг в таку пору.

Тихенько, мов чміль той старий у траві,
Бренів собі пісню жидівську.
Кінець її довго не дав мені спать,
Крутивсь, мов оса, в моїм мізку:

„Гей, посадив я винний сад,
Зацвів сад не на жарти;
Програв, програв я свій вік молодий,
Як той карточник в карти.

„Гей, посадив я винний сад,
Побили сад морози;
Програв, програв я свій вік молодий,
Мене обляли сльози.

„Карточник грає й надієсь
На виграння, хоч-би мізерне;
Пропав задаром мій вік молодий
І більше вже не верне“.

21—28 серпня 1889.

VIII. ПО-ЛЮДСЬКИ.

I.

Онучкарський ¹⁾ заробіток,
Звісно, хліб то не масний:
Ходиш, бродиш, мокнеш, мерзнеш,
Як той пес, за гріш марний —
А згадати якось любо,
Їй-же-богу! Поле, ліс,
Різні села, різні люди...
І де тільки бог мя ніс!
І якого тільки дива
Між людьми я наглядівсь!
Правда, і добро траплялось,
Та сліз, горя, кривди більш.
Серед сутолоки ²⁾ тої,
Наче зорі ті ясні,
Так дві постаті жидівські
Споминаються мені.
Ви видали, як з криниці
Полевої косарі
Літом воду п'ють, всім тілом
Ниць припавши до землі, —
Так оба мої знайомі,
В праці, з потом на чолі,
Черпали життя й здоровля
З мами нашої — землі.
Кривди людської ніколи
Не прилип до них окрух ³⁾,
А від них у мир добро йшло,

¹⁾ Онучкарі — від слова онучка — шмата, ганчірка; онучкарі їздили по селах і міняли всякі дрібнички, як дешево пахуче мило, перстені, посуда, за всякі ганчірки, старе залізо у селян і т. ин.

²⁾ Сутолока — метушня.

³⁾ Окрух — шматок.

Мов вода з нори на луг.
Край наш бідний, люд наш темний
У біді затверд, окріп,
Ще й смієсь чужому горю,
Брату з горла видре хліб.
От тому годиться тямить
Про людей, що з тої тьми,
З тої вовківні страшної
Вирвались, щоб быть людьми.

II.

Я в Руді близь Магерова ¹⁾
Вже не раз вперед бував,
Про родину Шльоми Штенгля
Теж не раз це й те чував.
Аж раз літом по полудні
Дош в дорозі мя застиг ²⁾, —
Я до Штенгля й схоронився.
У гайочку груш товстих
Хата Штенгльова стояла —
Хлопська хата, не шинок!
Обійстя ³⁾, стодола, стайня,
Пасіка, і знов садок —
Всюди лад, порядок, дозір,
Хтось, мабуть, за всім глядить,
Що не тільки гроші любить,
Але в праці любить жить.
Чу! Гуркочуть жорна в сінях!
Вхожу — скригнули чопи —
В сінях дід старий при жорнах
Меле гречку на крупі.
Сива борода по пояс,

1) Магерово — близько Львова.

2) Застигнути — заскочити.

3) Обійстя — садиба, хазяйство.

Похилилась голова, —
Але плечі, наче двері,
Руки крепкі, мов ужва¹⁾.
Поздоровились. „Тут, — мовлю, —
Шльома Штенгель? Я гендляр,
Від дощу хтів схоронитись,
Щоб не змок мені товар“.
— „Шльома в полі при роботі,
Але ти про те не дбай!
Я є Хаїм, Шльомин батько...
Ну, сідай лише, сідай!
Шльома в полі і всі діти —
В нас робучий час тепер...
Для кісьби цей дощ не шкодить!
Лиш мене мій вік припер
В хаті нині... Ну, та що вже!
Не дармую, бач, і я:
От домелю, зварю каші,
Повечеряє сім'я.
Так-то, сину, в нашім стані,
Все працєю, док²⁾ лиш здоров,
От на старість на жіноцьку
Я роботу перейшов!“ —
Усміхнувся добродушно. —
„Я не жалуюсь! — сказав. —
І за те ще слава богу!“ —
Та й оп'ять до жорен став.
А змоловши виніс сито
І счинять³⁾ почав крупи.
— „Ну-ко, сину, йди по дрова,
Та в печі-но затопи!“
Затопив я. Швидко каша
Закипіла. Вніс старий

1) Ужва — ужовка, шнур.

2) Док — доки, поки.

3) Счиняти — підчищувати в ситі чи решеті.

Масла, молока, сметани,
Та й до мене: — „На, бери
Миску, ложку, підвечіркуй!
Ти-ж у мене нині гість!
Шльома пізно верне з поля,
Гість тимчасом попоїсть“. —
Підвечірюючи, Хаїм
Все балакав, — видно, рад
Був чужому чоловіку.
І хоч дощ почав стихать,
Не пустив мене в дорогу.
— „Ти лишися, заночуй!
Завтра шабас, гріх ходити, —
Так ти з нами шабасуй!“
І здалось мені так тихо,
Тепло, гарно в хаті тій,
Що й самому захотілось
Перебути довше в ній,
Захотілося пізнати
Хліборобну ту сім'ю.
От і виждав я, як Хаїм
Перервав щось річ свою,
І озвався: „Скажіть, реб Хаїм,
Много краю я сходив,
А жидів я хліборобів
Щось ніде не находив.
Як це ви дійшли до того —
Чи то ви, чи хто другий,
Що жидівські всі Panusses*),
Що шинкарство і торги
Ви покинули й робити
Коло ґрунту прийнялись?“
Вислухав старий, до столу
Головою похилився.

*) Panusses — зарібки. (Ів. Фр.).

— „Мудро, сину, ти питаєш!
Знать, не дурно ти блукав
Поміж люди, придивлявсь їм,
Правди думкою шукав.
Ой, та й час вам всім шукати
Правди тої! І коли-б
Всі жиди її шукали,
Не сиділо-б, наче гриб,
Плем'я наше в цьому краю,
Ссучи з нього кров саму, —
Сотні літ живучи в ньому,
Сотні літ чуже йому!
Знаю, знаю я, небоже,
Як то тяжко навернуть
Із наїждженого шляху
На нову, непевну путь, —
Ну, та треба! Та й чи так-то
Тяжко нині, як було
В ті часи, коли на інший
Шлях вертать мені прийшло?..
Я не думаю хвалитись
Тим, що к правді я звернув, —
Ой, важким мене ударом
На цей шлях господь напхнув!
І йшов зразу я тим шляхом,
Мов крізь полум'я і дим...
Слухай-же, придатись може
Повість та вам молодим!“ —

III.

— „Ох, старий я! Доживаю
Сьомий вже десяток літ.
На очах моїх догрунту¹⁾
Весь перемінився світ.

¹⁾ Догрунту — геть зовсім.

Колії¹⁾ пішли, машини,
Телеграфи, сірники,
Панщину знесли, послами
Були в Відні мужики,
Шляхта побанкротувала,
Дідичами скрізь жиди :
Граф — комісар, князь — поліцай...
ТЬфу, щезайте до біди !
Ой, не те було давніше !
Страшно, сину, погадять,
Як на ділі виглядала
Панщизняна благодать.
Ой, проклятий час був, сину !
Бачиш, простий я жидок,
А прокоштував основно
Я вершок її й сподок.
Ласков панськов я гордився,
Бог мя змів, мов помелом,
І сидів я, як то кажуть,
За столом і під столом.
Пан в Руді сидів багатий,
Графський рід його старий, —
Але був без милосердя
Для підданих — боже крий !
Я за вірника²⁾ був в нього.
Він любив мя, що й казати !
Як то жид : пізнавши пана,
Гнувся я на панський лад.
Бачу, що пан любить бити,
Любить плач — ну, й я-ж ото
Гну так, щоб в селі небитим
В тижні не оставсь ніхто.
Бачу, що пан любить гроші —

1) Колія — залізниця.

2) Вірник — довірений.

Я данини все нові,
Винаходжу : празникові,
Хмелеві та грибові.
Бачу, любить пан дівчата,
Хоч мав жінку й дочок п'ять,—
Вже я духом все обладжу ¹⁾)...
Тьфу, аж гидко це казати!
Ну, та треба! І нічого
Я не крию, щоб ти знав,
Із яких поганих дебрів
Бог до світла мя підняв!
Так п'ять літ за пса служив я.
Ненастанний плач стоїть
По селі! Нераз на мене
Засідались, щоб убить,
Пана бралися спалити...
Та все якось ми уйшли ²⁾
Засідок тих, а злочинці
В криміналі, знай, гнили.
Почали тоді піддані
Утікати із села.
Пан сміявсь! За втікачами
Все слідом погоня йшла.
Хто впав в руки, той брав буки ³⁾
І ярмо знов волочив;
Хто пропав, того ґрунт швидко
Пан до свого прилучив.
А у всім тім словом, ділом
Помагаю пану я,
І затвердла, озвіріла
Аж до дна душа моя.
Оженивсь я... жінка гарна...

1) Духом все обладжу — скоро все зроблю, підготую.

2) Уйти чогось — з польськ., втікти, сховатися перед чимсь.

3) Брати буки — бути битим палицею.

Було троє в нас діток,
Та на радощі родинні
Мое серце бог замок ¹⁾.
Прийду, буркну, крикну, вдарю,
Та й у двір біжу оп'ять,
Як той пес куса щенята,
Панську руку йде лизать.
Втім прийшов рік трицять перший,
Рік холери, рік тісний,
І в мою сім'ю і душу
Разом грянув грім страшний.
Ніччю в дім наш, наче злодій,
Ангел смерти загостив —
Жінка, діти тої ночі
Всі померли, мов скосив.
Крики їх, стогнання, муки,
Ті страшні конання всі
Потрясли мя, сину, перший
Раз до глибини душі.
Бачучи їх сині лиця,
Почорнілії уста,
Чув я, як внутрі у мене
Прірва твориться пуста,
А на дні її глибоко
Ворухнулась чорна гадь ²⁾,
І страшне щось, несосвітне ³⁾
Почала шептать, сичать :
„Бач, що тут добра і щастя
Бог у тебе, пса, забрав!
Так і треба! Ти-ж ще вчора
Не любив їх і не знав!
Ти не смій за ними плакати!

1) Замок — замкнув.

2) Гадь — гадюка.

3) Несосвітний — темний, безуразний.

Твій собачий плач в ту мить
Неповинні тії трупи
Опоганить, осквернить!“
І почув я страх великий
Навіть глянути на їх, —
Мов безумний, вибіг з хати,
Мов безумний, в двір побіг.
А в дворі тривога, пострах,
Все поблідло, все тремтить...
Я й не бачу, йду до пана.
Глянь, аж пан і сам спішить,
Та й до мене: „Псе! Такий ти
Вірник? Так мя достеріг?
Гей, кладіть 'го, хлопці! Сипте,
Щоб в штани забрать не міг!“
Ой, не вспів я зміркувати,
Що це, за що, відки є? —
Вже мя вергли ¹⁾, придавили,
Гарап тіло рве моє!
Я лежу, як стовп, ті луплять,
Кров додолу капотить...
Далі пан одумавсь, каже:
„Ну, пустіть його, досить!“
Підвели мене. — „Ну, жиде,
Признавайся! Знав це ти,
Що дочка моя з ротмістром
Мала тайком утекти
Цеї ночі і забрати
Всі дукати, скарб мій весь?
Признавайсь, бо буду бити,
Доки в тобі дух товчесь!“
Затремтів я. „Пане, — мовлю, —
Ні-про-що це я не знав,
Але бачу, цеї ночі

1) Вергли — кинули.

Бог обох нас покарав.
Та тебе дiткнув ще легко,
Знать, хотiв лиш пригрозить,
А менi взяв жiнку й дiти!
Ну, кажи мя дальше бити!“
Бачу, пан пополотнив весь.
„Що, холера?“ — прошептав,
„Так, — кажу, — холера, пане!“ —
I переляк всiх обняв.
Мов стовпи тi, поставали.
Ледве стоя на ногах,
Мокрий кров'ю весь, так вийшов
Я з двора на битий шлях.
I куди тодi пiшов я,
Як сiм'ю похоронив, —
Нiчогiсенько не тямлю...
I що дальше я чинив —
Я нагадувать боюся.
Знаю лиш, що дикий страх
Перед кожним чоловiком
Чув я. В дебрах i лiсах
Пробував я, тiльки нiччю,
Наче вовк, мiж хати бiг,
По пустках шукав поживи
I хапав, що вхопить мiг.

IV.

„Раз отак зайшов я в пустку,
Де не свiтиться. Там, знать,
Всi померли. Чую — стиха
Мов котята десь пишать.
Стисло щось мене за серце!
Засвiтив я свiтло вмиг¹⁾):

¹⁾ Вмиг — зараз-же, миттю.

Батько й мати серед хати,
Вже зчорнілі, а круг них
Троє діточок маленьких
Ледве лазять і пишчать,
Мов три ангели, зіпхнуті
У вонючий, чорний ад.
Світло вздрівши, разом стихли.
Із голодних оченят
Виглянуло стільки горя
І страху і просьб німих,
Що я сам себе не стямив,
Та, припавши коло них,
Став ридати, мов дитина.
Власне горе, власний біль,
Сліз не витисли м'ні з серця,
Аж ті діти... Боже мій!
А як тії небожата
Руки к мені простягли
І блідими усточками
Просить їсти почали,
То я скочив, мов із терня,
І поклявся все віддати,
Вік свій, силу, щоб тим дітям
Чесним, щирим батьком стать.
Зараз виволік я трупи
До стодоли, затопив,
Винайшов муки і масла,
Дітям їсти наварив.
А як діти попоїли,
Я поклав їх спать, а сам,
Кинувшись на голу землю,
Волю дав гірким сльозам.
Много я в ту ніч продумав,
Все минувше перебрав,
І рішенець тут незмінний
На будуще я прийняв.

„Поховати давши трупи,
 Я пішов до пана в двір.
 Пан вже не боявсь холери,
 Впер смішливий в мене взір
 І сказав: „Ну, Хаїм, що там
 Чути в лісі? Маєсь гіт¹⁾
 Вовча мати? А медведі
 Чи просили тя на мід?“
 Я вклонивсь і мовлю: „Пане,
 Річ одну мені зробіть:
 За мій труд на рустикальнім²⁾
 Мене ґрунті осадить³⁾“.
 „Що ти, стікся⁴⁾, — пан аж крикнув, —
 Чи до разу одурів?
 Зле тобі на службі в мене?
 Панщини ти захотів?“
 „Добра служба ваша, пане,
 Але я в ню не піду!
 Коштував добра доволі,
 Прокоштую ще й біду.
 Тут померли батько й мати,
 Сироти по них дрібні
 Полишились, — в моїй страті
 Бог ті діти дав мені.
 Вам тепер-би ґрунт той, певно,
 Довго пустокою стояв,
 Так позвольте-ж, щоб вам з нього
 Я повинність відбував“.
 Слухав, слухав пан ту мову,
 Далі сплюнув та й сказав:

1) Гіт — з єврейськ., добре.

2) Рустикальний — так називалася селянська земля.

3) Осадити на ґрунті — віддати землю.

4) Стікся — сказився, з польськ.

„Ну, досить я бачив світа
І досить великий зріс,
А не бачив жида, щоб так
Самохить в неволю ліз.
Що-ж, як хочеш! Лізь, небоже,
Я спиняти тя не йму,
Але як вернути схочеш,
Знов на службу не прийму“.
Я вклонивсь, зітхнув до бога,
Щоб він сил мені додав,
Щоб я більше в панську службу
Доки віку не вертав.
І пішов. От так-то хлопом
Став я, сину! Бачиш сам,
Що нелегким був для мене
Перший вступ у хлопський стан.
Та ще тяжче було далі.
Як почула мужичня,
Що їх ворог заклятуший
Став віднині їх рівня,
Хлопський ґрунт держить, ще й хлопські
Діти взявся годувать, —
Гвалт піднявсь в селі, мов я їх
Всіх хотів обрабувать¹⁾.
„Вбиймо жида! Проженімо!
Відберім дітей, він їх
Думає на кров порізать,
На жидівську віру всіх
Повернути!..“ Вся ненависть,
Що в їх душах за п'ять літ
Против мене накіпіла,
Вилізла тепер на світ.
І прийшлося тепера їсти,
Що вперед я наварив,

1) Обрабувати — ограбувати.

І боротися з тим лихом,
Що вперед сам натворив...

VI.

„Що робить! Іду до вїйта,
Щоб громаду він зібрав,
А громаді мовлю: „Знайте,
Ґрунт по Процю я обняв
Для сирїт його. Повинність
Відбувати 'му я сам,
А як доростуть ті діти,
Я все чисто їм віддам.
А що, може, не подоба
Жиду в себе їх держать,
То скажіть, кому їх маю
На виховання віддати.
Я їх буду стравувати¹⁾,
З'одягать, давать що слід,
Ви-ж для догляду над ними
Чоловіка назначить“.
Вчувши ті слова, громада
Мов води набрала в рот, —
Та ненависть по хвилині
Знов заговорила. „От
Жид присікавсь!“ — закричали. —
„І чого він хоче в нас?
Мало з нас нассався крови
За цілий тяженький час?
Проч з села, проклятий жиде!
З нами тут тобі не жить!
Не доводь нас до нещастя!
Волимо ми положить
Тих сирїт живих у яму,

¹⁾ Стравувати — харчувати.

Ніж щоб ти нам був сусід!“
Так кричали люди люті.
Втихомирив їх аж вїйт,
Кажучи, що панська воля,
Не змінить її хлопам.
„А що Хаїм мот¹⁾, то правда!
Я те саме раджу вам“.
Ледве-ледве мир уговкавсь
І опікунів обрав.
З тяжким серцем діточок я
Тим опікунам віддав,
Та не довго довелося
Годувать їх. В скорий час
Всі померли. От тоді вже
Оженивсь я другий раз.

VII.

„Не скажу тобі, як тяжко
Приходилися мені
Хлопська праця, панські буки
І ті погляди страшні,
Погляди німої злости
І ненависти, що їх
Я стрічав день-в-день довкола
Від усіх сусід моїх.
Але серце було в мене
Засталене²⁾: все-м³⁾ пройшов,
Бо-м ненависть в власнім серці
До людей переборов.
Що мені не виробляли,
Того й в казці не сказать!

1) Мот — мовить, каже.

2) Засталене — від слова сталь, загартоване.

3) На кінці „м“ — це народня форма, замість „все я пройшов“.

Вікна били, збіжжя пасли,
Обкрадали разів п'ять.
А щоб допомогти в потребі,
Як сусідові сусід,
Щоб хоч добре слово мовить —
Ні, та й ні! І десять літ
Вибув я в такому пеклі,
Мучивсь, горя ніс за трьох,
Постачав і пану панське,
І у себе. Тільки бог
Додавав мені надії,
Як не раз уже от-от
Приходилося пропасти.
Честь йому від рода в род!
Жінку взяв собі я бідну,
Роботящу, принайняв
Слуг. Це поле опустіле
Пан на мене записав.
Далі своїм добрим ділом
Я й громаду побідив.
Я сказав тобі вже, сину,
Як то пана я підбив,
Щоб громадський ліс в інвентар,
Яко панський, записать.
За той ліс громада з паном
Правувалась літ вже п'ять.
Але де то було хлопу
Найти право в ті часи!
Хоч то й нині — хочеш права,
То кешенев потряси.
Все громада програвала...
Пан вже ліс відмежував
І нові за нього драчі¹⁾
Та данини накладав.

¹⁾ Драчі — незаконні податки

Чую я — кипить в громаді,
Пошепти грізні пішли :
„Вбиймо пана ! Все одно нам !
Нема правди на землі !“
Думаю, погано буде.
От громада як зійшлась,
Я й кажу : „Вспокійтесь, люди,
Є ще правда серед вас.
Я про ліс той добре знаю,
Хто й коли його вписав, —
Я за свідка против пана
Стану, ліс ваш не пропав !
Сміло рекурс¹⁾ подавайте !
Я пів кошту буду ніс²⁾“.
Ну, що довго говорити —
Виграла громада ліс.
Гей, озлився пан на мене
І завдав мені біди,
Але люди в мні сусіда,
Брата взнали відтогда³⁾“.

VIII.

Вечоріло. Ще гляділо
Сонце в дзеркало ріки,
Як в садку загомніло :
То від жнива йшли жінки.
Жінка Хаїмова й жінка
Шльомина, обі в хустках,
Серп у кожної на тім'ю,
По снопові у руках.

¹⁾ Рекурс — просьба, щоби зробити неважним судовий присуд.

²⁾ Буду ніс — буду нести, — форма, вживана галичанами, вплив німецький.

³⁾ Відтогда — відтоді.

Далі служниця верету ¹⁾
Жатої трави несла —
Це до припусту коровам.
Жінка Хаїма вийшла
В хату, Шльомина до стайні
За кухаркою пішла.
От і Шльома йде з синами:
Два сини вже парубки, —
Всі три з косами: луг сіна
Підкосили залюбки,
Ще й розкинули покоси, —
Завтра сабаш, нехай схне!
Ось і ріг заграв: худобу
З толоки пастух жене.
Хлопці кинулись, загнали,
Повпинали ²⁾, а жінки
Подоїли й подавали
Паші всім за драбинки ³⁾.
І так весело та складно
Та робота всім іде,
Що аж радується серце!..
Ще на небі лиш де-де
Блискали зірки, а всі вже
В хаті, як закон велить,
На молитві враз стояли.
Дай бог всім ся так молити ⁴⁾
Щиро й твердо! По молитві
Повечеряли гуртом,
Слуги й господарі разом,
Спільно за одним столом.
По вечері, помолившись,

¹⁾ Верето — рядно.

²⁾ Повпинати — прив'язати.

³⁾ Драбинки — драбина, повішена впоперек; туди накладають сіно чи солому для скоту.

⁴⁾ Ся молити — галицька народня форма; „ся“ може стояти і перед дієсловом, до якого належить.

Зараз спати всі пішли :
Хлопці в стайні, а для мене
Постелили на землі.
Рано знов молитва спільна,
А відтак обід (вночі
Він, готовий ще від вчора,
Прів, заліплений в печі).
Випивши по чарці меду
(Мід сам Хаїм виробляв),
Риби доброї по дзвоні
Хаїм кожному роздав.
Потім з яйцями цибулька,
Далі з кашею росіл,
Врешті кугель¹⁾ шабасовий
Украшив собою стіл.
По обіді хлопці в поле
Подивитися пішли,
А жінки крутились в хаті.
Шльома й Хаїм потягли
У ванькир²⁾, святії книги
По закону почитать.
Я присів до них. Така-то
Чулась в серці благодать
І тепло в тій теплій хаті,
Що, здавалось, вік-би тут
Жив, і світом-би широким
Став мені цей тихий кут.
Бачилось, тут ще остався
Відблиск давніх тих часів,
Як посеред своїх шатер
Патріярх старий сидів,
А Єгова к ньому в гості
Заходив, коли хотів.

1) Кугель — єврейський коржик.

2) Ванькир — маленька кімната.

І говорю я : „Реб Хаїм,
Добре так живеться вам,
Що, поживши днину з вами,
Я-б хотів так жити й сам“.
Усміхнувся стиха Хаїм,
Головою похитав...
„Так то, так, — сказав, — небоже !
Відколи я хлопом став,
Я знайшов спокій і силу
В собі, й всякий-би знайшов,
Якби, кинувши шахрайство,
На той самий шлях пішов.
Та не вся тут правда, сину !
В тім спокою, в тій тиші
Дух дрібніє, мозолі тут
Наростають на душі.
Щось собаче є у серці
Оттаких людей, як ми :
Звикнуть раз за возом бігти,
То біжать і за саннями.
Звичка в нас найстарше діло.
Де приткне нас доля лиш,
Там приймемось, мов верба та,
Що росте, де посадиш.
Плодить ґрунт той злість, ненависть —
Ми приймем 'ї в кість і кров,
Як на іншим ґрунті легко
Прийняли-б добро й любов.
Ми, мов п'явка, що не має
Свої крові — з других ссе.
Тим-то треба нам спокою.
Нам спокій святий над все.
Але є натури інші —
І я знав таких людей,
У котрих, здається, буха
Якесь полум'я з грудей

І жене їх з місця, мече
То в один, то в другий бік
Невгомоннії, вандрують
І воюють весь свій вік.
За сто діл беруться, кожне
Їм ведесь, і все щось їм
Не дає пустить коріння,
Зупинитись на однім.
Люди нашої натури
Дивляться на них, немов
На безумних, посміються,
Похитають головов,
І спокійні. Ой, і сам я
Часто тим гріхом грішив,
Поки мя тяжкий трафунок ¹⁾
Инших мислей не навчив.

ІХ.

„Ще як панщину робив я,
А громада зла була,
Сталось так одного року:
Обікрали мя до тла,
Всю комору, всю обору!
Ані панщину робить —
Я з тяглом ставав — ні жить чим,
Ні данину заплатить.
Затягнув я довг у пана,
Триста римських. Посправляв,
Що потрібно, довг що-року,
Ратами ²⁾ платити мав.
Через рік мя знов обкрали
І прийшлось мені оп'ять

1) Трафунок — з німецького, випадок.

2) Рата — частина на певний строк.

Двісті римських на прожиток
В панськiм скарбі позичать.
І заляг той довг у мене
На сумлінню, мов скала...
Через рік худоба гiбла,
Там неврода знов була...
Ані руш стягнуть на рату!
Правда, пан не налягав.
Аж ось бух! Пан через мене
Спiр з громадою програв.
В-осени було. Гей, їде
На коні лакей Іван
Та й кричить до мене: „Хаїм,
До двора! Зове тя пан!“
Прихожу. Пан лютий-лютий!
„Жиде, довг мій ти приніс?“
— „Пане,—мовлю,—ще-м¹⁾ нічого
Не продав!“ — „Бери тя біс,
А мені потрібно грошей,
Знаєш з хлопами свiдчить,
Знай-же тут мені весь довг мій,
Все до крихти заплатить!“
— „Пане,—мовлю,—вашій ласці
Все завдячую, що там
Маю: якби я попродав
Все, то й довг сплатив-би вам!“ —
„Ну, то продавай!“ — „А, пане,
Що робитиму я сам?“ —
„Хоч на жебри²⁾ йди, про мене!“
— „А де-ж жінку й діти дiть?“ —
„А мене то що обходить?
Хоч покидай їх під пліт!“
— „Чи так, пане? Ну, так ось вам

1) Шем — ще я.

2) На жебри йти — йти в старці.

Моє слово : ждїть-не ждїть, —
Я сплачу вам довг, як зможу, —
Ви що хочте, те й робїть !“

Гей, як блисне пан очима,
Та тарах мене в лице
Раз і другий ! „Псе поганий !
На і на тобі за це !

Хлопці, зараз запрягайте
І до нього їдьте в дїм,
Збіжжя, шмаття, всю худобу,
Все берїть до голих стїн,
Все везїть у двір ! Побачу,
Як то будеш ти скакати !“
Кинулась двірня ¹⁾. Вжефіри ²⁾.
Вулицею копотять ³⁾ !..

Ще година не минула,
Всю мізерію мою
В двір стягли. Я став, не знаю,
Чи мертвий, чи ще жию.

Так тоді мені здавалось,
Що вже світ валиться весь, —
Так-то чоловік з добром тим,
З кожним кусником зживесь !

Жінка, діти теж прибїгли,
Плачуть, просять і ревуть ;
Пан на ганку люльку курить,
Все плює й глядить у кут.
Жінка бух йому у ноги.

Цїлувати почала...

„Марш !—пан крикнув і в грудь копнув
Чоботом, аж кров пішла.

Втім тур-тур ! Візок в подвір'я
Бачу, жид, уже в літах,

1) Двірня — панські слуги.

2) Фіра — віз.

3) Копотять — підносять пилюгу.

Їде, в простому халаті,
Сам віжки держить в руках,
Однокінкою. Заїхав
Перед ганок, лиш зирк-зирк,
Оглядів всю ту Содому,
Лиш всміхнувся, нічирк,
Та й до пана. Пан аж скрикнув :
„Шая Ляйб ! За житом ти ?“
— „Так, за житом“. — „Добре, добре !
Є готове, лиш плати !“
— „Добре, пане. Але що це
Тут за ярмарок у вас ?“ —
„Слухай, Шая, ти гешефтсман,
Знаєш, що в гешефті час !
От цей жид — він мій підданий —
Винен гріш мені, п'ять сот —
Третій рік уже, й ша-тихо,
Мов води набрав у рот.
Нині зву його, заплати
Домагаюсь по добру —
Він мені ще грубіянить,
А платити ні дуду.
От я наказав забрати
Все добро його. Хочу
Жида розуму навчити,
Сам собі свій довг сплачу“.
— „Пане, — крикнув я, — неправду
Ви говорите ! Я сам
Обіцяв вам дати рату,
Як лиш збіжжя що продам“. —
„Ну, гляди, в живії очі,
Брешеш !“ — він мені кричить. —
Ну, скажи, ти жид, чи міг-би
Ти инакше поступить ?“
— „Пане, — Шая Ляйб озвався, —
Много винен він ?“ — „П'ять сот“.

— „Ну, так ось вам ваші гроші!“ —
Та й вийма один банкнот
На сто римських, другий, третій —
Усі гроші відлічив.

— „А йому це все віддайте!“
Пан лиш очі витріщив.

Далі схопивсь, мов шалений.

„Що, такий клапатий¹⁾ жид
Сміє так мене під'їхать!..

Жиде, це для мене встид!

Ні, не хочу твоїх грошей!

А ти, Хаїм, забирайсь

Із добром поганим своїм,

Та на рату ми старайсь!“

Це сказавши, плюнув, фукнув,

Гримнув від сіней дверми

Та й сховався у покої.

Мов німі, стояли ми.

Шая Ляїб всміхнувсь і мовив :

— „Встид вельможному! Оце

Варто було п'ять сот римських,

Щоб нагнать йому в лице

Встиду трохи! Ну, ти, Хаїм,

Забирайсь! Як я скінчу

Тут своє купецьке діло,

То до тебе загошу“.

Х.

„Погостив у мене Шая,

Часто потім заїжджав.

Вислухав мої пригоди

І про себе розказав.

Я пізнав його, розвідав

Між людьми його діла...

¹⁾ Клапатий — нікчемний.

Справді, дивна сила божа
В чоловіці тім жила!
Простий жид був, неписьменний.
Його батько шинк тримав
У Рокитнім. Много горя
Змалку Шая Ляйб зазнав.
Та таку вже бог натуру
Дав йому, що не оглух
І не отупів у горю
Невсипущий його дух.
Жить по-людськи, щоб не тільки
Другим кривди не робить,
А по змозі помагати,
З злом раз-в-раз війну точить¹⁾ —
Ось що, мов неситий голод,
Мучило його весь вік.
І куди лиш з тим бажанням
Не ганявсь той чоловік!
Зразу шинкарем був трохи —
Кинув, взявсь до ремесла,
Але бійка з майстром швидко
До тюрми 'го занесла.
Вийшов відти й мало-мало
До розбою не пішов,
Та взяли його до війська.
Й там спокою не найшов.
Де лиш бачив людську кривду —
А тяжкий тоді був час, —
Там він всюди, наче іскра,
Біг, сваривсь і бивсь нераз.
Страх сказати, що в тім війську
Наприймавсь він горя й мук!
Тричі в вулицю 'го гнали²⁾,

1) Точити війну — з польськ., провадити війну.

2) Гнати в вулицю — гнати крізь лаву різок.

А кайдани з ніг і з рук
Не злазили. Вийшов з війська
По сімнацяти роках,
Сам на світі, голий, босий,
І обняв 'го дикий страх —
Не за себе, бо був сильний
І здоров, робити вмів,
А за те, що, літ проживши
Трицять п'ять, він ще не вспів
Нікого порятувати,
Жадного добра зробить!
Що терпів за правду стільки —
Кому-ж з цього легше жить?
І подумав: „Треба взяти
Серце в жменю, перше стать
Багачем, тоді і бідних
Буду мав¹⁾ чим спомагать“.
І що мислиш? Архи-жидом
Він на десять літ зробивсь,
Шахрував панів, маєтку
На купецтві доробивсь.
Торгував дровами, сіном,
Брав доставки²⁾ військові,
Сплави сплавлював до Гданська,
Наші сукна краєві³⁾
До Румунії возив він...
Аж прийшли тісні роки —
Все покинув, взявсь до хліба,
Кукурузи і муки
Достарчав для трьох повітів,
Бідним даром роздавав,
Заложив свою пекарню...
Словом, він урятував

1) Буду мав — буду мати.

2) Доставка — постачання.

3) Краєві — цеб-то галицькі.

Не одну родину хлопську
І жидівську від біди.
Знаєш, як прийшли вибори
В сорок восьмим, то жида
І хлопи його хотіли
Послом в Відень обібрать,
Та пани й попи їх тільки
Закричали... Що й казати,
Як усі його любили,
Хоч був гострий на язик!
Він не раз до мене мовив:
„Я-б отак, як ти, не звик
Хлопом жити і коритись!
Гнеть¹⁾ мені-б в арешті бути!
Знаєш, як тоді я бачив,
Як пан жінку копнув в грудь,
То вся кров у мні скипіла
І над вухом, мов оса,
Забреніло... Будь молодший,
Я-б прибив його, як пса!
Ні, не жить мені з тобою!
Не для мене тихий рай!“
От таких людей виводить,
Сину, инколи наш край!“

ХІ.

Часто я відтак²⁾ до Штенгля
По дорозі забігав
І гостив, і днів по кілька
У роботі помагав.
Все мене приймали щиро,
Хоч я бідний онучкар,
А вони заможні газди³⁾.

1) Гнеть — скоро.

2) Відтак — пізніше.

3) Газда — хазяїн.

Дар у них був мов не дар,
А неначе довг відданий.
Із хлопами враз жили,
Як свій з своїм, всюди спільно
Хлопську сторону тягли.
Шльома був в громадській раді
І в шкільній був делегат, —
Сам в літах уже по-руськи¹⁾
І по-польськи вчивсь читать.
Хаїм говорив частенько :
„Вчіться, діти ! Треба нам
Приставати до народу,
Кинути служить панам !
Бо глядіть лиш, до чого нас
Панська служба довела,
Що ненавидять нас люди,
Радуються, як з села
Жид виходить ! Що не сміє
Жид до хлопа підійти
Просто, як до чоловіка
Чоловік ! „Еге, знать ти
Хочеш щось урвати в мене !“ —
Дума хлоп, і неборак
По найбільшій часті зовсім
Справедливо дума так“.
Так-то Хаїм своїх внуків
І сусід-жидів навчав
І при тім все Шаю Ляйба
Добрим словом споминав, —
Знать, любив він Шаю Ляйба,
Як вітця, і поважав...
Аж прояснювався, кріпшав,
Як про нього говорив :
„Ой, на много речей очі

¹⁾ По-руськи — цеб-то по-українськи.

Він мені, бач, отворив !
Як він гриз мене, що Шльому
В світській школі¹⁾ я не вчив !
Що тепер хлоп без науки !..
А ти знаєш, він скінчив
Вік свій в мене, тут, в тій хаті !
Ну, такий вже чоловік,
Знать, не міг у власній хаті,
В розкоші скінчити вік.
Бачиш ти, він був бездітний,
А як вмерла жінка, тут
Він задумав весь маєток
Для бідноти повернуть.
Та не так, як другі роблять,
Що своєї смерти ждуть,
А відтак запишуть суму.
Йде той гріш, немов на гріх,
Через бог зна скільки руки,
А в них тає, наче сніг.
І заким дійде до діла,
Вже до половини зник:
Дармоїди обловились,
А для бідних вийшов пшик.
Не такий був Шая Ляйб мій !
Сам він руки засукав
І шпиталь для бідних в Жовкві
Своїм коштом збудував.
Далі лазні дві жидівські :
В Кристинополі одну,
Другу в Раві, і в них мікви*),
Все, що там потрібно... Ну,
Все добро так розділивши,
Припровадивши все в лад,

1) Цеб-то вчив у єврейському хайдері, а не в школі, де вчаться всі.

*) Басейн для миття. (Ів. Фр.).

Думав в Жовкві при божниці
 Яко габе *), умирать.
 Протяглось то так з півроку.
 Осінь. День був дощовий
 І слота була. На шляху
 Геть розмок, розкисся глій¹⁾)...
 Бачу, лізе щось, чалапка,
 Звільна, мов той жук, повзе.
 Наближаєсь, завертає...
 „Шая Ляйб! Чи ти-ж то це?“
 — „Я! — говорить. — Ну, насилу
 Я добивсь у хутір твій!
 Та й ослабли-ж кості! Швидко
 Їм належиться спокій!“
 Зараз ми його до хати,
 Обігріли, зодягли,
 Бо обдертий, як жебрак, був,
 Покріпитися дали.
 Віддихнув. — „Ну, — каже, — Хаїм,
 Наближається мій час!
 Хоч прийми мя, хоч жени мя!
 Я вмирать прийшов до вас“. —
 „Бог з тобою, — кажу, — брате,
 Щоб тебе я з хати гнав!
 Ти живи й сто літ у мене!
 Але як-же це? Ти-ж мав
 В Жовкві в школі²⁾) габе бути?“
 — „Ну, і був до вчора, був!
 Ну, а вчора... Подивися
 Тут!“... Халат він розгорнув,
 Розгорнув сорочку — боже!
 Груди, плечі в синяках!
 „Шая Ляйб! — кричу я, — що це?“

*) Читець св. книг при божниці. (Ів. Фр.).

1) Глій — глина.

2) Школа — цеб-то синагога.

Він сміється. — „Ах, ах, ах!
То моя заплата, — каже, —
Від кагалу! Слухай лиш,
Як вони мені платили,
Може, й сам їх похвалиш!“

ХІІ.

— „Вмер корчмар один близь Жовкви,
Страх побожний чоловік:
В бібліях святих, в молитвах
Він прожив увесь свій вік.
Жінка шинкувала, теща
Шахрувала мужиків,
Старший син три села лихвов
До зубоження довів,
Менші два сини провчили
Конокрадське ремесло, —
Ну, й зростало їх багатство
І поважання росло.
А наш Майлех все молився,
В божих заповіддях жив
І добро творив. Таке він
Правило собі вложив:
Хто прийшов до нього бідний,
Десять центів¹⁾ він давав,
А ім'я його і назву
Зараз в книжку записав.
Як прийшлось йому вмирати,
Він отак сказав рідні:
„Будете мене ховати,
То цю книжечку мені
В гріб на груди положіте,
Щоб я богу показав:
Двацять вісім тисяч шісток

¹⁾ Цент — копійка.

Між убогих я роздав“.
З уст до уст пішли слова ті,
Їх підхопив весь кагал :
„Двацять вісім тисяч шіток !
Боже, та-ж це капітал !
Бачите, який побожний
Праведник між нами жив :
Все моливсь і стільки грошей
Богу в жертву положив !“
Ну, й не диво, що був погріб
Многолюдний і шумний.
„Двацять вісім тисяч шіток !“ —
Вкруг гуло, мов дзвін гучний.
Позавчора був той погріб,
Вчора шабас був. Ну, гіт !
Посходилась повна школа,
Помолилися, як слід,
Почали вже розходитись —
Гамір, гутірка... І що-ж ?
„Двацять вісім тисяч шіток !“ —
Шепт іде, мов в листю дощ.
Ей, озлив мене той шепіт,
Я на лавку вилажу.
„Слухайте, бенай Ізруайль *),
Я вам массе **) розкажу !
Бачив сон я цеї ночі.
Мацюпіньким червячком
Я повзу мов, підповзаю
Перед сам Єгови трон.
Бачу я : вага велика
Настановлена стоїть,
Коло неї сам Міхуайль
Меч полонінний держить.

*) Сини Ізраїля. (Ів. Фр).

**) Казка. (Ів. Фр).

Аж іде наш Майлех, згорбивсь,
Піт з чола його тече,
Двацять вісім тисяч шісток
У мішку він волоче.
„Боже, я весь вік молився,
Не творив нікому зла
І рука моя для бідних
Все отворена була :
У готових, чистих грошах
Ось заслуга є ціла!“
— „На вагу!“ — сказав Єгова.
Майлех кинув срібла міх,
І вага перехилилась
Аж архангелу до ніг.
— „А тепер, — сказав Єгова, —
Я питатиму. Кладіть
На другу тарілку кожний
Підсудимого одвіт!
Сам ти заробив ті гроші?“ —
„Ні, — рік Майлех і дрижав,
І на другій вже тарілці
Той одвіт його лежав.
І, о, диво! Те маленьке
Слово „ні“ одним кивком
Двацять вісім тисяч шісток
Зрівноважило цілком.
— „А ти знав, — пита Єгова, —
Відки йде маєток твій?
Знав, що кожний гріш в нім — кривда
І неправда і розбій?“ —
Затремтів ще дужче Майлех,
Гнувсь і корчивсь і цідив
Ледве чутно : „Знав, о, боже,
Але-ж це не я робив!“
І ця відповідь була вже
На вазі — і що-ж оце?

Двацять вісім тисяч шісток
Фівкли¹⁾ в гору, мов пірце.
— „А ти знав, — пита Єгова, —
Що сім'я твоя ціла
За ті гроші свої душі
На погибель віддала?“ —
Та на ті слова вже Майлех
Відказать ніщо не міг,
Почорнів увесь і, наче
Зв'ялий лист, звалився з ніг.
— „Проч з ним відси!“ — заgrimіло
З трону. — „Ошуканець цей,
Поки жив, побожним видом
Все ошукував людей,
А по смерті думав бога
Цими грішми підкупить!
Проч з ним! Ще йому на плечі
Тії гроші прикріпить!..“
Знаєш, досі в остовпінню
Слухали всі моїх слів,
Але скоро лиш скінчив я,
Раптом хор весь заревів:
„Гвалту! Епікур! Безбожник!
Геть! Хай більш тут не дихне!“
І юрбою навалились,
З школи виперли мене.
А у сінях ну місити,
Бити, штовхати під бік —
Ледве я з життям із рук їх
Вирвався, насилу втік“.

XIII.

„Так-то Шая Ляйб розстався
Із жидами і до нас

¹⁾ Фівкли — від „фїть“, полетіли.

Умирать прийшов. І справд.,
Швидко, наче свічка, згас.
Радісно вмирав він. — „Много
Натерпівсь я, — говорив, —
Много я в гарячій крові
І добра і зла творив.
Все бажав по-людськи жити,
Чоловіком з людьми быть...
Слава богу, що прийшлося
Хоч останній раз дихнуть
Між людьми, що справді люди,
Хоч огрітись в сім'ї,
Що блаженних патріархів
Вік нагадує мені“.
Так-то, сину, і сконав він.
Золота душа була!
Без таких людей земля-би
Сталась темна і гнила.
Може то й за патріархів
Золоті часи були,
Та все-таки патріархи
Люд жидівський завели
У Єгипет у неволю,
Аж пророк-убийця встав,
З негомонним, диким серцем,
Тих невольників підняв,
Вивів їх в пустиню дику,
Водив блудом¹⁾ сорок літ,
Та навчив їх здобувати,
Збудувати новий світ“.

1—5 вересня 1889.

¹⁾ Блуд — блуканина.

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА
МАНДРІВКА

літом 1884 р.

УКРАЇНСЬКА СТУДЕНТСЬКА МАНДРІВКА ЛІТОМ 1884 р. *).

В ДОРОГУ !

Сонце по небі колує,
Знають і хмари свій шлях ;
Вітер невпинно мандрує
По України полях.
Ми-ж, сонця ясного діти,
Вольного вітру брати
Мали-б сидіти-нидіти,
Мали-б в дорогу не йти ?
Гей-же в дорогу,
В ясную путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям дихнуть !

*) Українська студентська мандрівка, що відбулася літом 1884 р., була коли не першою взагалі, то першою свідомо зорганізованою пробою товариської мандрівки української молодіжи. Першу таку мандрівку, без особливих приготувань, відбула купка укінчених гімназіястів літом 1883 р., і про неї реферував потім у студентським кружку у Львові один з її учасників, Єронім Калитовський. Зацікавлення, збуджене його рефератом, дало привід до утворення студентського комітету для організації студентської товариської мандрівки літом 1884 р. Комітет на мою пропозицію уложив план мандрівки, починаючи від Дрогобича через гірські місцевості Урич, Корчин і Бубнище, підгірські міста Болахів, Калуш, Станіславів, Коломию і Вижницю до Устерік. У головних точках мандрівки,

Шумно кришталнії хвилі
Стрий і Черемош і Прут
Почерез звори і скелі
В вічній мандрівці несуть.
Рокотом кличуть нас тихо
К собі в тих соняшних днях,
Змити все горе, все лихо
У їх сріблястих струях.
Гей-же в дорогу,
В ясну путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям дихнуть!

Життя наше — вітер крилатий,
Річка невпинна, брати!
Хвильки не хоче пождати,
Мусить і мусить іти.
Хто в тій мандрівці, як мога,
Волі, любови зазнав,

а власне в згаданих містах. мали відбутися музикально-декламаційні вечірки з танцями, які, крім товариської забави, мали метою знайомити молодіж із різними кругами української провінціальної інтелігенції, так як сама мандрівка мала метою познайомити учасників із досить значною частиною нашого краю, його мальовничими місцевостями та його населенням. Як програму тої мандрівки, я уложив віршовану, а ргіорі зложену хроніку, попереджену постичним покликком, що заохочував молодіж до устроювання подібних мандрівок. Між іншими стараннями комітет порозумівся також де з ким із ук аїнської молодіжи в Києві, відки, як учасник мандрівки, приїхав Хведір Миколайчик, що тоді скінчив уже був київський університет і дав себе знати де-якими науковими працями, з яких одна про Сіверську Русь (Чернигівщину), написана українською мовою, була друкована в „Зорі“, 1887 р.

Мандрівка зібрала досить значне число учасників і фактично дійшла в повнім своїм складі до Калуша, трохи під моїм проводом. Там обняв провід у дальші

Того щаслива дорога,
Той по добру мандрував.
Гей-же в дорогу,
В ясну путь,
Скинути з серця тривогу,
Вольним повітрям відотхнуть !

МАНДРІВНИЧА ХРОНІЧКА.

Вступні уваги.

Хоч то хронікар в ш ураз і поет,
Та ще не пророк він про-тоже :
Показує, що уложив комітет,
За сповнення ручить не може.

Підгір'я і гори, краса полонин,
Повітря і чистії води,
Усе те прекрасно, щоб хто лиш один
Узяв антрепризу погоди.

місцевості В. Сіменович, але та друга часть мандрівки мала трохи инший склад і инший характер і відбулася без моєї участи. Для пам'яті подаю тут реєстр імен учасників першої части мандрівки, яких власноручні підписи заховалися на обороті ілюстрованої окладки програми мандрівки, що заховалася в моїм посіданню: Теодоръ Николайчикъ, Іван Франко, Шухевич Микола, Ярослав Кулачковський, Дам'ян К. Лопатинський, Антін Березинський, Северин Мацюрак, Олександр Бобикевич, Теодор Яців, Іван Гринецький, Володимир Лев, Олександр Богдан Кулачковський, Юліян Бачинський, Теофан Лукашевич, Омелян Константинович, Остап Качмарський, Вінкентій Яворський, Ярослав Бурачинський, Теодат Бачинський, К. Г. Врецьона і два поляки Aleksander Humnicki і Stanislaw Badzynski. Програма видана була накладом комітету окремою брошурою 16 сторін малої 8-и. Дві останні сторони сеї брошури заняті заявою комітету, а перших 14 містять поетичну часть. (Ів. Фр.).

Погода в мандрівці — великая річ!
Як гори покриються мглами,
Нічого не видно. Та жаль, що її-ж
Не мож було взять до програми.

Все инше — вже річ комітету : їда
(За вашії гроші!), забава
І відчити й спів, молоко і вода,
Нічліг, і гризота і — слава.

Поки всі ті дива і красу, що вас жде,
Розверну перед вами подрібно,
Позвольте ласкаво порадить вам ще,
Що взяти в дорогу потрібно.

Перед всім треба знать, що мандрівки аж дві,
Мала і велика в цю пору.
Мала — в гори стрийські, велика-ж по ній —
В преславну Черногору.

Обі потривають днів двацять і п'ять
З Дрогобича до буковинських
Гір; хто хоче йти на обі, мусить взять
Що-найменше трицять ринських.

Хоч то комітет на акафист дає,
Щоби бог дав погоду хорошу,
Та все-ж у кого параплі¹⁾ який є,
То з собою узять його прошу.

І босо по горах ледве хто піде,
Там шутер, кропива і терня;
Хто легкі й міцні черевики візьме,
То ручу : в подертих поверне.

¹⁾ Параплі (з франц.) — зонт від дощу.

І плащ не забудьте! Чи дощик припав,
Чи ночі холоднії з мглами,
Все-ж ліпше окриться, як бог приказав,
Ніж мокнути й сікти зубами.

В дорогу-ж! Кого товариство манить
І вражінь багатая здобич,
Природи краса, люду рідного бит, —
До побачення — в город Дрогобич!

Дня 27 липня. Дрогобич.

Преславнеє місто Дрогобич — ади!
Готицький костел катедральний,
Худий Юр¹⁾ на горі і товстії Жиди,
І шлях бориславський фатальний.

На Гірку прохід, це приємність в цей день,
Це першая проба мандрівки;
Ідеш символічно коло касарень²⁾,
Коло шпиталю і гицлівки³⁾.

Вечірня забава: слуга ваш хроніст
Вас відчитом крихту понудить,
Хор пісню затягне, дяки мов у піст,
Зо сну аж музика вас збудить*).

І танці почнуться. Вже бачу я, ах!
Як стрійні ніжки в такт несуться!
Коб у нас в голові був той такт, що в ногах,
Щаслива була-би вже Русь вся.

1) Церков св. Юра.

2) Касарня — казарма.

3) Гицлівка — місце, де вбивають собак.

*) Розуміється, ані прогулька на Гірку, ані проєктований комітетом вечерок із відчитом не відбулися.
(Ів. Фр).

Дня 28 липня. З Дрогобича до Східниці.

З Дрогобича в гори три шляхи ведуть,
Один лише простий — гляди ти!
Хроніст на цей раз вибира кривий путь,
Хоч простими все звик ходити.

Його тягне у рідне село. Кого ні,
Комітет тих у Трускавець вислав:
Напитися „нафти“*), зирнуть копальні,
А відтам махнемо в Борислав.

Борислав, поезії повний куток!
Оглянуть не жалуйте ходу!
Що ріпників¹⁾, ям²⁾, і Жидів, Жидівок,
І нужди, і бруду, і смроду!

Ось Діл³⁾ вже поважний чекає на нас,
Тут ноги натужаться значно;
В веселій компанії швидко йде час,
А в Східниці спатимем смачно!

Дня 29 липня. Східниця. Урич.

По місті ходить знає кожний, мабуть,
По горах не так то легенько;
Хоч дихає сильно й свобідно там грудь,
Ногам зате таки прикренько.

Ті гори, ліси і спадисті стежки —
Поезії, певно, в тім маса,
Та коням біда і псуються візки,
Дреться одіж і тратиться каса!

*) Незвичайна мінеральна вода в Трускавці з нафтовим смаком, але без запаху. (Ів. Фр.).

1) Ріпник — робітник, що добуває нафту.

2) Яма — шахта, звідки добувають нафту.

3) Діл — пасмо гір коло Дрогобича і Борислава.

А в Уричі камінь і ковані в нім
Покої, і брами, і льохи;
Чи велетнів це, чи розбійників дім,
Не знає ніхто ані трохи.

Оттут наш спочинок, оттут і обід;
Хоч кухня холодна — не вадить.
Щоб кожний на верх аж дістався, як слід,
На те комітет не порадить.

Дня 30 липня. Корчин.

Із Урича в Корчин — верховинський шлях,
Верховина, де живуть Бойки,
Де грає музика, народ в ходаках
Гуляє полегойки.

Ось Корчин наш давній! Князь руський колись
Робив тут з Угорцями згоду;
Князів десь не стало, Угорці-ж взялись
Пожерти часть руського роду.

Та ні, руський рід — це мадярським зубам
Тверда буде страва, їй-богу!
Ти-ж, Галиче, своїм загірним братам
Шли свіжі сили в підмогу!

Здвигайся ти, Корчине! Пильно будуй
Будову освіти громадську!
Здвигайся, кріпися, трудись і нехтуй
Погрозу мадярську і ляхську!

Тут вечерок: відчит, і спів, і гульня,
Коли хто ще захоче гуляти;
Тут першу читальню стрічаєм — дай бог
Йй в кожному селі ще діждати.

Дня 31 липня. Околиці Корчина.

Прекрасна околиця вдовж і вширіль !
Гадюкою Стрий там хлюпоче.
Тут Розгірче, Сколе і дід Зелемінь.
Гуляй, куди серце захоче !

У Розгірчі руни слав'янські старі
Відкрив Вагилевич ¹⁾ — в фантазії ;
Бойки синевідські такі гендлярі ²⁾,
Що й Жида провчать при оказії.

Дня 1 серпня. Бубнище.

Що Бубнище славне, не відти пішло,
Що бито тут Турка „як в бубен“ ;
А бубнить тут нужда і в тім'я, й в чоло,
І кожний, мов птах той, обскубен.

Лиш скелі великі у лісі — та й то
І камінь, і ліс камеральний ³⁾ —
Це Бубнища слава ; забуток оцей
І справді капітальний.

Печери, і сходи, і студня — сліди
Рук людських, святі, може, місця.
І ми тут спочинем, для кого-ж їди
Не стане, черниць не наїсться.

¹⁾ Іван Вагилевич — один із членів „руської трійці“, від якої починається літературне відродження в Галичині. Скоро, одначе, кинув він українську літературу і в 40-х рр. друкє поезії та наукові розвідки польською мовою. 1848 р. виступив в обороні польсько-української згоди і майже цілком перейшов до Поляків. Писав праці про початки Слав'янщини і Польщі. Про цю працю натякує тут Франко.

²⁾ Гендляр — торговець.

³⁾ Камеральний — власність австрійської корони.

Дня 2 серпня. Болехів.

Через Гук перескакує Сукіль-ріка,
Мов Дніпро той через Пороги.
Болехів — містина не гарна, грузька,
Серед нив одностайно розлогих.

І сіль варять тут. Як не солоно вам
На світі, ідіть і глядіте!
Та є руські серця і тут ширії нам.
Солоний, та гарний ти, світе!

О, руські серця! І крізь гнет, бідноту,
Усе ваша ширість ясніє!
Мов з кременя битого іскра в лету,
І світить, підпалює й гріє.

З'їжджайте сюди з благодатних рівнин
І з гір по дорогах скалистих,
Щоб спільно прожити хоч кілька годин,
Поки далі самітно поплисти.

Дня 3 серпня. Калуш.

Залізниця свище! У Калуш помчить
Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилею духа скріпить
І тутка братів в переднівку.

О, так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата!
Тож того, що й тут посів сів новий,
Згадаймо — Рожанського Гната.

Честь пам'яті твоїй, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти.

Дня 4 серпня. Станіславів.

Хоч з польська зоветься, а все-ж і тут Русь,
І тліють вогні тут могучі;
Усіх тут вичислювать я не берусь,
Всі ми почуваєм їх лучі¹⁾.

Тут нашої мови скарбницю здвига
Професор Евген Желехівський²⁾;
Хто-б вдячно не стис його руку, хіба
Не був-би син батьківський.

Дня 5 серпня. Станіславів.

Хто Галич відвідати хоче за дня,
Тому недалеко дорога;
Для хору й панів з комітету гризня
Весь день, біганина й тривога.

Бо вечерок мусить удаться аж-аж!
Музика, і танці, і співи...
Бо що-б було, якби на гостей блямаж³⁾
Гляділи місцевії діви?

Та ба, від блямажу не винайшли ще
Ніякої асекурац'ї⁴⁾!
Напліпше було-б, якби сплетні в-обше
Не мали ніякої рац'ї.

1) Луч — промінь.

2) Евген Желехівський — учитель гімназії в Станіславові, автор „Малоруско-німецького Словара“. Розпочав це видання сам своїм коштом. Цінний цей „Словар“ був надрукований фонетичним правописом і спричинився до побіди фонетики в школах в Галичині. Літературну діяльність розпочав 1867 р.

3) Блямаж — невдача.

4) Асекурація — страховка.

Дня 6 серпня. Коломия.

Вітай живописно розлога оце
Над Прутом столице Покуття!
Багато такого ще, кров твою ссе,
Що варто покути і пруття!

Чи вмере, чи здвигнеться тутешня Русь?
Чи люд просвітиться тутешній?
Хто зна! Важно те, що друкар Білоус¹⁾
Видає рік-у-рік „Лист небесний“.

Та я вірю, що й тут наша Русь не умре.
Розвіється пільма помалу,
Бо й тут в щирих серцях ще тліє святе
Вогнище ідеалу.

Дня 7 серпня. Віче академиків²⁾.

На віче йде молодіж. Радять вони
Не про свою власну бідноту,
І не про забаву, і не про хісни³⁾,
Але про загальну турботу.

Про те, як-би спільно ті хмари прогнать,
Що густо над нами зависли,
Як волі, простору найбільш добувать
Для рідного слова і мислі.

Щасти-біг вам, сміла громадо! Ваш труд,
О, вірте, не буде даремний!
Ті сімена чисті зійдуть і зростуть,
І морок розсіється темний.

¹⁾ Друкар і видавець Білоус видавав цілий ряд лубочних видань, сонників і ин. Його видання розходилися дуже широко, майже по всіх селах Галичини.

²⁾ Академик — студент.

³⁾ Хосен — користь.

Лиш діло робить! Не по ваших словах
Колись вас судитимуть люди;
Лиш трудом залізним мурований шлях
Заслугою вашою буде.

Знов вечір забаву голосить афіш,
І співи і танці охочі!
Я-б радив іти на спочинок раніш,
Труд завтра й короткії ночі.

Дня 8 серпня. Делятин.

Колись Делятин богу був побратим,
Тепер у шинкарській кешені.
Сюди на возах ми гостинцем гладким —
Підгір'є, мій раю зелений!

Село за селом, кукурудза, тютюн,
І Прут срібноводий, і гори!
О, гарний ти краю! Та скільки-то сліз
Росить ті широкі простори!

Дня 9 серпня. Делятин-Дора.

І тут ми солярню підем оглядять.
В нас соли найбільші достатки,
Та сіль найдорожча проте на весь світ;
Це через австрійські порядки.

А відси до Дори, де Прут стрімголов
Зо скелі в безодню валиться;
Так, знай, той порядок його наколов,
Що рад-би сам в собі втопиться!

І Довбушів хрест ми оглянемо там,
І Краттерів камінь. Каміння
Тут много, жаль тільки, що з нього ще нам
Не робить ніхто поживління.

Нехай же хемія! Скоро вона
Навчиться хліб з камня робити,
То тут найхлібніша буде сторона,
Що зможе всі доли кормити.

Дня 10 серпня. Микуличин.

От гори! Правдивий вже Bärenland¹⁾ тут!
Медведі тут ходять самопас,
Хапають овець і волів часто б'ють.
Отут і ми станем на попас.

Дня 11 серпня. Майдан.

Прекрасна дорога веде на Майдан,
Там скляні оглянемо гуті
На те, щоб про склянку і фляшку і збан
На кілька деньочків забути.

Бо в горах, панове, поезії гук,
Та пива нема, ні горілки;
Тут треба коряк²⁾ який взяти до рук,
Напитись води-джерелівки.

Дня 12—16 серпня. Черногора.

Вітай, Черногоро! Піднебні шпилі
Високо під хмари зняла ти,
З ребер кам'яних легіони цілі
Джерел і річок розлила ти.

Колись розливала ти пострах на світ:
Опришки гуляли тут сміло;
Тепер „Довбуша³⁾ крісло“ порожнє стоїть,
Воно вже, мабуть, скам'яніло.

1) Медвежа сторона.

2) Коряк — посуда.

3) Довбуш — гуцульський опришок — розбійник, що про нього між народом багато легенд. „Довбушеве крісло“ — скеля в горах.

Народній протест проти здирства панів
Лунав на всі гори і доли ;
Тепер пан ті ліси й полонини посів,
Протест не озветься ніколи.

Ніколи ? Невже-ж-то загинув і слід
Гуцульського духа гордого ?
Ніколи ? О, гори, подайте одвіт !
Ніколи ? Не чути нічого.

Дня 17 серпня. Жаб'є.

Ось Жаб'є, гуцульська столиця. „Нема, —
Мовляють, — села понад Жаб'є“.
І більшого лиха шукати дарма.
Чи-ж люд той зовсім воно заб'є ?

Де паслися вівці гуцульські колись,
Воли там шинкарські пасуться ;
Ті-ж, що перед ними магнати тряслись,
Тепер перед шинкарями трясуться.

Дня 18 серпня. Устеріки.

Із Жаб'я махнем понад Черемошом
Аж ген в Устеріки возами,
А хто на дарабах¹⁾, хто схоче — верхом,
А решта—верхом паличками.

Що Черемош Чорний і Білий отут
Спливаються, це не дивниця ;
Адже-ж мусять спливатися десь ; та цей кут
Цікавий, бо є в нім пивниця.

Не пиво лежить в нім, гуцульська кров
На стінах ще ржавіє й до-дня ;

¹⁾ Дараба — сплав.

Мандатор Грдлічка опришків поров
В тій ямі — гуцульська це Кодня.

Дня 19 серпня. Сокільська скала.

На волю! На волю! По бистрій ріці
Гузьком їдуть добрі дараби.
Це наші вози. Ось по лівій руці
Сокільської скелі поваби.

Сюди нам Федькович живцем переніс
Гайнівську Лорелею,
Та, знать, надокучив їй камінь і ліс,
І бовтнула в вир під кручею.

І, як топелиця, вона тут жиє,
На бідні дараби чатує.
Федькович із жалю горілочку п'є
Та „Дикії думи“ віршує.

Дня 20 серпня. Вижниця.

Про Вижницю, певно, не кожний чував,
А Вижниця—то-ж не дурниця!
В куті тім „гуцульський король“ панував,
Преславний Лук'ян Кобилиця.

Це простий був Гуцул; його Гуцули
Послом обібрали до Відня;
Коли там дебати і свари гули,
Шептав він: „Ой, Русь наша бідна!“

Хотів, як умів, він здвигнути її,
Щоб залежала тільки від Відня,
За те мусів гори покинуть свої,
А Русь досі як бідна, так бідна.

Тут наша мандрівка кінчиться, брати!
Ще нічку забавмося спільно!
Хто зна, чи стрінемся й куди кому йти?
Руками сплетімося щільно!

Хай кращої долі задатком будуть
Ті наші робучії руки!
А завтра з нас кожний піде в свою путь —
До праці! До діл! До науки!

1884 р.

ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТИ

П'ятиліття 1874—1878.

1. НАРОДНЯ ПІСНЯ.

(Сонет).

Глянь на криницю, що із стіп могили
В степу сльозою чистою журчить ;
В їй оці личко місяця блищить
І сонця промінь грає в чистій хвилі.

З грудей землі б'ють водянії жили.
Струї живої рух не кінчиться й не спить,
Вода-ж погожа тисячі живить
Весни дітей, що вкруг її обсіли.

Криниця та з чудовими струями —
То люду мого дух, що, хоч у сум повитий,
Співа до серця серцем і словами.

Як початок тих струй усім закритий,
Так з темних джерел ті слова повстали,
Щоб чистим жаром серце запалити.

1873.

2. МОЯ ПІСНЯ.

Весна воскресла й облила
Природу морем красоти,
Мов мати доню вквітчану взяла
В любови обійми й доброти.
Її вже подув благодатний

У джерелі життя скупав,
Барв тисячами землю-матір,
Втіх тисячами душу вбрав.
І молодії весни діти
Красуються і світ красять;
Душа їх — запах, а одіті,
Що й Соломона застидять.

Одне лиш пізно в землю впало
Мале зерно. Весна цвіла,
Воно ще спало; з гробу встало.
Розвилось — ох, весна пройшла!
Дитя весни, воно не знало,
Що спеки літа не вдержить;
Все підіймалось, зацвітало, —
Ох, але сонце страх палить.

За що-ж, о, боже, тая доля
Малій тій квітці весняній?
Чи так їй гинуть серед поля
В гарячій спекоті літній?
Пошли, о, господи, з росою
Їй свого ангела, нехай
Не в'яне тут перед порою,
Їй сили, отче, покріпляй!

І рос небесних краплі впали
На квітку, що вжегнулась вниз,
Що пупінки вже завмирили;
І налягав на неї хмиз.
Але роси небесна сила
Малую квітку підняла;
Жадібно той напій солодкий пила
Ї, освіжена, жару літню знесла.

Цей пізній цвіт, що зав'ядає¹⁾
У спеці соняшній, — це я!
І як той цвіт, така сумная
Душа моя і жизнь моя.
Всміхалась доля — серце спало!
Прокинулось — а щастя ніт мені,
Чи то згоріло, чи пропало
Посеред хвиль на моря дні?

О, боже, чом не сталось так,
Як я благав? Чи я у неба
Просив багато? Мало так
Мені до щастя було треба.
Мов любий сон, усе пропало.
Зістав я сам в самотині,
Рукою зимною обняло
Життя мене в життя весні.

Та вдяка й слава тобі, боже,
Бо мудра воленька твоя,
Нещастя жадне не спроможе,
Щоб нарікав на тебе я.
У вир життя мене ти кинув,
Та серце жаром запалив,
І, мов на квітку ту, краплину
Роси небесної спустив.

Любов і пісня тов²⁾ росою,
Що покріпля на шлях життя;
Я, нею сильний, перестою
Негоди земного буття.

1874 р.

1) Зав'ядає — в'яне.

2) Тов — тою.

3. ДВІ ДОРОГИ.

(Сонет).

В вік до заслуги дві ведуть дороги
І дві корони жизнь нам може дати:
Одна—трудиться і калічить ноги,
А друга—з вірою й молитвою страждати.

Щаслив муж і народ, якого воля
Судьби веде з одної та на другу,
Із поля праці до терпіння поля,
Щоб мовчки йшов через огні й наругу.

Щоби ступав, мов ніччю путник в полі,
З сльозою в оці, та з надією в душі,
Що ще діждеться ранку, світла й волі.

І нас, брати, отак веде рука судьби:
Йдучи з молитвою наперекір недолі,
Ідім до світла, щастя та любви.

1875.

4. НАШ ОБРАЗ.

(Сонет).

Чи бачиш, брате, ниву, що широко
Покосом встелена, як лиш засягне око?
Квітки враз із шовковою травою
Упали стяті й лан покрили весь собою.

Чи бачиш ліса ти сумну руїну,
Щербаті пні, сяги і зломи й трами?
Де велетень стояв, там за малу хвилину
Тріски, колоди, давньої краси відлами.

Та стій, часу пройде немного, і травами
Буйними вкриється простір і пестрими цвітами,
А зруб одягнеться у свіжу деревину.

Так, брате, діється із нами, Русинами.
Стяла нас доля, та не вбила силу
Живу; ми встанемо й закрасимо могилу.
1875.

5. МОГИЛА.

Кругом пустиня, піски й жар,
Блідее небо наче тліє,
Цвіт похилився, лист зів'яв,
Трава жовтіє, паленіє.
Серед степу, серед пустині
Могила чорна та горда
Глядить понуро в небо синє,
Пустиню сумно огляда.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить;
Мов в серці схованеє лихо,
Не чути, а душа болить.
Ніде далекими степами
Сльоза-криниця не блищить,
Мов серце стислося від рани,
Не має сліз, душа болить.

І відки-ж та в степу могила?
Хто пам'ять тут сумну лишив?
Чиє гаряче серце вкрила
Серед пустині та пісків?
Кого шляхами сліз та горя
Судьба гонила жизнь цілу
І серед піскового моря
Приталанила тут до сну?
Чи, може, зрадник окаянный,
Що своїх відцуравсь батьків,
Розпукою й прокляттям гнаний,
Тут вік скінчив серед пісків?

О, ні, не зрадник пробуває
В тім домі смерти, впавши в кут !
Святе тут серце спочиває,
Святе зотліло тіло тут,
Пророк, що слів огненних жаром
Будив народ свій до життя,
Будив, співав, та все те даром,
Люд не довів він до пуття.

Пророк, що пісні сильним громом
До серць братерських говорив,
Що правди віковічним дзвоном
В серцях свободи звук будив,
Не встояв... вороги неситі
Народ скували, а співця
Прогнали з краю і зложити
Кісток не дали край вітця.

І виросла над ним могила,
Пісок вкрив віщеє лице,
Померли ті, що чтили та любили,
Ніхто тепер не сплаче, не спімне.
Кругом, як в гробі, душно, тихо,
Життя поникло, жар палить,
Мов в серці схованеє лихо —
Не чути, а душа болить.

1875.

6. ВІД'ІЗД ГУЦУЛА.

Бувай здоров, ти світе мій !
Верховино, тебе прощаю.
Прощай, зелений, пишний раю !
Далекий світ, широкий край,
Рівнини, гори і Дунай
На мене десь чекають.

Бувай здоров ! Тривожно в даль
Гляджу, а в серці тяжкий жаль,
О, Чорногоро, за тобою.
Хоч там багатий, пишній край,
Хоч сріблом там пливе Дунай,
Нема мені спокою.

Бувай здоров ! Ох, за тобою,
З якою-будь стрінусь судьбою,
Не втихне туга в моїй груді.
Хоч там країна й золота.
Я серед неї сирота,
Бо там тебе не буде.

Бувай здоров ! Не много хвиль
Мине, ти щезнеш із очей,
В даль паровіз помчить моє те тіло ;
Та серце тут лишаю я,
І плисти-ме сльоза моя
За щастям, що колись тут пролетіло.

Бувай здоров ! Вже час минув.
Я там в далеку чужину
Жену, над хвилями Дунаю
Колись усяду, й сліз ручай
Проллю з очей в срібний Дунай,
Коли тебе згадаю.

1875.

7. НАПЕРЕД !

Вперед, брати, та наперед !
Страшний бій жде на нас.
Хай кожний в руки меч береть,
Зблизився слави час.

Не думаю сталевий меч, —
Ми шляхом мира йдемо;
Тільки науки й правди меч
Врагів спалить вогнем.

Вперед, ви юні сили, враз!
Оружтесь тим мечем!
Зачався бій і час на нас.
Врага ми рознесем.

Та-ж сильне рам'я молоде
І грому сила в нім,
І хрест огнистий нас веде, —
Хто-ж видержить той грім?

Вперед, брати! Пора вже раз
Зламать Ляхів ярмо.
Нема в них сили проти нас,
Вони гнилі давно.

Вони, як кажуть, браття нам,
Слав'яни так, як ми;
Чи-ж братня це любов, братам
Бажать лиш зла і тьми?

Чи-ж братня це любов, братам
Жорстоко видирать,
Що найдорожче їх душам,
Їх нищить і здирать?

Чи-ж братня це любов, братів
За ближніх не вважають?
Вони нас вчать любови слів,
Самі-ж їх не держать.

Вперед! Нехай там валить світ
Міцкевич господин *)!
На Русі щезне Польщі слід.
Вперед всі, як один!

1875.

8. ХРЕСТ **).

Вірш написаний, як привіт митрополитові Йосифу Сембратовичу в день його іменин д. 26. грудня 1875 р. іменем питомців руської духовної семінарії у Львові.

Хреста нас знаменем христили,
Ростем під знаменем хреста;
З хреста пливуть всі наші сили
І віра наша пресвята.

І під знаком хреста пречудним
Боролись наші предки все,

*) Натяк на ентузіастичну строфу в Міцкевичевій „Odzie do mlodosci“:

Hej ramie do ramienia! Wspólnymi lancuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko,
I w jedno ognisko duchy!
Dalej z posad, bryło świata!
Nowymi cie pchniemy tory,
Az spleśnialej zbywszy kory
Zielone przypomniesz lata. (Ів. Фр.).

**) Сей вірш був друкований у Львові в-осени р. 1875 без підпису автора п. з. „Стихъ въ честь Его Высокопреосвященства киръ Іосифа Сембратовича, митрополита Галицького, Архієпископа Львовского и проч. и проч. въ нарочитый день тезоименія 26. Декаврія 1875 (7. Сечня 1876) въ чувстве искреннейшей благодарности и изрядного почитанія Питомцями гр. к. ген. Семинарії Львовской предложенный“. Сей вірш я написав на просьбу питомців, передану мені о. Василем Давидяком, який, приготавляючи його для друку, поробив у моім рукописі де-які зміни. Тут подаю його в поправленій формі з перводрука. (Ів. Фр.).

І поступали шляхом трудним,
Як той, що тихо хрест несе.

І під знаком хреста лягали
Воци за віру в тьму могил,
І під знаком тим побіджали,
Як той, що пекло побідив.

Упали вороги, та тьмою
Покритий наш народ зістав,
І в тьмі непевною ногою
Ступав, а сам, куди — не знав.

Гидкому налогу відданий,
Він сам морочив ним свій ум,
Недавно скинувши кайдани,
Став ворогам на сміх і глум.

Та знов хреста чудова сила
Проникла помрачений зор
І сонні душі пробудила,
Вказала нам святий прапор.

Той хрест, що побідив поганство,
Осяяв блиском і наш люд,
Прогнав страшную тьму ту — п'янство,
Вказав нам ціль — науку й труд.

То-ж слава в вік тобі, герою,
Ти, що могутчою руков
Подвигнув хрест святий над тьмою,
Вказав нам нашу хоругов.

Ти проти тьми, як вожд хоробрий,
Син Руси та її отець,
Ти пастир наш і пастир добрий,
І церкви нашої вінець.

Народ наш, темний і убогий,
В тобі захитника знайшов,
Мов світла луч, в його пороги
Твого навчання звук дійшов.

Він оживає, він кріпиться
І славить бога та тебе,
І його мови звук шириться,
І його пісня знов живе.

І нам, що з людом тим готові
Піти у бої життєві,
Нераз ти доказ дав любови,
Дбайливости вітцівської.

Під твоїм, Пастирю, проводом
Нам не страшна та боротьба;
За церков, за права з народом
Стоять — в нас воля не слаба.

А днесь тобі в заміну милу
За труд твій щирий шлем привіт;
Життя своє, всю нашу силу
На той кладемо заповіт:

Що доки тиснуть нас окупи
І кривда гнобить руський люд,
Не згасне в нас огонь любови,
Не пропаде наш щирий труд.

1875.

9. ЛЮБОВ.

Хоч і пізнав-би я всі мови
І ангелів і всіх людей,
А якби я не мав любови,
Був-би, як кимвал той твердий,

Був-би, як мідь гучна й пуста,
Й мертві були-б мої уста.

Хоть міг-би я пророкувати,
Знав тайники подій усіх,
І віру міг могутню мати,
Що й гори порушати-б міг,
А в серці-б я любви не мав,
Нічим-би був, нічого-б не здолав.

І хоч-би все добро своє
Віддав я бідним без принуки,
Хоч-би і тіло та життя
Віддав на смерть, на тяжкі муки,
А в серці-би любви не мав,
Нічим-би був, нічого-б не здолав.

Любов бо довготерпелива,
Ласкава й смирна й знає честь,
Независна, не пакіслива, —
Любов за нас пішла на хрест.
Негорда, чести не бажає,
Терпить, відплати не шукає.

Гнів їй далекий і все зле,
Неправда й раз її не тішить,
Лиш правда потішає все;
Все зносить, кожному все лишить,
Все вірить, все надію має,
І все, і все перетриває.

Любов ніколи не загине!
Хоч всі пророцтва заніміють,
Хоч людська мова в безвість злине,
Всю мудрість в пил вітри розвіють,
Вона жиє, все оживляє,
Вона все, все перетриває.

1875.

10. БОЖЕСЬКЕ В ЛЮДСЬКІМ ДУСІ.

Коли ти в світ слав рід людський,
Життя людей зробив борбою,
Свою ти божеськість їм дав —
Дух, творчу силу із любовою.

Людськеє серце гріх сплямив
І роз'єднав людей з тобою,
І помрачилась в їх серцях
Та творчість духа із любовою.

Та встало світло по тьмі ночі,
Ти поєднав людей з собою,
Нове життя у світ живий влила
Знов творчість духа із любовою.

Дух наш із твого духа родом
І вічно звязаний з тобою,
А вічнії вогнива ті —
Лиш творчість духа із любовою.

1875.

11. БУНТ МИТУСИ.

I.

Князь Данило, світ-Романович
По кімнаті похожав ;
Князь Данило, світ-Романович
Важку думу розважав.

Прийшли вісті в Галич до двора
Про нову гризню-змію,
Що збирається на нього знов
У підгірському краю.

Йому пише Лан Данилович,
Вірний боярин його :

„Вставай, княже, і часу не трать,
Здави зло, щоб не зросло.

„Се Митуса із села в село
Ходить, словом люд манить ;
Його гнів — то іскра, — де лише
Впаде, там огонь горить.

„Поспішай-же в наші сторони,
Поки ще пожежа не горить, —
Не бери ти війська сильного, —
Сила лютість роз'ярить“.

Ой, не довго світ-Романович
Думу думав, — зве бояр,
І з трьома в підгірський край спішить,
Бунту щоб гасить пожар.

А в дорозі Лан Данилович
Їм на зустріч ось спішить :
„Їдьмо, княже, в замок Слободу, —
Там десь ворог наш сидить“.

II.

Шумно-тлумно в замку Слободі.
Тут з усеї сторони
Назбігалось люду простого
І бояр і старшини.

Всі киплять гнівом-ненавистю
На Данила, на князя,
Всім гаряча в жилах кров кипить
І Митусині слова.

А Митуса старшину зазвав
На нараду до кімнат;
Там Митуса з ними міркував,
Як війну розпочинать.

„Трудна справа і тяжка борба, —
Рік Митуса до бояр, —
Як не з нами Лан Данилович,
Витязь і Литви, й Татар“.

Аж нараз слуга в кімнату йде
І Митусі лист дає,
А співак, читаючи письмо,
Ярий, то блідий стає.

Він скінчив і сплеснув в руки враз.
„Радуйтеся!“ — рік до старшин. —
„З нами в спілці Лан Данилович,
Перший краю цього син“.

І читали старшини письмо,
Й радість в кожного з лиця
Заяснила, як у мандрівця,
Що доходить до кінця.

Як було їх десять, так усі
Із кімнати враз спішать
І сідають на буй-комоні¹⁾,
К Яру Вовчому летять.

І чого-ж вони погнали там?
Лан Данилович їх зве.
На кого-ж вони лишили й як
Замок і житло своє?

¹⁾ Комонь — кінь.

Чом так прикро, сумно стало їм
Серед поля і ланів ?
Та й Митуса чом не тішиться,
Лиш мовчить, мов занімів ?

III.

В Вовчім Яру, коло джерела
Лан Данилович сидить ;
В Вовчім Яру, по гушавинах
Що так листям шелестить ?

Чи це вітер теплий, весняний,
Чи звір лісовий, чи птах ?
Чом сидить так Лан Данилович,
Мов його проймає страх ?

Шелест чує, та не слухає,
Яру темного не зрить ;
Його око в чисте джерело,
В небо синее глядить.

Його думи у минулеє
Та прожитее летять,
Молодости бої й радості
У душі його стоять.

І він бачить : над тим джерелом,
Де сидить він німо знов,
Лежить лицар гарний, молодий,
З ран глибоких лється кров.

Ранений в борбі з Татарами,
Стратив сили, смерти жде,
Коли втім з яру, з гушавини
Старий дід до нього йде.

Вправною рукою лицарю
Рани змив, спиняє кров,
І в обійми взяв недужого
І поніс у свій покров.

Незнайомому життя вернув
І вертає сонця світ,
Вітчині героя він спаса
Для діл славних і побід.

Тяжко образ цей минулости
Душу Лана зворухнув :
Той недужий — Лан Данилович,
А той дід Митуса був.

Сльози дві важкі й гарячії
Блиснули йому в очах,
І до неба він лице підняв, —
Небо тихе, в серці страх.

Сильно в грудях б'ється серденько.
Та ось чути стук копит !
Се Митуса ! Лан Данилович
Весь поблід, та не дрижить.

IV.

Князь Данило, світ-Романович
По кімнаті похожав,
А співак Митуса перед ним,
В пута вкований, стояв.

„Що-ж, Митусо, — відіззався князь, —
Де-ж поплечники твої ?
І як ти відповіси мені
За діла й слова свої ?“

Відказав Митуса сміливо :
„Нічого не відповім,
Бо діла й слова мої тепер
Відомі і скрізь і всім.

„І не думай, що ти ворога
Свого в мені побідив !
Моя дума буде в вік жива,
Поки рід твій буде жив.

„І во вік дрижатимуть князі
Перед громом тим страшним,
І всі сили їх щезатимуть
Проти нього, наче дим“.

„Загорільче ти безумний ! — рік
Князь Данило співаку, —
Ти ще гроиш ? Та почувеш міць
Справедливости тяжку.

„Що зробив тобі я і мій рід ?
Чим твою ненависть ми
Заслужили, що гонив ти нас,
Наче лютих духів тьми ?“

„Княже, не мене питай про це,
А волів-би допросить
Мілійони костей, крові й сліз.
Ще вам того не досить ?

„Запитай неволю, у яку
Через вас народ попав !
Селам і містам зруйнованим
Те питання ти постав !

„Ти сліпий! Чи-ж я зробив те зло? —
Знов спитав Данило-світ, —
Чи-ж не знаєш, як старався я
О добро всіх з юних літ?“

„Так, щоб те добро тобі
На життя славетне йшло;
А як людові живеться з тим,
Невдогад тобі було.

„Провинився я й на смерть готов,
Та не кину своїх дум.
Можеш ти мою пролити кров,
Але не зігнеш мій ум.

„Та, кривавий, безголовий труп,
Жити буду я во вік,
Пострах самовладникам усім,
Я — свобідний чоловік.

„І на смертнім ложі ти уздриш
Те страховище бліде,
І заплачуть ніччю діти в сні,
Як воно край них пройде“.

Князь Данило, світ-Романович
Слухав мови співака,
І по дзвоник срібний простяглась
Багатирська рука.

Срібним звуком дзвоник задзвонив,
Дверь розкрилась тисова,
І заблис у ній широкий меч
І катівська голова.

1875.

12. СХІД СОНЦЯ *).

З рамен тіни, з рамен ночі,
Із солодких сну обнятій
Вирвись, серце! Край багатий
Блиск свій ось тобі розточить.
Встань, о, глянь, вже ніч минає!
Встань, о, глянь, вже день світає.
Встань схід сонця привітати,
Пісню раннюю співати!

Бо великий день вітаєм:
Він заблисне над сим краєм.
Се день світла, се день слави,
Се день ясний, не кривавий,
Се день мира, не день бою,
День пісень і день любови,
О, мій краю, над тобою.
То-ж вітай в нім день обнови!

О, ще темно! Під покровом
Ночи спить весь світ, а в морі
Неба вічним, лазуровім
Тонуть і блідніють зорі.
І сльозина за сльозою
Із очиць їх золотих
На наш край паде росою.
Тихо скрізь і вітер втих,
Тиша всю природу вкрила...
Ніч іще останній раз
Сил останки напружила,
Щоби в сні вдержати нас.

*) Сей вірш, зложений на пам'ять першого з'їзду „Общества імени М. Качковського“ в Галичі, виголосив я на декламаційнім вечерку д. 8 (20) січня 1875 у великій залі Народнього Дому (Ів. Фр.). Про Качковського дивись примітки в XX томі „Творів“ Франка. Автор підчас писання цієї поезії був настроєний ще москвофільськи.

О, сильний предків наших боже!
Чи за тяжкую нам вину
Зміниться має ложе сну
Тут на холодне смерти ложе?
Твоя рука цілий світ водить
Тим шляхом, що ти призначив;
Сини твої — усі народи;
Чому-ж їх ворог розлучив?
Забулось їм, що перед твоїм
Лицем усі одна рідня;
На брата йдуть зрадливим боєм,
Йому вже й заздять світла дня.

О, сильний предків наших боже!
Ти-ж нам із давна призначив
Супроти тьми стояти на сторожі.
Глянь, ворог тьмою нас укрив.
О, доки-ж, доки виглядати
Нам з п'ятьми ночі світла дня?
І доки-ж доки, нам ридати,
Що тьма нас тисне і гризня?
О, доки-ж, доки світ дримає,
Не розкрира зі сну очий?
Доки не бачить і не знає,
Того, що ти велів, святий?

Любови, братньої любови
Поміж народами нема!
Устами всяк про неї мовить,
Але до діл душа німа.
Збуди, о, отче, своїм словом
Сей світ з важкої дрімоти!
А хоч-би і могутнім громом
Збуди, безсильних захисти!
Чей грім, що гори в порох крушить,
Перед котрим земля дрижить,

Ті серця кам'яні порушить,
З них сон зжене і їх заставить жить.

Або пошли їм серед ночі
Свій промінь світла, отче мій,
Хай поразить їх сонні очі,
Бездільний прожене спокій!
Хай блиск такий яркий засяє,
Щоби зі сну увесь зірвався світ,
А чей при блиску тім пізнає,
Що в тьмі йому спасення ніт.

Тихо скрізь. Глибінь простору
Блідне, світло прочуває,
Вгору, серце, вгору, вгору,
Бо там скорше світло сяє!
Вгору, серце! Там щезають
Сили ночі, сили тьми;
Лиш долами залягають
Довше, тяжче мрачні сні.
Вгору, серце, на вершини
Тих Бескидів темно-синіх,
Вгору, хоч тяжка дорога,
Ближче світла, ближче бога.

А тепер поглянь довкола,
В даль долинь крильми сокола!
Серце швидче б'ється в груді,
Щось пречисте в душу лється.
Чуття нові в серці будить,
Понад краєм геть несеться.

І в даль безконечну душа поринає
І рамена сильні в безмір отвирає,
Всю землю, людей всіх хотіла-б обняти,
Весь край свій багатий до серця прижати,
Братів з'єдинити союзами згоди,

Піднять їх високо між інші народи ;
Та ах, іще мряки густі туманами
Розсілися гордо над Руси ланами.

Земле пречудна, земле широка,
Мій рідний краю,
Чом тебе досі для серця й ока
Мряки вкривають ?
Чом не встаєш ти, чом не спішиш ти
Довгим походом
Там, де блиск сонця сяє вогнистий
Над світлим сходом ?

Тихо, серце ! Бач, широко
Виринає світла око !
Глянь, о, глянь, уже й над нами
Відчинились неба брами !
Глянь, уже щезають мгли !
Глянь, орли вже шлях знайшли
В ясну світла вітчину ;
Голосів вже тисяч зве :
„Гей, вставайте всі зо сну,
Бо проклятий, хто засне !“

На руїнах предків слави
Новий цвіт нам процвіта' :
Любов братня, що світ збавить,
Згода — доч небес свята.
На землі отій кривавій
Цвіти, квітко, і живи !
Не дзвони нам предків слави,
Лиш до діл потомків зви !
О, вітай нам, нова зоре,
Братня згодо, нам вітай,
Бо з тобою світла море
Розіллється на наш край.

1876.

13. ЗАДУНАЙСЬКА ПІСНЯ.

Над Дунаєм тиха зоря сходить,
З-за мгли сумно на край поглядає.
„Чом ти, чом ти рум'янишся, зоре?“
„Кров слав'янська так лице вкрасила“.

Слав'янська кров пливе струями
Так, як століття вже пліла,
Та вже вогнем, а не сльозами
Слав'янську землю заняла.
Хоч кров пливе, то дмуться
груни,
Пожар горить — з ним месть
і гнів;
І хоч тиран лютує всюди,
То час свободи вже наспів.
Крізь кров, пожежі й меч і месть
Свобода йде і слава й честь.

Стоять гори довгими рядами,
На Герцоговину поглядають.
„Чом ви, чом ви задрижали, гори?“
„Марко Кралевиц, герой наш давній,
Се здригнувся зі сну вікового,
Меч сталевий угору підносить;
Багатирський кінь копитом тупнув, —
Сон кінчиться Кралевица Марка *)“.

*) Марко Кралевиц, національний герой задунайських Слав'ян, про якого переказ говорить, що від часу перших турецьких нападів він лежить залятий ув одній печері в горах. При його ногах стоїть кінь, а в головах стремить меч, який сей герой в останній хвилі вбив по рукоять у скалу. Коли меч зовсім вилізе зі скали, а кінь із'їсть усю в'язанку зачарованої трави й тупне ногою, тоді встане Марко, щоби знов боротися з Турками і освободити придунайських Слав'ян. (Ів. Фр.).

О, встань, о, встань, герою сонний,
І глянь на край коханий свій,
На залив ворогів бездонний, —
О, встань і ворогів розвій!
Тебе пізнають, хоч минули
Вже літ сотки, як ти заснув;
Вони меча ще не забули,
Що в крові їх не раз тонув.
Лиш меч, пожежа й кров і мечь
Смерть принесе врагам, нам честь!

Та ні, ти спи! Благий твій сон
Хай не мутить кров, мечь,
прокльон!

Ти спи, про щастя наше сні,
Бо ще живуть твої сини.
Їх не убив Востока пан,
Їх не зламав тягар кайдан,
Ні рабський спідлив їх поклін,
На них не спаде твій проклін.

Неволя їм вогнем була, —
З вогню виходить сталь ціла;
Неволя — хмара, над котрою
Вони розблиснули дугою¹⁾.
Вони хоч гнулись, та не впали,
І хоч терпіли, то мовчали,
І хоч мовчали, меч гострили,
В молитві набирали сили.

Ти спи, герою наш, о, спи!
Про ліпше щастя-долю сні!
Про ліпше щастя, як у нас,
І про час ліпший, як сей час,
І про світ ліпший, як сей світ,
Про бої, як за давніх літ.

¹⁾ Дуга — веселка

Вітер віє понад мур Требіня.
„Що на вас так червоніє, мури?
„Це турецькі хоругви криваві,
Що їх вітер раз-у-раз колише“.

Шумно, буйно колиши ти,
Вітре, ті прапори!
Незадовго з-під них блисне
Вогнянеє море.
Незадовго за тобою
Злетять слави діти,
Ворогів скупати в крові,
В пожежі загріти.
Незадовго над півмісяць
Хрест тут підійметься,
А о хрест той вся турецька
Сила розіб'ється.
Незадовго встане пімста
З Косового поля,
Мілош Обіліч¹⁾ устане,
Підійметься воля.
Незадовго Серби-браття
Злинуть у ті гори,
Ляжуть голови турецькі,
Впадуть їх прапори.

О, сербська земле, де-ж ти діла
Гарячу пам'ять старини,
Що в дітей твоїх серцях тліла?
Чому не бухне жар страшний,
Щоб спільного врага спалити,
Що рад-би всіх Слав'ян залити?
Подайте руку угнетеним
У поміч братнюю братам,

¹⁾ Мілош Обіліч — сербський герой, що загинув у бою з Турками на Косовім полі.

Потіху в горю всім нужденним,
Оружжя свободи борцям!
Ступіть слідами Чорногори,
Мстить пам'ятку Косових піль!
Ваш бог — бог свободи. По морі
Страждання — шлях, свобода — ціль.

Мілане, трон щоб удержати,
А на тім троні лиш себе,
Ти грабарем волишся стати,
Що братню вільність в гріб гребе.
Покинь лукаву дорогу!
Вогонь горить, він розіллється;
Вогонь дійде до трону твого,
Від нього й власть твоя займеться.

Брати Слав'яни, бог свободи
І вас зове на бій святий!
Вставайте, братнії народи,
Зваліть тирана з висоти!
Він не опреться вам, він хорий.
В Європі встане день новий.
„Герцоговина й Чорногора“ —
Хай буде клич ваш боєвий!

1876.

14. ЛИЦАР.

(За Гайне-м).

Ой, був то раз лицар понурій, німий,
Лице мав бліде та запале!
Ходив і хитався й дрижав, мов старій,
Мов сни його вдень обіймали.
Нездара він був, недотепа такий...
Куди лише плівся, дівки і квітки
Уголос за ним реготали.

Людей він боявся. Звичайно сидів
Сам в темному кутику дома ;
Там тужно когось мов обняти хотів,
Та не говорив ані слова.
Та скоро лиш північ наляже на світ,
Щось дивно, чарівно дзвенить і брентить,
І двер відчиняєсь тисова.

Тихесенько входить кохана його
У сукнях із морської піни ;
Лице, наче рожа, як мармур — чоло,
У чівці брилянти й рубіни.
А коси, мов золото, з рамен пливуть,
А очка у серце жар розкоші ллють —
Обійми їх бачуть лиш стіни.

Він сильно-любовно її обніма',
Холодний — вогнем він палає ;
Блідий — паленіє, задуми нема,
Несмілий — відвагою сяє.
Вона з ним пеститься, й — хитруня — нараз
Підходить тихенько і виглядить час —
Завоєм лице закриває.

І враз зачарованим бачиться він
В підводні хрустальні палати ;
Здивований зір осліпля йому стін
Несказаний відблиск багатий.
В обіймах русалки, мов п'яний, лежить,
В очах їх любов, страсть і розкіш горить
Під духів веселі кантати.

І музика й спів переливами ллєсь,
В танках летять духи, мов носять їх крила.
Та він забуває себе й світ увесь,
Бо в нього в обіймах спить мила.

Втім світла погасли. хор духів утих, —
Оглянувся лицар по стінах пустих —
Його це комірка пошила.

1876 р.

15. ДАНИНА.

Хозарська дружина розбоєм жила
Вона над Дніпро за розбоєм прийшла.

На горах Дніпрових град Київ стоїть,
А в городі тім трое братів княжить.

Післали Хозари сказати братам
Данину платить степовим хижакам.

„Війна, як данини ви нам не дасте,
А де ми проїдем, трава не зросте“.

Кий, Хорив і Щек там князями були,
Вони таке слово Хозарам рекли :

„Життя наше мирне, війна не для нас ;
Данину ми дать вам готові сейчас“.

Хозари під містом табором стоять
І гострять оружжя й на місто глядять.

А з міста післанці передом ідуть,
За ними на возі данину везуть.

Данину до хана шатра завезли,
Начальники там на пораду прийшли.

Лиш хан їх полонений в путах сидить,
Здивованим оком на трупи глядить.

І вниз похилилась його голова,
А слух наче ловить зловіщі слова :

„Мабуть незабаром настане той час,
Що дань побирать вони будуть від нас“.

1876 р.

16. АРФ'ЯРКА.

Вона:

Поцілуї твої,
Мов пожежа, палять !
Скажи, милий, чому
Так ті очі горять ?

Він:

Пригорнись, поцілуй !
Не розпитуй мене !
Та-ж ти знаєш, душе,
Як люблю я тебе.

Вона:

Знаю я, милий мій,
Щирість всіх твоїх слів...
Та скажи, крім мене,
Инших ти не любив ?

Він:

Сотий раз вже клянусь,
Що, крім тебе, в життю
Нікого не любив
І любить не хотю.

Вона :

Вірю вже. Не клянись !
Пощо-ж клятва в любові ?
Та послухай, се хто
Там співа за дверми ?

Він :

Се арф'ярка якась !
Мила, йди, скажи ти
З співом, бренькотом тим
Геть арф'ярці іти.

Вона :

Ні, мій милий ! Той спів
І бреньк арф я люблю.
Хай арф'ярка вийде,
Співа пісню своєю !

І арф'ярка бліда
У світлицю вийшла,
І по ній і по нім
Оком враз повела.

І всміхнулася раз,
І всміхнулася знов,
І з струн арфи різкий,
Гострий бренькіт пішов.

Забрязчала одна
Голосная струна...
А арф'ярка ? Ось що
Заспівала вона :

„Ktera holka bleđa
Ta se zamuž ne vđa;
A ktera jako rüze,

Та је добра dla муже,
Bуде heзка žena“¹⁾).

Втім здрігнула чоґось,
І в руках її худих
Арфа стала німа
І струн бренькіт затих.

Він:

Вели, мила, сейчас
Геть арф'ярці іти!
Що за пісню якусь
Почала тут вести!

Вона:

Ні, хай грає, як зна!
Хай співає, що втне!
Та чом в тебе лице
Так бліде та хмарне?

Він:

Ет, пусте! Таких арф
І таких арф'ярок
Я не можу знести. (*До арф'ярки*):
Геть ти! Тут не шинок!

Вона (до арф'ярки):

Ні, не слухай його!
Заспівай ще що-будь!
Про любов, чи про жаль,
Хай хвилюється груди!

1) Яка дівчина бліда,
Та не вийде заміж,
А яка-як троянда,
Та є добра для чоловіка
І буде гарною жінкою.

Та арф'ярка бліда
Обернулась, пішла,
І, стиснувши в руці
Арфу, з-тиха рекла :

„Нині рік, нині рік
Він мене так стискав !
Завтра рік — він мене
Відіпхнув і прогнав“.

Чув і він і вона
Ті страшні слова ;
Він до неї схиливсь —
Відвернулась вона.

1876 р.

17. АСКОЛЬД І ДИР ПІД ЦАРГОРОДОМ.

Чого царгородці тривожно біжать ?
Наїзтники Руси напали Царград.

Народ весь у храм у Софійський вбіга,
Сльзьми, молитвами спасення блага.

Наїзник у місто вже пре свої сили ;
Варягів змій-човни всю пристань укрили.

Вже Греків надія у крові втопає ;
Наїзник із пристані мури чіпає.

А втім, чи це військо, чи христовий хід
Іде по-за місто на Босфор в похід ?

Старий патріярх, а з ним клір і народ
В одежах покутних підходять до вод.

Всі клякли. Їх сльози, молитви та спів
Дивують наїздців з далеких країв.

А втім патріарх вгору зносить зір свій,
В Босфор погружає чудовий завій.

Завій сей носила за свого життя
Заступниця вірних, Пречиста свята.

Сміються Варяги й гукають : „Дарма !
Завій не pomoже, як сили нема“.

Нараз що за трус, що за крик повстає?
Босфор мов сказивсь, берег хвилями б'є.

І стогне, і приска, й клекоче вода,
Лупається берег і в воду спада !

В вирах потопились Варягів човни,
Наїздників сили щезли без війни.

Лиш їх воєводи та Аскольд і Дир
Вертали зо стидом до київських гір.

* *
* *
* *

В Босфорі не раз ще шаліла війна,
Та кістями Варягів біліла стіна.

Минали століття, Царгород упав,
А костей Варягів Босфор не забрав.

Мов сторож, що нагло на чатах умер,
Вони ще білють в пристані й тепер.

1876 р.

18. ШОТЛАНДСЬКА ПІСНЯ.

(Із Пушкіна).

Проти крука крук летить,
Крук до крука так кричить :
„Круче, як-би нам те знати,
Де обід будемо мати?“

Крук до крука у одвіт :
„Знаю я, де нам обід.
В чистім полі жовте жито,
Там козаченька убито.

„Хто і за що вбив його,
Знає лиш сокіл його,
Кінь вороний, та хіба ще
Його люб'ятко гуляще.

„Сокіл в пущі улетів,
На коника ворог сів ;
Любка милого жде свого —
Не вбитого, а живого“.

1876.

19. РИБАК СЕРЕД МОРЯ.

Розігралось Чорне море,
Розігралося, мов звір,
Темний воздух перун поре,
Крутиться й бушує вир.

Мов криваве тигра око,
У яким і злість, і страх,
Грає скісний промінь сонця
На розбурханих вирах.

Серед хвиль і піни й шуму
Чайка утлая несеться;
Крутить нею й киди море,
Ось-ось чайка розіб'ється.

А на чайці одинокий
Без весла рибак сидить
І спокійно, мов байдужно,
На тривогу хвиль глядить.

Його серця не тривожить
Образ смерти серед фаль¹⁾).
Чи життя йому набридло?
Чи життя йому не жаль?

Я не знаю. Він на хвилі
Погляда, мов на рідню.
„Грайте милі! А мій човник
Видержить ще не одну“.

Серед шуму, клекотання
Тужну думку він завів,
Хоч глушить, мов голос мушки,
Страшна буря його спів.

Він співає про вік давній,
Про щасливий предків час,
Про лицарські бої славні,
Про блиск слави, що погас.

Довго, тужно він виводить
На хисткім, слабім човні,
Хоч в найближчій, може, хвилі
Втихне спів на моря дні.

1876 р.

¹⁾ Фаля — хвиля.

20. КНЯЗЬ ОЛЕГ.

Князь Олег по боях тяжких відпочив,
В задумі по пишній кімнаті ходив
І нетерпеливо в вікно поглядав;
Князь Олег, як видно, когось дожидав.

Втворилися двері, в кімнату йде
Старець і князеві поклін кладе.
Князь бистро поглянув йому в лице.
„Здоров будь, віщуне!“ — йому рече.
„Скажи мені правду по своєму дару:
Чи скоро й якою я смертю умру?“

Покірно вклонився віщун князю.
„Покинь відслоняти будучність свою!
Не знайде потіхи, хто її покров
Посміє зірвати зухвалов руков“.

Князю мов-би жару насипав у кров,
Він глянув на діда, наморщивши бров.
„Чи думаєш, що я дитина така,
Що слово марнее мене вже й зляка?
Як знаєш будучність, то всю й відкрий!
Як ні, я скажу: „Ти дурисвіт старий!“

„Мій княже, дурити не вмю я.
Сумна, невесела будучність твоя.
Твій кінь, що найбільше його любиш ти,
Той має загибіль тобі принести“.

„Як так, на Перуна клянуся я,
Що більше не сяду на того коня“.

* * *

Летіли літа, мов Дніпра бистрота,
Князь Олег з війни знов додому верта;

В далекий похід він із військом ходив,
Хозар, степових хижаків побідив.

Народ веселиться, настав уже мир;
Князь Олег дружину ззиває на пир.
Весело три дні і три ночі пройшли;
Вони погуляти на лови пішли.

Дніпра узбережжям біліє пісок,
А по-за піском тим сосновий лісок;
На краю ліска, на тім білім піску
Біліє кістяк, — кому він по знаку?

„Любимець твій, княже, — конюх відповів, —
Твій кінь, що прогнать його в степ ти велів,
Що ми його гнали, не хтів він до тих
Свобідних вертать табунів степових.
І все лиш маячив пісками він сам,
Аж раз ми здохлого знайшли його там“.

„Мій щирий приятель!“ — князь Олег сказав,
На білії кості з жалем поглядав. —
„Я смерть йому вдіяв, прогнав його сам,
Повірів дурисвіта-діда словам“.

Князь Олег до лоба ногою діткнув,
В тій хвилі в нозі біль страшений почув,
Бо в лобі тім краса¹⁾ сиділа змія
І зубом отруйним шпигнула князя.

Князь Олег хитнувся і весь задрижав.
„Проклятий віщуне, ти правду сказав!“
Князь Олег посинів, зір в небо здійма,
Дружина до нього — в нім духу нема.

1876 р.

¹⁾ Краса — ряба, сороката.

21. КЕРМАНІЧ.

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба летить,
Керманіч на ній молоденький
В Черемоша води глядить.

В керманіча серце мутиться,
А з ока спливає сльоза,
Лиш керму поводить поволи
По хвилях робуча рука.

Мов утка, дараба ось поре
Спокійну, широку глибіню,
І в воду, понуривши очі,
Вдивився керманіч-легінь¹⁾.

А втім — чи це сон, чи
це ява? —
Крізь сльози ввижаєсь йому,
Що ось надплива над чудесну
Підводну палату скляну.

З вікна її очі до нього
Дівочі якісь піднялись;
Дівчина та — боже єдиний! —
Та, що він покинув колись.

І слухає пильно керманіч...
Дівчина та плаче й співа:
„До мене, мій милий, до мене!
Чекаю на тебе жива...

„Хоч нас розлучили злі люди,
А смерть принесе нам спокій.

¹⁾ Легінь — парубок.

Ходи, тут твоя я на віки !
Ходи, тут на віки ти мій !“

Черемошем бистрим, шумливим
На доли дараба пливе ;
В ній зламана керма, о беріг
Черемош дарабою б,є.

Глибоко керманич, глибоко
Лежить у скляному дворі ;
Що присне о скелі дараба,
Йому вже то й не в голові.
1876 р.

22. НЕЩАСЛИВА.

(Із А. К. Толстого).

Чому-ж ти мене, тяжке горенько,
З світа не звело нещасливую,
Лиш роздерло в мні серце на-двоє ?
Як не зійдеться ранок з вечером,
Так не зжиться двом добрим молодцям ;
Із-за мене все вадяться вони,
І оба мене лають-коренять.

Братік ось мені дорікає так :
„Пощо ти пішла за паничика,
Втрутилась в рідню, у нерівную ?
Ти відступнице, перевертнице,
Від рідних своїх ти відстайнице !“

„Бадічко ти мій, рідний братіку !
Я в рідню йому не вбивалася ;
Сам ти, братчику, намовляв мене,
Намовляв мене, віддавав мене“.

А тут муж мені дорікає знов :
„Із якого ти роду-народу ?
Яке віно ти принесла мені ?
Та й і чим мене вчарувала ти,
Приговірнице, чародійнице,
Мене з моїми ти розлучнице ?“

„Ой, ти пане мій, милий мужу мій,
Нічим я тебе не пристрітила,
А взяв ти мене з волі вільної.
Невелике-то й віно за мною ;
Всього — серденько те покірливе,
Голова, тобі все послужна“.

* * *

Переріс-же хміль через річеньку,
З дуба одного та на другий дуб,
І колишеться поміж обома,
Над водицею зеленіючи,
Туги-горенька та й не знаючи,
Оба дерева обіймаючи.

1876 р.

23. СВЯТОСЛАВ.

Прощається з матір'ю князь Святослав :
„Ой, їду я, мамо, та в Переяслав.
Щасливий, веселий Болгарії край,
І пишно там котиться срібний Дунай“.

А в Ольги пустилися сльози з очий.
„Не кидай рідні, сину мій дорогий !
Не бідний, а рідний і руський наш край,
Дніпра не замінить вам срібний Дунай.
В чужині там скарби, та й зрада-ж бо є !
Чужого заблагнеш, а стратиш своє“.

Та дармо ридає і дармо благає ;
Князь буйний дружину в похід закликає ;
І неньку-стареньку у сльозах лишив,
За славою й сріблом в Болгари спішив.

Ой, правду сказала та мати Святослава.
Де скарби, там зрада, а гіркість — де слава.
Воює в Болгарії князь Святослав, —
Багато там горя і лиха зазнав.
Втім з дому доносять : „О, княже, вертай !
Орда Печенігів воює твій край“.

Ой, скорим походом на Русь повертав
З багатим здобутком буйний Святослав ;
А хвилі Дніпра по порогах шумлять,
В густих очеретах вороги сидять.

А Свінелд, стар-лицар, сказав до князя :
„О, княже, не видержить сила твоя !
Як нас у степу нападуть вороги,
Не зможемо їх удержати ваги.
У Корсунь хіба на зимівлю вертай,
Весною-ж у рідний повернемо край“.

„Мій край нападають поганські сини,
А ми маєм ждати спокійно весни ?
Ні Грек не злякав нас, ні військо Болгар,
А тут степовий-би злякав нас дикар?“

Пливуть Дніпра води то тихо, то з шумом,
А військо князеве огорнене сумом.
А скоро ніч темна на степ налягла,
Орда Печенігів страшна надтягла.

Кривава була там і люта борба,
І падали трупи, в покіс мов трава ;
І кривця лилася рікою-рікою, —
Заледві де сотий уйшов з того бою.

Уранці кривавее сонце сходило,
І Руси великеє горе звістило;
Ось війська останки знесилені йдуть,
Князя безголовий труп коні несуть.

А хан Печенігів в степу пирував,
На пир старшину свою всю завізвав.
Побіди він празник з ними обходив,
Із срібної чаші на пирі тім пив.

Ся чаша — то череп князя Святослава,
Оправлений в срібло, — ось вся його слава!
На чаші тій напис лиш знати дає:
„Чужого забагнеш, утратиш своє“.

1876.

24. РУСАЛКА.

(Із Пушкіна).

Над озером в глухій діброві
Спасався десь-колись монах,
Все в праці тихій і суровій,
В задумі, пості й молитвах.
Вже смерти ждучи леда хвилі,
Старий і гріб собі копав,
І щоб з життя ослобонили,
Святих угодників благов.

Раз в літню пору край порога
Своєї хаточки старий
Анахорет моливсь до бога.
Смеркало. Пінивсь чорторий
На озері і дихав млою.
Бір почорнів. У небесах
Плив місяць смугов світляною.
Вдивився в хвилі наш монах.

Глядить, і страх його проймає,
І сам не зна, що пізнає.
І бачить: хвиля бризка, грає
І тиха знов, гладка стає.
І враз легенька, мов тїнь ночі,
Біленька, мов маєвий сніг,
З хвиль дїва виплила, плюскоче,
І мовчки сіла на моріг¹⁾).

На монаха глядить тужливо
І пишні коси чеше влад...
Старий із острахом на диво
Глядить на ту чудову статъ.
Вона головкою хитнула,
Рукою старцеві кивнула,
І враз падучою звїздою
У сонних хвиль глибинь пірнула.

Всю ніч не спав старий понурий
І не молився цілий день;
В думок зворушених він бурі
Вбачав ту дівчину лишень.
Знов мгла на бори ляговиться
Крізь хмари місяць прогляда,
І знов на березі дівця
Сидить, чарівна та блїда.

Глядить, манить його до себе,
Цїлує, мов-би з-нехотя,
То грає, плюскається в водах,
Регоче, плаче, мов дитя.
Монаха кличе й мов зітхає...
„Сюди! Сюди!“ І звук брентить
І знов у хвилях поринає
Серед нічної тишини.

¹⁾ Моріг, моріжок — дернина, мурава.

На третій день пустинник сивий
До праці й труду вже не йшов.
Сидів над озером до ночі,
Аж бір покрила мряка знов.
Розвіяв ранок тьму нічную,
По монасі пропав і слух,
Лиш сиву бороду у хвилях
В час бурі бачив раз пастух.

1876 р.

25. ПІМСТА ЗА ВБИТОГО.

(Арабська дума, з Гетого).

I.

На стежці вбитий він
Під скелею лежить,
А кров його пливе,
Каміння червонить.

Вмираючи, мені
Тягар він наложив, —
Не діжде враг, щоби
Присягу я зломив.

„Сестрінче любий мій!
Грізний, хоробрий ти!
Я гину зрадою...
Ти смерть мою пімсти!

„Хай лютий буде зір
Твій, як змії отруя,
А стяг розвятий твій
Хай смерть врагам віщує!“

І впали в груди мені
Слова ті, мов скала.
І, мов під тягаром,
Душа нить почала.

Ох, бо порадника
Судьба мені забрала,
І найщирішая
Душа світ попрощала!

В холодний день він був,
Мов сонця теплота,
А в спеку — наче тінь,
А в спрагу — мов вода.

Мов олень, бистрий був,
Веселий, мов дівчина,
Героя смілість в нім,
А в тілі сила львина.

До ціли простий шлях
Вмів він усе знайти.
А зради він не знав,
Не хтів підступно йти.

Мов дощ з небес, так він
Лив щедро дари нам,
Мов грім з небес, ніс він
Загибіль ворогам.

А чорний волос у його
На плечі аж спадав,
А пишний перський плащ
До стіп йому спливав.

Та скоро в полі знак
До бою заgrimів,
Мов вовк голодний, він
На добич так летів.

Він їздив сам, лиш меч
Йому товариш був,
В Ємені кований, —
Враг силу його чув.

Той плащ, той меч не раз
Пізнати могла горда
Вся гудзейлітська
Хижацькая орда.

На плащ той шайка їх¹⁾
І на той меч стальний
Засіла — і мій друг
Згиб від тих лютих змії.

Глядіть, яку йому
Враг постіль зготував!
Верблюд-би в скалах тих
Сам ноги поламав.

Сходяче сонечко
Злякалося того,
Обдертого, в крові
Побачивши його.

Не радуйся перед часом,
Погане плем'я злеє,
Бо в твоїй крові втопиться
Весь біль душі моєї.

¹⁾ Шайка — згряя.

Полудне жаркеє.
 Наш відділ хоробрий вже збився
 У купу тісную. Рушаєм!
 І ген за піски вже бог сонця
 На сон свій склонився. —
 Ми тягнем, мов хмари над гаєм.

А кожного дух, наче меч;
 А вірні мечі у піхвах.
 При боці його кожний чує...
 А кожного кінь, наче тигр...
 На сірих, далеких степах
 Шакал лиш наш похід вартує.

Ой, ворог сон-зілля*) немало
 Увечір хлистав,
 І спить непробудно в таборі...
 Гей, тут його відділ наш смілий
 У самую пору напав!
 Не вздрить уже ранньої зорі.

Зачніте-ж кривавее діло!
 Смерть трупи валить...
 Два племена впали в могили,
 А лиш небагато втекло. Увесь степ
 Їх крові потоки скрасили,
 А вид той убитому милий.

Їх кров'ю вгасили ми спрагу
 Тяжких наших спис,
 Гарячий пісок напоїли...
 З різні тої кожний із нас

*) Сон-зілля — опіум, якого вживають східні народи для спровадження привмних снів. (Ів. Фр.).

Лиш меч весь у крові приніс,
А ран ми на тілі не вздріли.

Тепер нам сорбетів¹⁾, вина подавай!
Я не знаю про заказ Корана!
По труді заплата! По битві страшній
Скоштуємо розкошів раю.
І втіх ні одна не вменшає нам рана.

Хай меч мій булатний,
Хай кінь вороний і усі
Сьогодні зазнають, що радість
і згода!
І як та пустиня в крові ворогів,
Так хай-же купається нині в вині
Побіда мого народу!

Подай мені чашу тяжку, золоту,
Гей, Савар бен-Амре, мій друже!
Та все-ж і убитого жаль,
І серце болить мене дуже.

З сталевोї чаші ми смерти напій
Ворогам дали нашим,
Гудзейлітам тут нині!
І гляньте, як твердо поснули вони!
Не грозить вже нам ані разу
Їх шайка посеред пустині.

А чуєте там, як пустиня
Уся гомонить
Гієн прошибаючим риком?
Он стадо вовків блискооких
До трупів ворожих летить,
Шакали їх шарпають з криком.

1) Сорбет — напій.

Глядіть, онде кречети як
Із синього неба падають
І гордо по трупах ступають!
Ось тут їм пожива! Ось тут
Нажруться досита вони,
Що вже й підлетіти вгору не
здолають.

1876 р.

26. ХРЕСТ ЧИГИРИНСЬКИЙ.

Гей, в місті Чигирині
Там церков — Спас святий,
В тій церкві хорониться
Козацький хрест старий.
На тім хресті донині
Ще давній напис єсть:
„Мир мирним! На враждущих
Сам бог і його хрест!“

У притворі донині
Старий той хрест стоїть,
Мов свідок літ минувших,
Страшних забутих бід.
І лиш сліпці старії
З піснями на устах
Сидять, мов сум могильний,
У стіп того хреста.

І не одну співають
Вони старую вість
Про наше горе-лихо
Та про ворожу злість.
І серце смуток тисне
На вісті з тих часів,
І відірвуться тяжко
Від тих старечих слів.

Весна настала красна,
 Зацвів пахучий крин *);
 Немов козак гулящий,
 Прибрався Чигирин.
 Мов дівчина в неділю,
 Природа вбрана вся,
 І наче щастя в серці,
 Така її краса.

Болоня край Чигрина
 Не мряки залягли,
 То два війська ворожі
 До бою надтягли:
 Брати два, ворогами
 Роз'єднані з собов,
 Прийшли, щоби пролити
 Річками братню кров.

І стали проти себе
 Тут Лях, а там козак,
 Тут гордий пан, там низький,
 Погорджений бідак;
 Тут певність, там зневіра,
 Тут жадоба, там жаль...
 Ірзають бистрі коні,
 Блищить до сонця сталь.

Гей, гордо пан Жолкевський
 На конику жене!
 Гей, гордо лядське військо
 Рядом стоїть страшне!
 А сугорби понуро,

*) Крин—лілея. (Ів. Фр.).

Мов поле сиві мгли,
Невеселі козацькі
Ватаги облягли.

„Заждіть! — кричить Жолкевський, —
Раби, навчу я вас!
Не прийде вам охота
До бунту другий раз!“
Три шибениці ставить
На горб, щоб кожний здрів,
І напис понад ними:
„Це жде бунтівників“.

„Гетьмане Наливайку! —
Озвався Лобода. —
Це що таке на горбі?
Яка нова біда?
Чи стяг це, що в бій шляхту
Веде? Ану, смотри!
Мені здається, бачу,
Там шибениці три“.

А Наливайко каже:
„Щасть боже їм і з тим!
Та ми підем до бою
Під знаменем святим.
Гей, браття, хрест поставте
На горб, на нім письмо:
„Мир мирним! На враждущих
Сам бог і хрест його“.

Знов день настав, страшная
Знялася боротьба;
Немов огонь з водою,
Так перли війська два.
Чим вище світле сонце
По небі вгору йшло,

Тим більш братської крові
На землю там пліло.

І стала послабати
Козацька сила вже...
Лютує пан Жолкевський
І в пень козацтво тне.
„Ось вам наука, хами, —
Так грізно він кричить, —
Як різать нашу шляхту
І села нам палить“.

І всі козацькі очі
Звернулися нараз
До видного на горбі
Хреста в страшний той час.
І бачуть : чи це привид,
Чи правда ? Із землі
Хрест двигается звільна
І мов пліве у мглі.

Мов невидимі руки
Несуть його — пліве
Аж там, де пан Жолкевський
У пень козацтво тне ;
І серед боевища
Той хрест чудесний став,
Мов раменами кріпко
Козацтво заслоняв.

Всі, бачучи те диво,
Стоять, мов умерлі...
Не гримають мушкети,
Не блискають шаблі.
В тривозі пан Жолкевський
З рук шаблю опустив ;

Дивився, мов не бачив,
Стояв, мов і не жив.

А Наливайко крикнув :
„Так, браття, так і єсть !
Мир мирним ! На враждущих
Сам бог і його хрест !
За мною ! Хай пізнають
Ляхи, що з нами біг,
Що проти бога змігся,
Хто проти нас ся зміг ¹⁾!“

На захід вже сідало
Святеє сонце вниз ;
Кінчився при Чигрині
Бреньк сталі, ломіт спис.
При шибеницях військо
Шляхетське полягло,
Рікою трупів много
І крові поплило.

Один лише Жолкевський
Уйшов, не згинув він ;
За ним козацтво довго
Ще гналося вздогін.
„Зажди, — кричить козацтво, —
Жолкевський, та смотри !
А для кого-ж лишив ти
Ті шибениці три ?“

* * *

Криваве боевище
Травою поросло ;
Могили вкрили трупів,
Мов буря, все пройшло.

¹⁾ Ся зміг — змігся, пішов проти.

Козацькі й лядські сили
Розвіялись, мов прах, —
Не згинула лиш незгода,
В ворожбі ще Русь і Лях.

І чи коли настане
Нам щасливіший час?
Чи завітає єдність
І згода й мир до нас? —
Бог знає. Та ми слова
Не зречемось того:
„Мир мирним! На ворожущих
Сам бог і хрест його“.

1876 р.

27. КОЛЯДА.

(Руським¹⁾ господарям).

I.

Гей, як то було із первовіку. — Гей,
дай боже!

В господа бога діточок много,
А меж ними не дві зірниці,
Не дві зірниці, а дві сестриці.
„Час вам, дітоньки, в світ розійтися.
Ось тут даю вам хату й палату,
Ось тут даю вам плуг і шабельку, —
Все те даю вам та до вибору“.

Сестра молодша, бач, цікавіша,
Швидше сягнула, палату взяла.
Старшій сестриці хата зістала.
Сестра молодша, бач, цікавіша,
Скорше сягнула, шабельку взяла,
Старшій сестриці плуг полишала.

¹⁾ Руським — цеб-то українським.

І розійшлися у світ сестриці,
І стали жити близько при собі,
Близько при собі, напроти себе.
Старша сестриця в бідній хатині,
Молодша в ясній, пишній палаті;
Старша сестриця землю оре
І засіває яреє жито,
А її ниви золотом вкриті;
Молодша ходить, шаблев воює,
Золото, срібло в палату зносить.

Довго жили так обі сестриці,
Довго жили так, не сварилися.

Сестра молодша, хоч много мала,
Стала украдкою завидувати
Ярого жита, проса й пшениці,
Що росли буйно в її сестриці.

II.

Ой, як то було із первовіку. — Гей,
дай боже!
Як фарисеї Христа на муки брали,
На муки брали, на хрест розп'яли, —
Пречиста діва весь світ сходила,
Весь світ сходила, сина гляділа.
Гіркії сльози все проливала,
Білії ручки з жалю ламала.

А де упаде її сльозонька,
Там тобі стане зимна криниця;
Де білі ручки з жалю заломить,
Там тобі стане шумна діброва,
Шумна діброва з вітром говорить.
А де із жалю зітхне до бога,

Там тобі роєм ярі пчілоньки,
Ярі пчілоньки медок збирають.

Пречиста діва весь світ перейшла,
Весь світ перейшла, сина не знайшла;
Весь світ за нею зазеленівся,
Весь світ за нею розвеселився.

Ой, сидить пані в пишній палаті,
Шабельку гострить, думку думає,
Думку думає, слугів питає:
„Що там за діва іде полями,
Іде полями, тяженько плаче,
Рученьки ломить, господа молить?
За нею поле зеленіється,
За нею річки розливаються,
За нею діброви розвиваються.
Біжить до неї, напроти неї,
Нехай не ходить по моїм полю!
Бистрії річки водами грають,
В поході військо моє спиняють“.

Старша сестриця по полю ходить,
По полю ходить, копи рахує,
Рахує-числить, зчислити годі.
Старша сестриця задумалася.
„Що то за діва полем ступає,
Полем ступає, тяженько плаче,
Рученьки ломить, господа молить?
За нею поле зеленіється,
За нею річки розливаються,
Шумні діброви розвиваються“.

Старша сестриця пішла до неї,
Пішла до неї, напроти неї,
За ручку бере, словом втішає,

Словом втішає, так промовляє :
„Ой, не ходи ти, красная діво,
Ой, не ходи ти світом блукати,
А ходи жити до мої хати !
Я тобі рано ноги умию,
Ноги умию, сльози обсушу,
З твого серденька тугу прогоню.
Я тобі в днину світлоньку вберу,
Світлоньку вберу, їсти злагоджу,
Я тобі в вечір ліженько встелю,
Я тобі на сон ще й заспіваю“.

III.

В старшої сестри, як бір, пшениця. —
Гей, дай боже !

В старшої сестри ярее жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас мати божа благословляла,
Нам мати божа зрост дарувала,
Бо божа мати у нашій хаті“.

В ясної пані пишні палати,
Пишні палати з вітром валяться ;
В ясної пані гострі шабельки,
Гострі шабельки в боях щербляться.
Пів її краю — то гай в розмаю,
Пів її краю багна вкривають,
Багна вкривають, піски зсипають.

Ясная пані, хоч много мала,
Позавиділа старшій сестриці ;
Шабельку гострить, думку думає
І до слуг своїх так повідає :
„Спішіть ви скоро, вірнії слуги,
Зв'яжіте в пута мою сестрицю,
Зв'яжіте в пута, приведіть тута !

Хай відберу їй буйну пшеницю,
Хай відберу їй ярее жито“.

Побігли слуги, швидко вернули,
Та ясній пані слово говорять :
„В твої сестриці в тісній хатині
Ясність велика, радість велика !
За столом сидить пречиста діва,
За столом сидить, за вечерею ;
Твоя сестриця хліби ламає,
Хліби ламає, пісню співає“.

Ясная пані думку думає,
Думку думає, слуг посилає,
Слуг посилає, так промовляє :
„Ні-на-що, слуги, ви не зважайте,
Мою сестрицю припроважайте !“

Побігли слуги, швидко вернули,
Та ясній пані слово говорять ;
„Твої сестриці бідну хатину
Ангел сторожить, нам мечем грозить :
Ід тій господі приступить годі“.

Ясная пані в гнів попадає,
В гнів попадає, сама рушає.
Велить сестрицю в пута кувати,
Велить їй власне поле орати,
Власнеє поле, та не для себе !

Ой, сумно сонце в-осени сяє,
Ой, сумно літом шумить діброва.
Старша сестриця гіренько плаче,
По полю ходить, рученьки ломить,
Бога благає, так промовляє :
„Рости, рости ти, ярее жито !
Роди, роди ти, буйна пшеничко !

Я тебе орю, чорнеє поле,
Я засіваю, та не для себе.
Ясна пані хліб забирає.
Мої дітоньки з голоду плачуть,
З голоду плачуть, хлібця не бачуть“.

На чистім полі, як бір, пшениця,
На чистім полі яреє жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас мати божа благословляла,
Нам мати божа зрост дарувала,
Бо божа мати у нашій хаті“.

IV.

А рад ти знати, чесний господарю —
Гей, дай боже! —
Хто ті зірниці, рідні сестриці?
Старша сестриця — Руська землиця,
Менша сестриця — Лядська землиця.
А рад ти знати, чесний господарю,
Коли скінчиться старшої горе?
Пречиста діва з сином царствує,
Пречиста діва плач сестри чує.

А за тим словом, бувай-же здоров!
Дай тобі, боже, в горю потіху,
Дай тобі, боже, в нужді надію,
Дай тобі, боже, сильную волю!
Збав тебе, боже, від злих сусідів,
Збав від невірних синів вирідних,
Збав тебе, боже, від тьми-неволі!

Весна настане, — сій жито яре,
Сій жито яре, яру пшеницю!
Осінь настане, — збирай щасливо!
Зима настане, — пісні приносить;

Літо настане, — ти не журися,
Вийди на поле, поведи оком!

На чистім полі, як бір, пшениця,
На чистім полі яреє жито
Колосом клонить, пісеньку дзвонить :
„Нас божа мати благословляла,
Нам мати божа зрост дарувала,
Бо божа мати у нашій хаті“.

Дуліби, 24/XII-1875 р.

ВЕЛИКІ РОКОВИНИ

Пролог, говорений перед ювілейною виставою „Наталки Полтавки“ в пам'ять столітніх відродин української народности.

Сцена зовсім темна, далеко видно зарево великої пожежі, на переді сцени направо могила.

Козак-невмирака.

Старезний дід, з бандурою, сидить на мошлі Зразу в темноті тільки слабо рисується його силует, він вдивляється в пожежу й декламує глухо, іронічно:

Еней був парубок моторний
І хлопець хоч-куди козак!
На лихо вдався він проворний,
Завзятіший од всіх бурлак.
Та Греки як, спаливши Трою,
Зробили з неї скирту гною,
Він, взявши торбу, тягу дав.
Набравши де-яких Троянців,
Осмалених, як гиря, ланців,
П'ятами з Трої накивав.

Він устає, випростовується, бандура бренчить.

Вона горить! Та Троя — Україна
Палає, гине, з серця точить кров.
Здається, вже остання їй година,
Здається, хитрий воріг поборов
Усе! Здається, вся лягла дружина,
Всі мури впали, навіть той покров
Останній, що ним укривають трупи,
І той загарбали хижацькі купи!

Ні, не досить! І в нашому нутрі
Пройшов пожар, сумує попелище!
Ми хробачливі в самому ядрі,
В душі погасло вічнеє вогнище
Живої віри! На страшнім кострі
Згоріла сила! Нижче, нижче, нижче
Схиляються колись так горді чола!
О, Мамо! Бідна Ти, бездітна й гола!

Ми всі такі! Що в інших ганьби знак —
Це ми приймаємо, як хліб насušний!
У інших ренегат — у нас добряк;
У інших підлий — в нас старшим послушний;
У інших скажуть просто, ясно так:
Безхарактерний, — в нас лиш: простодушний.
Не стало стиду в нас! Ми в супокою
Упідлимось, ще й горді підлотою.

*Далекий грім, пожежа зближається, на сцені робиться
видніше.*

Козак,

показуючи на захід:

О, так! Он там він, той козак моторний,
Що вирвався з пожежі рідних хат;
Не заперечу, вдався він проворний!
Нехай тут гине, пропадає брат,
Нехай тут матір шарпа ворон чорний,
Нехай борців шматує й ріже кат, —
Він рад, що врятував свої пенати,
Тікає іншої шукати хати!

П'ятами накивав від тебе, Нене!
Лишив тебе у ранах, у крові!
Із грудей вирвав серце насталене,
А вткнув якесь собаче — і живи!

І крикнув грімко : „Хлопці, гей до мене !
Не буде тут роси вже, ні трави !
Пропала Мати, ми ще цієї ночі
Кидаймо трупа ! Гей-же, в світ за очі !

Там жде нас краща доля, там печені
Самі нам голубці влетять у рот !
Хто хоче розкошів, жий в Картагені !
Хто хоче вивищиться над народ,
І слави й блиску й злота повні жмені, —
За мною в Рим ! Там храм наш, там кивот !
Що нам ті згарища ! Забудьмо Трою !
Власть, Рим і розкіш, Картаген горою !“

І рушили — народам на наругу !
Пішли нової матери шукать !
В серцях згасили навіть тую тугу,
Що тягне пса у рідній буді спать.
Де йдеш, Енею ? Пугу ! Пугу ! Пугу !
Не чують ! Дармо кликать і гукать !
Ідіть ! Несіть народам всім для виду
Жебрацьку торбу і лице без стиду !

*Тимчасом розвиднюється трохи, видно попалені села,
поле вкрите трупом.*

Ох, не сходи ти, сонце, на Україні !
Злякаєшся тих згарищ і руїн !
Осліпніть очі, тут-же, в тій годині,
Щоб той страшенний образ, наче шпін¹⁾,
Не вбився в серці і не пік від-нині
Страшніше пекла ! Що це ? Чути дзвін !
Це ангел дзвонить по мертвим народі,
Бо щоб живий хтось був, — подумать годі.

¹⁾ Шпін, шпинь — гострий кілок.

Так, ангел дзвонить. Молотом з алмазу
Він б'є о хрусталивий неба звід.
Ох! Заболіли страшно тут відразу
Всі давні рани! Цей кривавий слід —
Це Берестечко. Тут у кості сказу¹⁾
З Чуднова взяв. Цей струп, від сотні літ
Незгоєний, — Андрусівська умова!
А тут — Полтава і смага²⁾ Петрова.

*Голос дзвона міцніє й мішається з гуркотом грому, —
темніє наново. Козак паде на коліна на могилі.*

О, боже! Чи-ж кінець моєї думки?
Вкраїна вмерла — дай мені спочить!
Дай ті катовані віддавна руки
Хоч у могилі без кайдан зложить!
Змажи нас з пам'яті людей, щоб внуки
Не знали, як ми мусіли скінчить.
Ти сам, святий, забудь про нас в сій хвили,
З землею наші порівняй могили!

*Удар грому. Козак западається в землю. Ще хвилию
гуркоче грім, потім звільна прояснюється, на сході
займається велике рожеве зарево — сходить сонце.
Сцена представляє той самий краєвид, тільки з зе-
леними садами, чепурними хатками, направо далеко
вежі міста з золоченими банями, довкола могили роз-
кішні кущі. Калина, черемха у цвіті.*

Козак-невмирака,

*той самий, але відмолоднілий, з бандурою, виходить
із-за могили. Іде зразу понурий, у задумі, та звільна
його рухи робляться енергічні, голос міцніє.*

Здорово проспався, бачу,
По-козацьки, сотню літ.

1) Сказа — слід після рани.

2) Смага — буває на губах, коли дуже мучить спрага.

Ну, та виграю, чи втрачу,
А погляну ще на світ,
На ту рідну Україну,
Що колись, як рай, цвіла,
Що мені над все на світі
Наймилішою була.
Хто-то в ній тепер панує?
Хто-то в ній тепер живе?
Як говорить, як співає
Покоління те нове?
Боже, серце жах стискає:
Адже-ж, певно, нині в ній
Вже ніхто не зна, не тямить
Нашу мову і пісні!
Десь Калмики та Кіргізи
Топчуть степ, де ми лягли;
Чудь, Мордва, Чухна та Фіни
Наші села заняли.
Боже, пощо з вікового
Сну мені велів ти встать?
Чи щоби з розбитим серцем
Я в могилу ляг назад?

*Поступає наперед. За сценою чути хорову пісню —
зразу pianissimo, потім чимраз сильніше, та все-таки
притишено, мов із віддалення:*

„Ой, гук, мати. гук,
Де козаки йдуть!
Та щасливая тая доріженька,
Та де вони йдуть.

А де вони йдуть,
Там луги гудуть,
А перед себе та вражих
[ляшеньків
Облавою пруть.

Козак

із виразом найвищої радості:

Боже, наше рідне слово !
Наша пісня ще живе !
І про нас ще пам'ятає
Покоління те нове !
Ще співає про козацтво,
Про його кривавий бій !
Ах, значить, ще не в могилі
Той народ коханий, мій !

Озирається по сцені.

Ах, значить, оті цвітучі
Села, ниви і садки —
Це українські оселі,
Це України вінки !
А оті могили-гори,
Де борці старії сплять,
Уквітчали любі руки,
Знать, українських дівчат !
Ще Українець збирає
Із цих нив для себе хліб,
І не топче чужениця
Нашу славу і наш гріб !

Поступає ще далі наперед і озирає публіку.

Ах, а тут ! Предивне диво !
Тайна поміж тайн страшних !
Це-ж Енеєві потомки !
Та що стало нині з них ?
Ті, що перед сто літами,
Як згорів наш рідний дім,
Накивають йому п'ятами
Не задумались зовсім, —

Ті під материні крила
Знов згорнулися в любові
І бажають в рідній хаті
Рай зготовити собі.
І дивіть, горять їх очі
Тим самим огнем святим,
Як горіли тої ночі,
Коли друг мій, побратим,
Коли славний, безталанний
Щирий батько наш Богдан
У важкій годині скликав
Запорожців на майдан.
Тямлю ніч цю, як сьогодні!
Вколо нас реве Дніпро
І клекоче Ненаситець,
Кам'яне гризе ребро.
А в степу напроти Січі
Це не хижая сова —
А Кодацька лядська кріпость
Свої кігті висува.
У Богдана сльози в оці,
Та вогонь в душі, в словах.
„Згинем, браття, або вгору
Піднесем свободи стяг!
Згинуть — нам одна дорога,
Чи в кайданах, чи в війні;
Хто ненавидить кайдани, —
Тому війни не страшні!
Чи послабли наші сили?
Потупилися шаблі?
Чи в серцях ви погасили
Дух лицарський взагалі?“
І гучніше хвиль Дніпрових
Крик козацтва заревів:
„Або ляжем головами,
Або виб'єм ворогів!“

В жовтім світлі смолоскипів,
Що горіли серед нас,
Ув очах козацьких блисло
Десять тисяч іскор враз.
Гей, тих десять тисяч іскор —
То був, браття, той підпал,
Що підняв страшну пожежу
Аж по Буга й Сяну вал.
Гей, тих десять тисяч іскор —
То був, браття той розмах,
Що історію України
Повернув на інший шлях.
Бачу, бачу тії іскри!
Мовиш: „Мало їх?“ Невже-ж?
Що? На трицять мільйонів
Десять тисяч не знайдеш?
Мовиш: „Де нам взять

Богдана?“

Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло!
Загартуй думки і груди!
До високого літання
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде, як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовий кожний з вас, —
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: „Нині інші війни“.
Ну, то іншу зброю куй,
Ум гостри, насталюй волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать.
Гордо стій і не корися,

Хоч пропадь, але не зрадь !
Кожний думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кожний думай : тут, в тім місці,
Де стою я ув огні,
Важиться тепер вся доля
Величезної війни.
Як подамся, не достою,
Захитаюся, мов тїнь, —
Пропаде кривава праця
Многих, многих поколінь.
У таких думках держися
І дігей своїх ховай !
Коб лиш чистая пшениця, —
Буде паска й коровай.
„Чи побіди довго ждати ?
Ждати довго !“ То й не жди-ж !
Нині вчися побіджати,
Завтра певно побідиш.
Та-ж не даром пробудився
Український жвавий рід.
Та-ж не даром іскри грають
Ув очах тих молодих !
Чей нові мечі засяють
У правицях, у твердих.
Довго нас недоля жерла,
Досі нас наруга жре,
Та ми крикнім : „Ще не вмерла,
Ще не вмерла і не вмере !“

1898 р.

ДОДАТКИ

I.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

(до збірки „З вершин і низин“).

Весною 1887 року вийшла невеличка збірка моїх віршів п. з. „З вершин і низин“, в котрій, крім кількох десятків дрібних п'єс ліричних і епічних, містилася також поема „Панські жарти“. Книжечка ся, ласкаво прийнята читаючою громадою Галичини й України, розійшлася досить швидко і вже від двох років вичерпана в книгарському торзі. Довго я носився з думкою видати наново або цю збірку, або бодай „Панські жарти“, коли оце явилася можливість видати в світ обширнішу збірку моїх віршів, в котру ввійшло-би також усе те, що було в книжечці 1887 року. Книжці тій я лишаю старий заголовок „З вершин і низин“, хоч об'єм її, як усякий бачить, трохи не вчетверо більший від першого видання. Може, під старим стягом не покине її й старе щастя.

Громадити в цій книжці все написане мною в віршованій формі за 20 літ моєї письменської праці не було в мене ні думки, ні охоти. Багато з того, що за той час було мною надруковане, не варто тепер навіть читання, не то передруку. Кожному, хто слідив за розвоєм галицько-українського письменства в тих 20 рр.,

ясно буде й без довгого викладу, що инакше й не могло бути з писанням чоловіка, що увійшов на літературне поле молодим і неви-робленим, а й опісля замість щирої поради й науки аж надто часто стрічав болючі удари, цинічні насміхи, а найчастіше тупий інди-ферентизм і грубе незнання. Хіба трьох-чотирьох людей міг-би я назвати, котрих приязнь і щире співділання помагали мені вироблювати мову й форму моїх поетичних складань, їх компо-зицію і основні думки. Думаю, що, наводячи тут імена В. Коцовського і Ів. Белея, хоч в часті віддячусь їм за те, що вони зробили для мого розвитку.

З моїх найдавніших віршів, друкваних в „Друзі“, подаю тут тільки дві-три п'єски, більше як документи моїх тодішніх поглядів, ніж для їх літературної стійности. Пропускаю зовсім збілочку „Баляди і розкази“, видану в р. 1876. Пропускаю також два політичні памфлетики: „Дума про Маледикта Плосколоба“ і „Дума про Наума Безумовича“ — сей другий за-для того, що по видрукуванню в „Молоті“ був сконфіскований. Натомість друкую тут у-перве сатиричну поемку „Ботокуди“, написану в коло-мийській тюрмі зимою 1880 р., та й з неї даю тільки виривки, переплітані прозовим ре-фератом з того, що, по-моєму, не стоїть тепер друкувати так, як тоді було написане.

І в інших частинах сеї збірки найдуть читачі чимало „фрагментів“ та вривків. Не хотілось мені зовсім викидати за пліт де-яких розпочатих мною і недокінчених праць пое-тичних. Мов бервена старої, розваленної хати, в котрій не одно пережилося і перетерпілося, ті вривки нагадують мені не одно таке, без

чого й життя, може-б, не життя було. Звісно, з тих неподокінчуваних або на бік відсунених поем, що лежать між моїми паперами. Я подаю тут тільки те, за що хоч сяк-так можу взяти на себе одвіт перед своїм художницьким сумлінням — решта нехай іде мишам на снідання.

Укладаючи матеріял для сеї книжки, я покинув думку про хронологічний порядок, зовсім непригожий в книжці так різномастного змісту, котрій проте хотілось мені придати яку-таку артистичну суцільність. Та де тільки можна було, я під поодинокими віршами поклав дати, коли вони заховалися чи то в рукописі, чи в друку.

Не потрібую й додавати, що, вибираючи свої давні вірші до оцеї збірки, я не вважав їх історично-літературними документами, котрі повинні друкуватися, не змінюючи „ніже титли, ніже тії коми“. Я користувався авторським правом і, не тикаючи основної думки, підправляв мову, котрої вироблення до ступня мови літературної за останніх 20 літ все-ж-таки значно посунулось наперед, може й не без моєї скромної підмоги. Що в моїх давніших віршах мова не все чиста, се ще тим легше зрозуміти, що я особисто переходив де-які такі ступні розвитку (а хто в Галичині не переходив їх в тім часі!), де панувало намагання приглушити почуття живої, чистої народньої мови, котре змалку ще було у мене сильно розвите. На мні в мін'ятурі повторилось те, що в великім розмірі бачимо на всій галицько-руській літературі: школа, граматики і спори язикові прибили і закаламутили чистоту народньої мови.

Переглядаючи тепер ті віршовані листочки, між котрими так багато перед часом зів'ялого

листя, почуваю разом і сум, і радість. Двацять літ життя і праці — може, не так пильної, не так свідомої і суцільної, як-би треба було, та все-таки, смію сказати, подиктованої щирим бажанням загального добра і поступу, широю любовою до рідного народу і рідного краю... Не один широкий розмах наївної думки, не одна блискуча надія — а які скромні здобутки! Та, з другого боку, потішає мене певність, що лід проламаний, що рух наш общенародній, так слабкий, несмілий і несвідомий ще перед 20 літами, сьогодні став уже куди-куди не той. Помиляємось не в одному і тут і там, шкутильгаємо і падемо инколи — ще й як погано падемо! — та все-таки сума наших сил більшіє, сума здобутого нами здорового і чистого зерна більшіє, сума доброго, братерського, теплого почуття по сей і по той бік більшіє. І в тому радісному почуттю я сміло говорю сам собі, що тих 20 літ, що пройшли між написанням сонета про Котляревського та вірша про вандрівку Біди по галицькій Русі, хоч і не дали мені того, про що я колись зеленим хлопцем марив, то все-таки ані для мене, ані для мого рідного краю не пройшли марне.

Львів, д. 27 марта 1893.

Іван Франко.

II.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

(до збірки „Із літ моєї молодости“).

Дня 3 (15) мая 1913 р. мине сорок літ від того часу, як у студентськiм часописі „Другъ“ появилсь першій мій вірш „Народні пісні“. Перед тим уже, майже від самого 1868 р. я писав немало віршами й прозою, бувши учеником гімназії в Дрогобичі, та все писане в тих часах попропадало чи то в мене самого, чи між добрими людьми. Мені не жаль тих плодів молодечої фантазії, і я не бажаю, щоби хтось колись, знайшовши де-що з них, подавав їх до друку. Зате вважаю не зайвим відновити тепер пам'ять тих моїх перших поетичних творів, що появились в друку в перших п'ятьох роках моєї літературної діяльності 1874—1878. Вони появились в згаданім уже часописі „Другъ“ 1874—5, один (ч. 8) друкований окремо в р. 1875 без мойого підпису, в місячнику „Громадський Друг“ 1878, і в окремій збірці п. з. „Баляды и розказы“, виданій 1876 р. Не багато тих віршових плодів із моїх молодих літ, усього 30, і вони досі майже зовсім невідомі не тільки ширшій громаді, але навіть тим більш або менше вченим критикам та історикам літератури, що займалися оцінкою моєї літературної діяльності.

Я не з тих письменників, що звикли нарікати на суспільність та на читачів, ані не з тих, що звикли підлажувати свою працю під пануючий смак своєї громади. Занадто високо розуміючи покликання письменника, я не раз у критичних хвилях не вагався стати вперекір пануючим напрямом і ніколи не переставав виступати проти безтямности, тупоумія та заскоружности не лише серед суспільности, але також і особливо серед тих, що беруться провадити та просвічувати її. Не можу сказати, щоби ті могутні противниці не платили мені щедро глухою ненавистю, завзятими нападами та клеветами, явним і таємним поборюванням моїх змагань і моїх праць. Так воно, мабуть, і мусить бути. Та проте я не нарікаю ані на своїх противників, ані тим менше на свою суспільність, у якій бачу та почуваю чимраз більший зріст духового життя, культурности, дружности та жертволюбности, що творить окрасу всякого життя.

Жию вірою й надією, що ті високі духові прикмети будуть розвиватися чимраз краще серед нашого народу і що я доживу ще часів далеко щасливіших та радісніших від тих, які прожив досі.

В своїй оці вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступні розвою, займався дуже різномірною роботою, служив різним напрямом і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовою. Та скрізь і завжди у мене була одна провідна думка—служити інтересам мого рідного народу та загально-людським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом про-

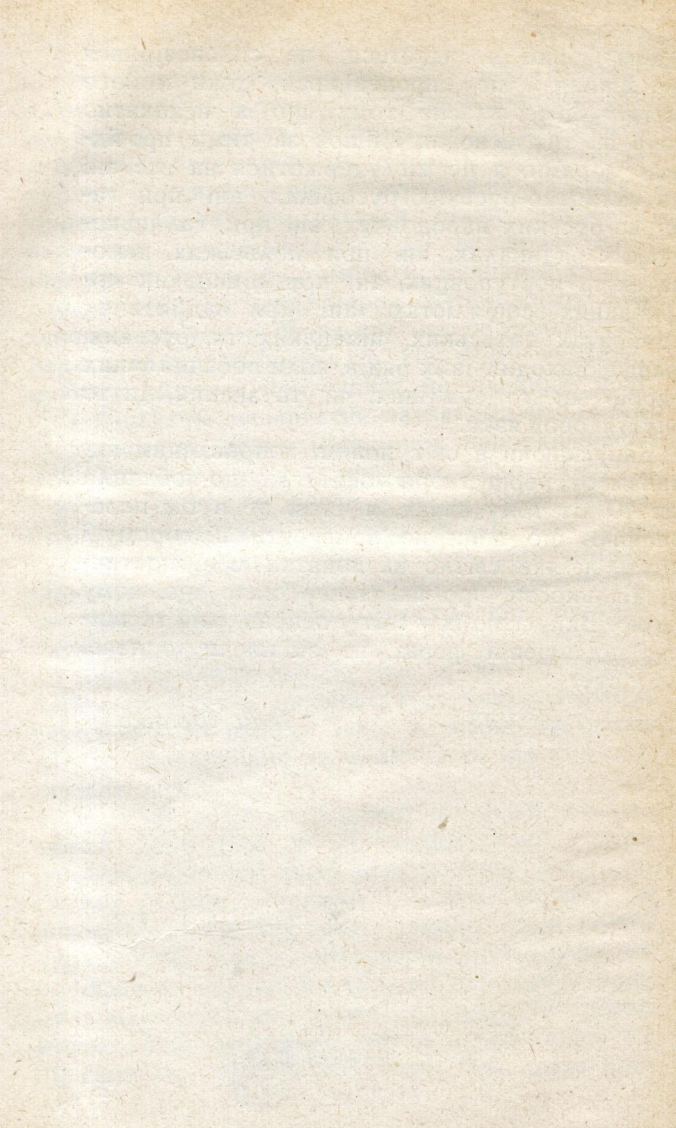
відним зорям я, здається, не спроневірився досі ніколи і не спроневірюся, доки мого життя. Може, власне тому, що я непохитно стояв на тих основах і йшов за тими провідними зорями, я не міг удержатися на все ані при галицько-руських русофілах, ані при галицько-руських радикалах, ані при польських демократах та поступовцях, ані при німецьких поміркованих соціялістах, ані при соціяльних демократах польських, німецьких та руських, і завше виходив із їх рядів, коли побачив у них недобір чи то сумління, чи то знання, чи то почуття обов'язку.

Випускаючи в світ новим, поправленим виданням оті перші твори моєї Музи, що побачили світ 40 літ тому назад, я чиню це в тім переконанню, що вони не принесуть їй сорому і кинуть де-яке світло на початки моєї поетичної діяльності, про які тепер мало що кому відомо. Випускаю їх у світ у поправленій та язиково підчищеній формі, не змінюючи, одначе, їх змісту.

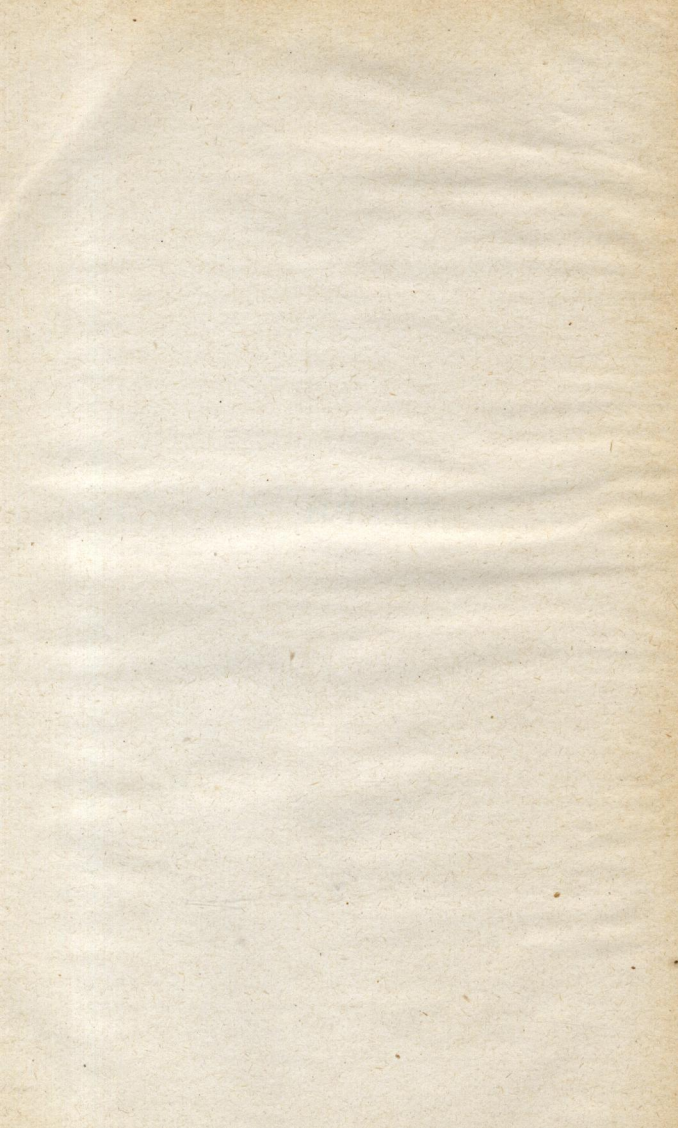
Писано 2 мая 1913 р.

Іван Франко.

УВАГИ

У В А Г И.

XX і XXI томи „Творів“ Франка, що являються першими книжками „Поезій“ Франка, мають ще підзаголовок „З вершин і низин“. Під таким заголовком 1893 року вийшла велика збірка поезій Франка, яку поставлено в основу теперішнього видання. Не ввійшли сюди: „Зів'яле листя“ (якого тільки 21 віршів), яке повністю буде поміщене в дальших томах, „Панські жарти“, „Смерть Каїна“ та „Цар і аскет“, що будуть поміщені в томі „Поем“ Франка. Додано в це видання „З вершин і низин“:

1) „Невільники“ — вірш цей вперше був друкований в місячнику „Громадський Друг“ 1878 р. Увійшов цей вірш у збірку „Із літ моєї молодости“ 1914 р., звідки й передруковується.

2) „У непам'ять“ — виправив і переписав Франко в останніх роках свого життя. За життя Франка цей вірш не був друкований. Вперше видрукував його львівський журнал „Культура“ (Львів, січень 1925 р., ч. I), звідки й передруковується.

3) „Товаришам із тюрми“ — друкувалося вперше в місячнику „Громадський Друг“ 1878 р. Під заг. „На зорі соціалістичної пропаганди“ передрукував цей вірш Франко в збірці поезій „Давне і нове“ (Львів, 1911 року), а 1914 р. — в збірці „Із літ моєї молодости“. Інтересний цей вірш перероблював Франко. В редакції в збірнику „Давне і Нове“ виглядає він ось як:

НА ЗОРІ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРОПАГАНДИ.

Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життєм!..
З давніх брудів і думка розкута —
Ожиємо, брати, ожием!

Ожиємо новим ми, повнішим
І любовою огрітим життем, —
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур пересудів і зла
Попливем до країни святої,
Де братерство і щастя й люба.

Виступаймо до бою нового
Не за царство тиранів-царів,
Ані те-ж за попів, ні за бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Верх освіти над віров сліпов,
І братерство велике, всесвітнє,
Вольна праця і вольна любов.

Але твердо тра в бою стояти,
Не лякаться, що впав перший ряд;
Хоч по трупах наперед ступати,
Та ні крок не вступати назад.

Це-ж остання війна! Це до бою
Чоловіцтво із звірством стає,
Це поборює правда неволю,
„Царство боже“ на землю веде!

Не моліться вже більше до бога:
„Най явиться нам царство твоє!“
Бо молитва слаба там підмога,
Де роботи й ума не стає.

Не від бога те царство нам спаде,
Не святі на руках принесуть,
Але власний наш розум посяде,
Сильна воля і спільний наш труд!

Писано в початку 1878 р. у львівській в'язниці; друковано на чолі видання „Громадський Друг“ 1878 р., ст. 1—2, п. з. „Товаришам із гюрми“.

4) „*Пісня руських хлопів-радикалів*“ — друкowana вперше в „Громадським Голосі“ 1896 р., органі радикальної партії; „*Січовий марш*“, написаний 1906 р. і друкований тоді-ж в селянському журнальчику „Поступ“; „*Де єсть руська вітчизна*“, друкowane в „Новому Зеркалі“ 1884 р., і „*Новітні Гайдамаки*“, друкovanі в „Поступі“ 1903 р., — всі ці поезії увійшли в збірку „Давне і нове“, звідки й передрукуюються.

5) „*Похорон*“ — вірш цей вперше був надрукований в журналі „Шляхи“ (Львів, 1916 р., ч. 15-16), звідки й передрукуюється. „*Ой, не люби мене, дівчино*“ — за життя автора не друкувався. Надрукований був уперше в 1925 році у львівському журналі „Культура“, звідки й передрукуюється.

6) „*Женщина*“ — вперше була друкowana в „Новому Зеркалі“ 1884 р. Поміщена була в „Давне і нове“, звідки передрукуюється.

7) „*Руським в'язням із р. 1882*“ — вперше було друкowane після смерті автора в журналі „Культура“ (Львів, січень 1925 р.), звідки передрукуюється.

8) „*Дума про Маледикта Плосколоба*“ — була надрукowana окремою брошуркою з підписом „Із старих паперів випорпав Джеджалик“ 1878 р. Передрукуюється зі збірки „Давне і Нове“.

9) „*Дума про Наума Безумовича*“ — була надрукowana в збірці „Молот“, 1878 р., і окремою відбиткою, але була сконфіскована. Передрукуюється з „Давне і Нове“.

10) „*Наші чесноти*“ — написані 1876 р., вперше були надрукovanі в збірці „Із літ моєї молодости“ 1914 р., звідки й передрукуюються.

11) „*Поступовець*“ — друкowano в часописі „Друг“ 1876 р. Передрукуюється зі збірки „Із літ моєї молодости“.

12) „*Воронізація*“, „*Дрогобицька філантропія*“, „*Русинам-фаталістам*“, „*Нове Зеркало*“, „*Сучасний літопис*“, „*Пані Февросія*“ — були друкovanі в гумористичному двохтижневнику „Зеркало“, а потім „Нове Зеркало“ 1882 р., 1883 і 1884 р. Передрукуюється із збірки „Давне і нове“.

13) „*Меморандум бодяків*“ і „*Глушовська конституція*“ — за життя автора не були друкovanі. Вперше, надрукovanі в журналі „Культура“ (Львів, 1925 р., січень), звідки й передрукуюються.

14) „*Наука*“ — вірш цей, написаний 1878 р., вперше був надрукований в збірці „Із літ моєї молодости“, звідки й передрукуюється.

15) „П'яниця — було надруковане в збірці „З вершин і низин“ 1893 р., але в відділі „Легенди“.

16) „Українська студентська мандрівка“ — передруковується зі збірки „Давнє і нове“.

17) Цикл поезій: „Із літ моєї молодости“ — передруковується із збірки під тим-же заголовком, яка була видана у Львові 1914 року. Поезія „Народня пісня“ поміщується тут вдруге через те, що Франко, перевидаючи її 1914 року, поробив зміни.

18) „Великі роковини“ — написані 1898 р., були друковані в „Літер. Наук. Вістнику“ і окремою книжечкою. Передруковуються тут із збірника „З вершин і низин“, виданого д-ром В. Сімовичем 1920 року, накладом „Українська Накладня“, Київ — Ляйпціг.

Решта поезій передруковується зі збірки „З вершин і низин“ (збірка поезій Івана Франка, друге доповнене видання, накладом Ольги Франко. Львів, 1893 року) з тими невеличкими змінами, що їх Франко робив при передруках.

Це наше видання „З вершин і низин“ не є передруком видання 1893 р., але значно доповнене воно через те, щоби перед читачем ясно став образ Франка-громадівця до 1890 року. Залишено старий заголовок ще й через те, що це є певний закінчений етап Франкового ідейного і художнього розвитку. Де-кільки віршів, написаних пізніше, вміщаємо в цій збірці, бо вони ідейно і по настроям відповідають їй.

Перше видання „З вершин і низин“ вийшло 1887 р. накладом автора, 252 стор. Зміст його такий: Гимн (Вічний революціонер), Веснянки I — V, Христос і хрест, Журавлі I — II, Жидівські мелодії I — II, Молодому другові, Пісня і праця, Думи пролетарія I — III, Ідеалісти, Всюди ніве-читься правда, Беркут I — IV, Супокій, Ляхам, Сонети I — XII, Вночі, Каменярі, Не пора, Ідилля, Панські жарти.

Ів. Лизанівський.

З М І С Т:

СОНЕТИ

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

	Стор.
I. Сонети—це раби	7
II. Чого ти, хлопе	7
III. Котляревський	8
IV. Народня пісня	9
V. Незрячі голови	9
VI. Наука	10
VII. Жіноче серце	10
VIII. Вам страшно	11
IX. В снах юности	11
X. Як те залізо	12
XI. Смішний цей світ	13
XII. Сикстинська Мадонна	13
XIII. Ось спить дитя	14
XIV. Пісня будущини	14
XV. Досить слова	15
XVI. Ні, не любив	15
XVII. І довелось мені	16
XVIII. Колись в сонетах	17

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ:

I. Се дім плачу	18
II. Вузька, важкая	18
III. Гей, описали нас	19

IV. Сиджу в тюрмі	19
V. Вам хочеться знати	20
VI. „Не будеш тихо!“	21
VII. Вже ніч	21
VIII. А ледве тільки	22
IX. А рано, поки час	23
X. Колись в однім	23
XI. Встаєм раненько	24
XII. Прохід—не хлопський	24
XIII. Ні, наш тюремний	25
XIV. Беруть діру	26
XV. Та ви не думайте	26
XVI. В тих днях	27
XVII. Замовкла пісня	27
XVIII. На дворі, там	28
XIX. Не вільно в казні	28
XX. Ні, вас забути	29
XXI. „Что ми шумить“	30
XXII. Ввійшла фігура	30
XXIII. Хоч в криміналі	31
XXIV. А прочий час	32
XXV. „Хто любить місяць“	32
XXVI. „Не кепська пісня“	33
XXVII. Народ наш в бідах	33
XXVIII. Ні, ви не мали	43
XXIX. У сні мені явилися	35
XXX. І говорила перша	35
XXXI. І говорила друга	36
XXXII. Сидів пустинник	36
XXXIII. Росіє, краю туги	37
XXXIV. Як я ненавиджу	38

XXXV. Що вовк вівцю їсть	38
XXXVI. 1. Пилат Христа	39
XXXVII. 2. І бог поклав	39
XXXVIII. 3. А як умер	40
XXXIX. 1. В тюрмі мені	41
XL. 2. Христос бичами	41
XLI. 3. „А за що-ж ми“...	42
XLII. 4. Ось Гонта йде	42
XLIII. Минув час мук	43
XLIV. 1. Багно гнилее	44
XLV. 2. Тюрмо народів	44
Епілог	45

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

I. У шинку	49
II. Великдень	50
III. Максим Цюник	51
IV. Михайло	52
V. Баба Митриха	53
VI. Галаган	54
VII. Журавлі	56
VIII. Гадки на межі	57
IX. Гадки над мужицькою скибою	63
X. В лісі	64
XI. Голод	66
XII. Уривки з поеми „Марійка“	68
XIII. Уривки з поеми „Нове життя“	78
П'яниця	99

ЖИДІВСЬКІ МЕЛОДІЇ

I. Самбатіон	111
II. Пір'я	116

III. Асиміляторам	117
IV. Заповіт Якова	120
V. Сурка	121
VI. У цадика	132
VII. З любови	137
VIII. По-людськи	153

УКРАЇНЬСЬКА СТУДЕНТСЬКА
МАНДРІВКА 191

ІЗ ЛІТ МОЄЇ МОЛОДОСТІ:

1. Народня пісня	209
2. Моя пісня	209
3. Дві дороги	212
4. Наш образ	212
5. Могила	213
6. Від'їзд Гуцула	214
7. Наперед	215
8. Хрест	217
9. Любов	219
10. Божеське в людським дусі	221
11. Бунт Митуси	221
12. Схід сонця	228
13. Задунайська пісня	232
14. Лицар	235
15. Данина	237
16. Арф'ярка	239
17. Аскольд і Дир	242
18. Шотландська пісня	244
19. Рибак серед моря	244
20. Князь Олег	246
21. Керманіч	248

	Стор.
22. Нещаслива	249
23. Святослав	250
24. Русалка	252
25. Пімста за вбитого	254
26. Хрест Чигиринський	259
27. Коляда	264

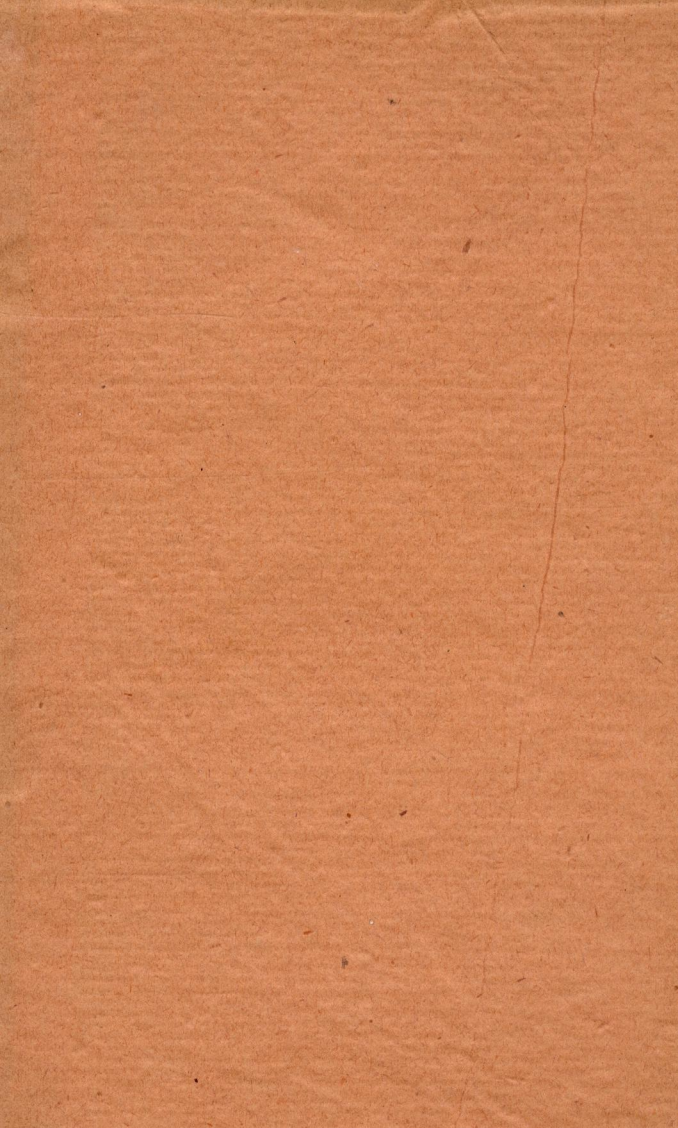
ВЕЛИКІ РОКОВИНИ 273

ДОДАТКИ

I. Передне слово до збірки „З вершин і низин“ .	285
II. Передне слово до збірки „Із літ моєї молодости“	289

УВАГИ 295

23.357/
21

Ф I
Т. 281р 21

Вершин і низин Частина друга Том XXI

389-78
21